

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA’LIMI VAZIRLIGI

MILLIY ISTIQLOL G‘OYASI VA MA’NAVIYAT ASOSLARI

7- SINIF

To‘ldirilgan va qayta ishlangan 5-nashri

*Milliy g‘oya va mafkura ilmiy-amaliy markazi
nashrga tavsiya etgan*

TOSHKENT «MA’NAVIYAT» 2015

UO‘K 37.017.92(075)
 KBK 66.3(5U)ya721+71.04(5U)ya721
 M 50

**M. QARSHIBOYEV, S. NISHONOVA,
 O. MUSURMONOVA, R. QO‘CHQOROV**

Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 7-sinflari uchun mo‘ljallangan ushbu darslik O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning «Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch» va «O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida» kitoblari asosida qayta ishlangan. Unda milliy istiqlol g‘oyasi va ma‘naviyat asoslarini tashkil etadigan asosiy bilim va tushunchalar zamonaviy metodik usullar va talablar asosida yoritib berilgan.

**UO‘K 37.017.92(075)
 KBK 66.3(5U)ya721+71.04(5U)ya721**

M 50 Milliy istiqlol g‘oyasi va ma‘naviyat asoslari: 7-sinf: Darslik. 5-nashri/
 Mualliflar: M. Qarshiboyev, S. Nishonova, O. Musurmonova, R. Qo‘chqorov/. – T.: «Ma‘naviyat», 2015. – 120 b.
 Sarlavhada: O‘zR Xalq ta‘limi vazirligi.

ISBN 978-9943-04-144-8

SHARTLI BELGILAR:

– esda tuting

– diqqat bilan o‘qing

– bilib oling

– savol va topshiriqlar

– kalit so‘z

– ijodiy fikrlang

**Respublika maqsadli kitob jang‘armasi mablag‘lari
 hisobidan chop etildi.**

ISBN 978-9943-04-144-8

© M. Qarshiboyev va boshq., 2015
 © «Ma‘naviyat», 2015

KIRISH

Assalomu alaykum, aziz o‘quvchi!

Ona Vatanimizda ulug‘ ayyom – Mustaqillik bayrami shodiyonalari davom etayotgan shu kunlarda siz boshqa fanlar qatori «Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari»ni ham o‘rganishga kirishmoqdasiz.

Bu fan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning 2001-yil 18-yanvarda imzolangan «Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» fani bo‘yicha ta‘lim dasturlarini yaratish va respublika ta‘lim tizimiga joriy etish to‘g‘risida»gi farmoyishiga asosan o‘qitilmoqda. U ikki qismdan – milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslaridan iborat.

Birinchi qismda siz xalqimizning milliy g‘oyasi, uning asosiy tushuncha va tamoyillari haqida zarur bilim va ma‘lumotlarga ega bo‘lasiz. Bu esa xalqimizning qanday ulug‘ maqsadlarni ko‘zlab yashayotgani haqida atroflicha bilib olishingizga xizmat qiladi.

«Milliy» degan so‘z xalqimiz, yurtimiz, millatimizga mansublikni anglatadi. «Istiqlol» esa – mustaqillik degani. Demak, milliy istiqlol g‘oyasi O‘zbekiston xalqining mustaqillik bilan bog‘liq barcha orzu-intilishlari, maqsad va manfaatlarini ifoda etadi.

O‘zbekistonning munosib farzandi, haqiqiy grajdani bo‘laman degan har bir inson, milliy g‘oyani bilishi, o‘qishda, ishda, hayotda uning asosiy talab va mezonlarini amalga oshirishga intilib yashashi lozim.

Ma‘lumki, inson uy qurishdan oldin uning rejasini chizib oladi. Yo‘qsa, ishni nimadan boshlab, nimadan tugatishni, qanday va qancha mablag‘, material sarflashni bilmasdan boshi qotadi. Mustaqillikka erishib, yangi jamiyat qurmoqchi bo‘lgan xalq ham o‘zining asosiy maqsadlarini aniq belgilab oladi. Bu maqsadlar uning milliy g‘oyasida aks etadi.

O‘zbekiston xalqining milliy g‘oyasi Prezidentimiz Islom Karimov rahbarligida ishlab chiqildi. U «Milliy istiqlol g‘oyasi» yoki «Milliy g‘oya» deb ataladi.

Milliy g‘oyamizning ma‘no-mazmuni dastlab «Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» risolasida keng yoritib berildi, keyinchalik davlatimiz rahbarining asarlarida, ayniqsa, «Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch» kitobida yanada boyitildi. Ushbu kitobda quyidagi so‘zlar bitilgan:

«Insoniyatning ko‘p asrlik tarixi shundan dalolat beradiki, bu dunyoda o‘zining milliy davlatini qurishga azmu qaror qilgan har qaysi xalq yuksak vazifalarni amalga oshirish, shu yo‘lda odamlarni birlashtirish va safarbar qilish, ularning qalbida ishonch uyg‘otish, eski ijtimoiy tuzumdan mutlaqo yangi tuzumga o‘tishda o‘ziga qo‘shimcha kuch-quvvat va madad topishda umumiy, yagona maqsad va orzu-intilish ifodasi bo‘lgan milliy g‘oyani tayanch va suyanch deb biladi»¹.

Milliy g‘oyamizni yaratishdan maqsad – yurtdoshlarimiz, avvalo, siz kabi yoshlarni ona Vatanimizni chin dildan sevib, uning taqdiri va kelajagi uchun kuyunib, o‘zining kimligi, qanday ulug‘ xalqning farzandlari ekanini anglab, g‘urur bilan yashaydigan insonlar etib tarbiyalashdan iborat. «Milliy istiqlol g‘oyasi va ma‘naviyat asoslari» fanining maqsadi ham aynan shuni nazarda tutadi.

Mazkur darslikning ikkinchi qismi «Ma‘naviyat asoslari» deb ataladi. Siz bu bo‘limda «ma‘naviyat» tushunchasi haqida, uning inson, xalq va jamiyat hayotida qanday muhim o‘rin tutishi to‘g‘risida keng ma‘lumotga ega bo‘lasiz.

Muxtasar qilib aytganda, «Milliy istiqlol g‘oyasi va ma‘naviyat asoslari» fani sizga Vatanni sevish, unga munosib farzand bo‘lish ilmini, uning ma‘naviy jihatlarini o‘rgatadi.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma‘naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 71-bet.

Ushbu fanning ta'lim tizimiga joriy etilishi va o'qitilishi mamlakatimizda sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalashga qaratilgan yuksak e'tibor natijasidir. Demak, yurtimiz yoshlarini har taraflama yetuk va barkamol etib tarbiyalashga xizmat qilish — bu fanning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Mazkur fan o'zining maqsad va vazifalarini amalga oshirishda adabiyot, tarix, huquqshunoslik, dinshunoslik kabi ilmfan sohalaridan, pedagogika va psixologiya fanlarining zamonaviy tushuntirish, izohlash usullaridan keng foydalanadi.

Narsa-hodisalarning eng muhim belgi va xususiyatlarini anglatadigan so'z yoki ibora tushuncha deyiladi.

«Tamoyil» so'zi bir tarafga yo'nalish, nimanidir yoqlash, shunga moyil bo'lish degan ma'nolarni anglatadi. Bu so'z hozirgi paytda prinsip ma'nosida ham qo'llanadi. Milliy istiqlol g'oyasining asosiy tushuncha va tamoyillari deganda bu so'z prinsip ma'nosida ishlatilgan.

«Prinsip» — lotincha so'z bo'lib, muayyan bir nazariya yoki ta'limotning asosiy qonun-qoidalarini, qarash va nuqtayi nazarni bildiradi.

Bir haqiqatni doimo yodda tutingki, bugun biz bahramand bo'lib yashayotgan mustaqil hayot ota-bobolarimiz uchun asrlar davomida ezgu orzu, buyuk g'oya bo'lib kelgan. Ajdodlarimizning ana shu yo'lda uzoq vaqt mobaynida olib borgan mashaqqatli kurashlari, og'ir mehnatlari tufayli biz hozirgi erkin va ozod kunlarga erishdik. Xalqimiz mustaqillik yillarida moddiy va ma'naviy tomondan dunyoda hech kimdan kam bo'lmasdan yashash, rivojlangan davlatlar qatoridan munosib o'rin egallash uchun intilayotgan ekan, bu yo'lda biz el-u yurtimizga tayanch bo'lishimiz muqaddas farzandlik burchimizdir.

Buning uchun biz boshqa fanlar bilan birga «Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari»ni ham puxta o'zlashtirib, ona Vatanimizga sadoqat bilan xizmat qilishga har jihatdan tayyor bo'lishimiz lozim. Bu yo'lda siz o'rganishga kirishayotgan mazkur fan eng yaqin yordamchi bo'ladi.

Savol va topshiriqlar

1. «Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari» faniga kim tomonidan va qachon asos solingan?
2. Mazkur fan necha qismdan iborat?
3. Bu fanning birinchi qismi qanday ataladi va nimalarni o‘rgatadi?
4. Milliy g‘oya nima uchun xizmat qiladi?
5. «Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari» fanining ikkinchi qismi qanday ataladi va nimalarni o‘rgatadi?
6. Milliy g‘oyamizning ma’no-mazmuni aks ettirilgan risolaning nomini ayting.
7. Prezidentimiz Islom Karimovning qaysi kitobida milliy g‘oyamiz yanada boyitildi.
8. «Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari» fanining maqsadi nimalardan iborat?
9. Bu fanning vazifalari haqida gapirib bering.
10. Ushbu rasmlarga qarab, sog‘lom va barkamol avlod qanday bo‘lishi to‘g‘risida so‘zlang.

a

b

d

e

I bob

MUSTAQILLIK VA MILLIY G‘OYA

MILLIY G‘OYA – EZGU ORZU-INTILISHLAR IFODASI

Dunyodagi har bir xalqning milliy g‘oyasi uning orzu-intilishlari, qalbi, ong-u tafakkurining ifodasi sifatida paydo bo‘ladi. Ayni vaqtda milliy g‘oya o‘z-o‘zidan shakllanib, amalga oshib qolmaydi. Buning uchun, avvalo, qulay tarixiy sharoit zarur bo‘ladi.

Mustaqillik milliy g‘oyaning shakllanishi uchun eng muhim tarixiy sharoitdir. Shuning uchun ham «mustaqillik» va «milliy g‘oya» tushunchalarini bir-biridan ajratib bo‘lmaydi. Shu boisdan milliy g‘oyamiz mustaqillik ma’nosini anglatadigan so‘z bilan birgalikda milliy istiqlol g‘oyasi deb ataladi.

Faqat mustaqil mamlakatdagina xalq erkin va ozod yashash, o‘z oldiga buyuk maqsadlar qo‘yib, ularni amalga oshirish uchun butun kuch-qudrati, aql-zakovatini safarbar etish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Milliy g‘oyamizda mujassam bo‘lgan ezgu orzu-intilishlar asrlar davomida xalqimizning qalbidagi yashab, uning amaliy ishlarida ma’lum darajada aks etib kelgan. Lekin ularni to‘liq ro‘yobga chiqarish, xalqimiz, uning fidoyi farzandlari qanchalik harakat qilmasin, yetarli tarixiy sharoit bo‘lmagani tufayli oxiriga yetmasdan qolavergan.

Masalan, XX asr boshlarida yurtimizda katta ma’rifiy ishlarni amalga oshirgan jadidlar ilm-ma’rifat tarqatish, yangicha usuldagi maktablar, kutubxonalar, teatrlar ochish, gazeta-jurnallar tashkil etish orqali Vatanimizni ravnaq toptirish, xalqimiz hayotini obod va farovon qilishga intilgan edilar. Ammo yuqorida zikr etilgan tarixiy sharoit – mustaqillikning yo‘qligi sababli ularning harakatlari oxiriga yetmadi.

Bunday shart-sharoitning paydo bo'lishi va undan o'z vaqtida foydalanish uchun xalqni uyg'otish, birlashtirish, safarbar etishda ulkan yetakchilik salohiyatiga ega bo'lgan, mard, jasur, uzoqni ko'zlab ish olib boradigan rahbarning tarix sahnasiga chiqishi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Siz Prezidentimiz Islom Karimovning «O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida» kitobini o'qib, bu fikrga to'la ishonch hosil qilasiz. 1989-yil 23-iyunda – Islom Karimov O'zbekiston rahbari sifatida ish boshlagan paytda sobiq SSSR tarkibida bo'lgan yurtimiz juda og'ir vaziyatga tushib qolganini siz mazkur kitobdan bilib olasiz. O'shanda SSSRning markaziy shaharlaridan O'zbekistonga tergovchilar, bizning sharoitimiz, tilimiz, urf-odatlarimizni mutlaqo bilmaydigan, hurmat qilmaydigan rahbar xodimlar yuborilgan edi. Ular paxta yakkahokimligi sharoitida, o'ta qiyin ahvolda yashayotgan xalqimizga nisbatan tazyiq va ta'qiblarni avj oldiradi. «Paxta ishi» degan soxta ayblovlar bilan qancha-qancha begunoh odamlar qamaladi, nohaq jazoga tortiladi. 1989-yilning may oyida Farg'ona viloyatida janjal-to'polonlar boshlanib, yurtimizda o'ta og'ir vaziyat bujudga keladi. Ana shunday murakkab sharoitda Islom Karimov butun mas'uliyatni o'z zimmasiga olib, xalqi-

mizni mustaqillik sari boshlaydi. Endigina yangi lavozimga saylangan O'zbekiston rahbarining respublika miqyosida o'tkazilgan katta majlisdagi birinchi nutqini «Biz bundan buyon eskicha yasholmaymiz va bunday yashashga zamonning o'zi yo'l qo'ymaydi» degan so'zlar bilan boshlashi uning haqiqatan ham el-yurtimiz qalbidagi milliy g'oya – asriy orzu-intilishlarni amalga oshirish uchun qat'iy azmu shijoat bilan maydonga chiqqanidan dalolat berar edi.

Mustaqillik yo'lida ana shunday katta jasorat bilan boshlangan harakatlar tufayli tez orada Farg'ona viloyatida yuz

bergan fojiali voqealarga haqqoniy baho berilib, ularning oqibatlarini bar-taraf etildi. Yurtimizda aholiga qo‘shimcha tomorqalar ajratish, «paxta ishi» bilan nohaq qamalganlarni jazodan ozod etish, paxtaning narxini oshirish, g‘o‘za ekiladigan maydonlarni kamaytirish, ichimlik suvi va tabiiy gaz ta‘minotini yaxshilash bo‘yicha ko‘plab tarixiy qarorlar qabul qilindi. Xalqimizning ma‘naviy hayotida ham ulkan o‘zgarishlar yuz berdi. O‘zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi, Navro‘z umumxalq bayramining, Ramazon va Qurbon hayiti kabi diniy ayyomlarning, milliy qadriyatlarimiz, buyuk ajdodlarimizning muborak nomlari, merosi tiklanishi shular jumlasidandir. Bularning barchasi yurtimizdagi keskin vaziyatga barham berib, xalqimiz qalbida ertangi kunga, uning o‘z kuchi va imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchni kuchaytirdi.

Har bir xalq mustaqillikka erishishi bilan o‘z milliy davlatini tiklaydi yoki uni yangitdan qurishni boshlaydi. Biz ham Vatanimiz istiqloldan so‘ng qariyb uch ming yillik tarixga ega bo‘lgan milliy davlatchiligimizni tikladik. Ana shu milliy davlatchilikka, uning boy tajriba va an‘analariga asoslanib, shu bilan birga, dunyodagi taraqqiy topgan davlatlar tajribasini hisobga olib, yurtimizda huquqiy demokratik davlat, fuqarolik jamiyati barpo etishga kirishdik.

Avvalo, ana shu yangi davlat va jamiyatning maqsad va vazifalarini aniq-ravshan belgilab olib, undan keyin butun xalqimizni bu ulug‘ ishga safarbar etish uchun yangi tarixiy sharoitda milliy g‘oyamizning asosiy tushuncha va tamoyillarini shakllantirish o‘tkir zaruratga aylandi. Bu borada mamlakatimiz Prezidenti Islom Karimovning milliy g‘oya, O‘zbekistonda barpo etilayotgan yangi davlat va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, ma‘naviy-mafkuraviy asoslari haqidagi fikrlari, barcha fundamental asarlari asos bo‘ldi. Shu tariqa 2000-yili «Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» risolasi tayyorlanib, nashr qilindi. Unda milliy g‘oyamizning ma‘no-mazmuni atroflicha bayon qilinib, asoslab berildi. Davlatimiz rahbarining 2008-yilda nashr qilingan «Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch» kitobida milliy g‘oyamizning asosiy tushuncha va tamoyillari yanada keng yoritildi.

Biz «mustabid tuzum», «sho‘ro mustamlakachiligi davri», «kommunistik mafkura hukmronligi», deb ataydigan sobiq SSSR zamonida milliy g‘oyamizning ayrim belgi va alomatlari xalqimiz qalbida yashab, vaqti-

vaqti bilan stixiyali tarzda, ya'ni aniq tizimga ega bo'lmagan, tarqoq tushunchalar, orzu-intilishlar shaklida ko'zga tashlanar edi. Faqat mustaqillik davrida milliy g'oyamiz yaxlit tizim bo'lib shakllandi.

Savol va topshiriqlar

1. Milliy g'oyaning paydo bo'lishi uchun avvalo nima zarur?
2. Milliy g'oyamiz nima uchun milliy istiqlol g'oyasi deb ataladi?
3. Milliy g'oyaning to'liq shakllanishi va ro'yobga chiqishi uchun eng muhim tarixiy sharoit deganda nimani tushunasiz?
4. XX asr avvalida jadidlar boshlagan ishlar nima uchun oxiriga yetmasdan qoldi?
5. Prezidentimiz Islom Karimovning «O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida» kitobini o'qib, nimaga ishonch hosil qilamiz?
6. Rasmlarga qarab, mamlakatimizda mustaqillik g'oyasi qanday amalga oshirilgani haqida gapirib bering.

a

b

d

e

MA'NAVIYAT VA UNING TA'RIFI

Aziz o'quvchi, ushbu fanning nomi «Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari» bo'lgani uchun, avvalo, ma'naviyatning o'zi haqida kengroq tasavvurga ega bo'lishga harakat qilaylik.

Prezidentimiz Islom Karimov ma'naviyatga quyidagicha ta'rif bergan:

«Ma'naviyat – insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, iymon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir»¹.

Demak, ruhning pokligi – ma'naviyatning bosh sharti. Ruhiy poklanishga intilgan insonlarda ma'naviyat boshqalarga qaraganda kuchli bo'ladi.

Ruhiy poklanish ko'ngil tozaligini, ezgu orzu-niyatlar bilan, beg'araz yashashni bildiradi.

Yuqorida zikr etilgan ta'rifda asoslab berilgan yana bir muhim mezon qalban ulg'ayishdir.

Qalban ulg'ayish qalbning o'zimiz tug'ilib o'sgan Vatanga muhabbat, ona xalqimizga mehr va sadoqat bilan to'lib, shu asosda oqdan qorani ajratib, mukammallashib borishini bildiradi.

Navbatdagi mezon – ma'naviyatning inson ichki dunyosi, irodasini baquvvat, iymon-e'tiqodini butun qilish xususiyatidir.

Odamning ichki dunyosi – hayotni faqat tashqaridan emas, ayni paytda xayol va tasavvur, aql hamda tafakkur yordamida kuzatib, tahlil etib borish imkonini beradigan ruhiy-ma'naviy olamdur.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 19-bet.

Ma'naviy dunyosi boy kishida ichki nazar kuchli bo'ladi. Bunday insonlarni qalb ko'zi ochiq odam, deb ham ta'riflaydilar. Demak, ma'naviyat bizning nafaqat tashqi, balki qalb ko'zimiz ham ochiq bo'lishini taqozo etadi. Ana shu ichki ko'z bilan narsa-hodisalarning tashqaridan qaraganda ko'rinmaydigan ma'no-mohiyati ilg'ab olinadi. Natijada ko'pgina xato-kamchiliklardan xalos bo'lish, do'stni dushmanidan, yaxshini yomondan ajratish imkoni tug'iladi.

Ichki dunyosi keng, boy va baquvvat inson hamma ishni puxta o'ylab amalga oshiradi, ichki ma'naviy hamrohi, maslahatdoshidan qo'shimcha

kuch-qudrat olib turadi. Shuning uchun ham Yurtboshimiz ma'naviyatning yengilmas kuch ekaniga alohida urg'u beradi.

Inson irodasining baquvvatligi uning aql-idroki, his-tuyg'ularining aniq bir maqsadga qaratilib, o'zini ham ichki, ham tashqi tomondan boshqara olish qobiliyati bilan belgilanadi.

Irodasi baquvvat odam qalbidagi ezgu his-tuyg'ularni uyg'otib, vujudida yangi kuch-g'ayratni his qilgandek bo'ladi va boshqalardan ko'proq ishlab yoki o'qib, ustunligini namoyon etadi.

Masalan, sobiq sovet tuzumi davrida kelajakka katta umid bilan qarab, ozod va mustaqil kunlar kelishiga ishonib yashagan xalqimiz yuragidagi tarixiy xotira tuyg'usidan, buyuk ajdodlarimizdan faxrlanish hissidan beqiyos kuch-g'ayrat olgan. Shuning uchun ham o'sha og'ir zamonda, qancha zulm va zo'ravonliklar bo'lmasin, ular xalqimizning irodasini bukolmagan, ruhini so'ndirolmagan.

Tinimsiz mashq, hayot sinovlarida toblanish, qiyinchiliklardan cho'chimasdan, faqat oldinga qarab intilish, o'zining kuch va imkoniyatlariga ishonish natijasida odamning irodasi mustahkamlanib boradi.

«Iroda — bu aslida mustahkam ishonch demakdir. Irodasi baquvvat odam o‘ziga ishonadi va har qanday murakkab vazifani o‘z zimmasiga olishdan qo‘rqmaydi»¹.

Yana bir mezon — iymon-e‘tiqodning butunligi ham ma‘naviyatning ajralmas qismidir.

Ezgulik va haqiqatga qat‘iy ishonch, komillikka qarab intilish iymon-e‘tiqod belgisidir.

Insondagi ishonch-e‘tiqod butun, ya‘ni to‘la va mukammal bo‘lsa, hech qanday shubha-gumon unga raxna sololmaydi, u ma‘naviyatning tayanchi, o‘zagiga aylanadi.

Insonning vijdonini uyg‘otadigan beqiyos kuch ham ma‘naviyatning muhim tarkibiy qismidir.

Vijdon hamma narsaga haqiqat va adolat nuqtayi nazaridan qarash, yondashish, mas‘uliyatni his etishdir.

Hayotda yaxshilik va ezgulikning amal qilishi uchun kurashish, yaxshiga — yaxshi, yomonga — yomon munosabatda bo‘lish vijdonli odamning ishi.

Dunyodagi yolg‘onchilik, ko‘zbo‘yamachilik, uyatsizlik, birovning haqiga xiyonat qilish kabi illatlar insondagi vijdon tuyg‘usini so‘ndirib, bora-bora uni vijdonsiz kimsaga aylantirib qo‘yishi mumkin. Ma‘naviyat esa aksincha — vijdon tuyg‘usini uyg‘otishga xizmat qiladi.

«Vijdoni uyg‘oq odam yon-atrofida bo‘layotgan voqealarga, yordam va ko‘makka muhtoj insonlarning muammolariga, adolatning toptalishiga befarq qaray olmaydi. Ayniqsa, el-yurt manfaatiga zarar yetkazadigan yovuz xatti-harakatlarga hech qachon chetdan jim qarab turolmaydi, o‘z yurti va xalqiga nisbatan xiyonat va sotqinlikni aslo qabul qilolmaydi. Bunday holatlarni ko‘rganda vijdoni qiynaladi, doimo yonib-kuyib yashaydi, qanday qilib bo‘lmasin, ularni bartaraf etishga intiladi, kerak bo‘lsa, bu yo‘lda hatto jonini ham fido qiladi»².

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma‘naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma‘naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 123-bet.

² O‘sha asar, 27–28-betlar.

Ma'naviyat vijdonni uyg'otgani uchun ham insonning barcha qarashlari mezonni bo'lib kelmoqda.

Insonning barcha qarashlari mezonni deb, uning qalbini, dunyoqarashini, xatti-harakatlarini belgilaydigan ishonch-e'tiqodga aytiladi.

Ishonch-e'tiqod — ma'naviyat asosi. Demak, inson qarashlarining mezonini yuksak ma'naviyat belgilaydi. Ya'ni, odamzot narsa-hodisalarga baho berishda aynan ma'naviyatga, ma'naviy mezonlarga tayanib ish ko'radi.

«Chindan ham, agar odamzot bu dunyoda ruhan pok bo'lib, irodasi baquvvat, imoni butun, vijdoni uyg'oq bo'lib yashamas ekan, inson hayotining qanday ma'nosi qoladi?»¹

Xulosa qilib aytganda, *ma'naviyat* — inson, xalq va jamiyat hayotining asosiy va bosh belgisi.

Savol va topshiriqlar

1. Ma'naviyatning ta'rifini ayting.
2. Insonning ichki dunyosi deganda nimani tushunasiz?
3. Siz hayotga qalb ko'zi bilan qarab ko'rganmisiz?
4. Inson irodasining baquvvatligi haqida gapirib bering.
5. Qalbning ulg'ayishi deganda nimani tushunasiz?
6. Ushbu rasmlarga qarab, irodani chiniqtirish yo'llari haqida so'zlab bering.

a

b

d

e

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 28-bet.

FIKR VA G'OYA

Aziz o'quvchi, ma'naviyat inson, xalq va jamiyat hayotining asosiy belgisi ekanini nazarda tutgan holda, ongli mavjudot bo'lmish odamzotning eng muhim xususiyatlari haqidagi fikrlar bilan suhbatimizni davom ettiramiz. Ana shunday xususiyatlardan biri faqat insonga xos bo'lgan o'ylash va fikrlash qobiliyatidir.

Inson hayotda deyarli har kuni turli voqea-hodisalarni ko'rib, kuzatib, ular haqidagi ma'lumotlarni tinimsiz qabul qilib borgani uchun uning ong-u tafakkurida ham doimo o'zgarishlar yuz berib turadi. Ularni biz fikr, o'y yoki xayol deymiz.

Ko'plab yurtdoshlarimiz Vatanimiz poytaxtiga kelib, bu yerdagi o'zgarishlarni ko'rganidan so'ng o'z taassurotlarini bunday bayon qiladi: «Toshkentga borib, fikrim, tasavvurim butunlay o'zgarib ketdi, u yerdagi Mustaqillik va Xotira maydonlarini, O'zbekiston Milliy bog'i, Amir Temur xiyobonini, Hazrati Imom majmuasini, yangi-yangi binolar, litsey va kollejlari, obod ko'chalarni ko'rib, istiqlolning kuchiga yana bir bor tan berdim». Shundan ham bilsak bo'ladiki, yangilik va o'zgarishlar odamlarning ongida yangi fikrlar paydo qiladi, tafakkurini o'zgartiradi.

Shunday ekan, keling, avvalo, fikr haqida to'xtalaylik.

Odamlarning orzu-niyatlariga qarab, fikrlar ikki xil bo'ladi. Birinchisi – faqat bir odamning tasavvurini ifoda etadigan shaxsiy fikr. Ikkinchisi – ko'pchilikning tasavvurini ifoda etadigan ijtimoiy fikr.

Fikr odamlarning e'tiborini tortadigan, ularni birlashtiradigan, harakatga undaydigan bo'lsa, g'oya deb ataladi.

Shaxsiy, ya'ni bir odamning shaxsiy tasavvurini yoki manfaatlarini ifoda etadigan fikr boshqalar uchun g'oya bo'lolmaydi. Chunki u faqat bitta odamning maqsadini aks ettiradi. Masalan, «Men uy qurmoqchiman» yoki «Men kitob o'qimoqchiman» degan fikrlar boshqalarni birlashtirish va harakatga undash kuchiga ega emas.

G'oya, avvalo, ko'pchilikning orzu-intilishlari va manfaatlarini ifoda etishi, odamlarni birlashtirishi va biron-bir maqsadni amalga oshirish uchun safarbar etishi lozim.

Shuning uchun ham ijtimoiy ahamiyatga ega, ya'ni ko'pchilikning manfaatlariga tegishli bo'lgan fikr g'oyaga aylanishi mumkin. Masalan, «Men mahalla raisi bo'lsam, odamlarni birlashtirib, ularning kuchi bilan yangi guzar qurdiraman» degan gap shu mahalla a'zolari uchun ijtimoiy fikr. Bu, o'z navbatida, mahalla ahlini ana shu odam uchun ovoz berishga undaydigan, shu yo'lda birlashtiradigan va safarbar etadigan g'oya hamdir.

Agar fikr mamlakat miqyosida ijtimoiy ahamiyat kasb etsa, u vaqti kelib, milliy g'oyaga aylanishi mumkin.

«Milliy g'oya deganda, ajdodlardan avlodlarga o'tib, asrlar davomida e'zozlab kelinayotgan, shu yurtda yashayotgan har bir inson va butun xalqning qalbida chuqur ildiz otib, uning ma'naviy ehtiyoji va hayot talabiga aylanib ketgan, ta'bir joiz bo'lsa, har qaysi millatning eng ezgu orzu-intilish va umid-maqsadlarini o'zimizga tasavvur qiladigan bo'lsak, o'ylaymanki, bunday keng ma'noli tushunchaning mazmun-mohiyatini ifoda qilgan bo'lamiz»¹.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 71-bet.

Masalan, mustaqillik asrlar davomida ota-bobolarimizning qalbidagi eng muqaddas orzu edi. U ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgani, yillar davomida xalqimiz manfaatlariga javob beradigan maqsadga aylangani uchun barchani birlashtiradigan milliy g‘oyaga aylandi. Xalqimiz Prezident Islom Karimov boshchiligida ana shu g‘oya atrofida birlashib, 1991-yil 31-avgustda uni amalga oshirdi va mustaqil O‘zbekiston davlati tiklandi.

«Bizning eng ulug‘ maqsadimiz, eng ulug‘ g‘oyamiz shuki, O‘zbekistonning bitta yo‘li bor: mustaqillikni mustahkamlab, mamlakatimizni har tomonlama yuksaltirib, yorug‘ va erkin hayot sari olg‘a yurish»¹.

E‘tibor bergan bo‘lsangiz, televizor va radioda «ijtimoiy fikrni o‘rganish» degan ibora ko‘p ishlatiladi. Buning boisi shundaki, demokratik jamiyat qurish yo‘lidan borayotgan mamlakatlar, jumladan, bizning yurtimizda ham odamlarning jamiyatdagi o‘zgarish va islohotlarga munosabatini, umumiy kayfiyatini bilish uchun ularning fikri o‘rganiladi. Ijtimoiy fikrning qandayligi, xalqni ko‘proq qaysi masalalar qiziqtirishiga qarab, hukumat idoralari, siyosiy partiyalar, jamoat tashkilotlari mamlakatni rivojlantirish bo‘yicha yangi-yangi g‘oyalarni ilgari surishadi.

Ijtimoiy fikr ko‘pchilikning maqsad va manfaatlarini bilan bog‘liq bo‘lgani uchun uni amalga oshirishda xalq bilan maslahatlashiladi. Masalan, mamlakatimiz parlamenti – Oliy Majlisning quyi – Qonunchilik palatasi yoki yuqori palatasi – Senatining sessiyalarida yangi qonunlar qabul qilinadi. Bu qonunlar xalqimizning tub manfaatlarini ifoda etadigan masalalarning huquqiy yechimini ko‘rsatib beradi. Masalan, fermerlik, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, yoshlarning sog‘lom va barkamol bo‘lib voyaga yetishi uchun barcha sharoitlarni yaratish – bularning barchasi xalqning ijtimoiy fikrini o‘rganish orqali Oliy Majlis palatalarining sessiyalarida qonun hujjatlari shaklida qabul qilinadi.

Demak, yurtimizda barpo etilayotgan demokratik jamiyat sharoitida ijtimoiy ahamiyatga molik g‘oyalar parlament tomonidan qabul qilingan qonunlar, Prezidentning qaror va farmonlari, farmoyishlari, hukumat qarorlari, dasturlari va boshqa qonuniy hujjatlar orqali amalga oshi-

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma‘naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 76-bet.

riladi. O‘zbekistonning davlat mustaqilligi ham mamlakatimiz parlamentida 1991-yil 31-avgust kuni qabul qilingan qonun hujjati asosida amalga oshirildi.

Albatta, hayotda shaxsiy fikrni amalga oshirish bo‘yicha ham kimgadir maslahat solinadi. Masalan, bir yurtdoshimiz uy sotib olmoqchi bo‘lsa, oila a‘zolari, yaqin qarindosh va do‘st-yorlari bilan maslahatlashadi. Umuuman, har ishni maslahat bilan qilgan yaxshi. Chunki, xalqimiz iborasi bilan aytganda, maslahatli to‘y tarqamaydi, ya‘ni oxirigacha yaxshi o‘tadi. Lekin shaxsiy fikr bo‘yicha har qancha maslahat qilinmasin, oxir-oqibatda

qanday qarorga kelish fikr egasining ixtiyorida bo‘ladi. Chunki, bu fikr faqat uning manfaatini ifoda etadi, boshqalarning manfaatiga bog‘liq bo‘lmaydi. Demak, shaxsiy fikr shaxsiy xulosaga, shaxsiy g‘oyaga aylanishi mumkin, lekin ko‘pchilik uchun g‘oya bo‘lolmaydi.

Shaxsiy fikr insonning shaxsiy qarori asosida amalga oshiriladi.

Masalan, siz voyaga yetganingizda qaysi kasbni tanlash, qaysi o‘quv yurtiga kirib o‘qish bo‘yicha ota-onangiz, ustozlaringiz, do‘stlaringiz bilan albatta maslahatlashasiz. Lekin qiziqish va qobiliyatingizdan kelib chiqqan holda, aynan qaysi kasbni tanlash yoki qaysi o‘quv yurtiga kirib o‘qish haqida o‘zingiz bir qarorga kelasiz.

Biz nega buyuk insonlarning shaxsiy fazilatlarini, o‘z farzandlari, oila a‘zolariga aytgan o‘git va nasihatlari, xatlarini o‘rganamiz? Ular bir umr yuksak g‘oyalar bilan yashagani, doimo ko‘pchilikning baxt-u saodatini o‘ylab umr kechirgani uchun shaxsiy hayoti ham shunchalik qimmatli bo‘lib ketgan.

Ulug‘ maqsadlar bilan yashagan insonlarning shaxsiy fikri ham ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘ladi.

Manfaat deganda, maqsadga muvofiq bo‘lgan, talab va ehtiyojlarga javob beradigan narsa-hodisa, xatti-harakat yoki faoliyat tushuniladi.

Savol va topshiriqlar

1. Odamda fikr qanday paydo bo‘ladi?
2. Fikrlar necha xil bo‘ladi?
3. Shaxsiy va ijtimoiy fikrning farqi nimada?
4. Ushbu rasmlarda kim qanday fikr bildirayotganini sharhlang.

a

b

d

e

5. Siz o‘z fikringizni avvalo kimga aytasiz?
6. G‘oya qanday fikrdan paydo bo‘ladi?
7. Milliy g‘oya deb nimaga aytiladi?
8. Oilada, maktabda kimlardan maslahat so‘raysiz? Bu maslahatlar sizga qanday yordam beradi?

G‘OYANING ASOSIY XUSUSIYATLARI VA TURLARI

Aziz o‘quvchi, hayot juda serqirra va xilma-xil. Undagi har bir voqea-hodisa betakror shakli, ma’no-mazmuni va mohiyatiga ega. Shu bilan birga, hayot g‘oyat tez o‘zgaruvchidir. Ayniqsa, hozirgi shiddatli davrda kecha yangilik bo‘lib ko‘ringan narsa bugun eskirib qolishi hech gap emas.

Insonlarning qarashlari, o‘y va fikrlari ham xilma-xildir. Bu haqda Prezidentimiz Islom Karimov quyidagilarni ta’kidlagan:

«Yer yuzida qancha inson yashaydigan bo‘lsa, barmog‘ining izi ham, ichki dunyosi ham bir xil bo‘lgan ikkita odamni topish, uchratish qiyin. Tabiiyki, bu insonlarning fikrlash va yashash tarzi ham bir-biridan farq qiladi»¹.

Shunga ko‘ra, odamlarning maqsadi, orzu-intilishlarini aks ettiradigan g‘oyalar ham xilma-xil bo‘ladi.

G‘oyalar o‘ziga xos tizim hosil qilish, uyushtirish, safarbar etish, ya’ni olg‘a boshlash, harakat manbayi bo‘lish kabi xususiyatlarga ega.

O‘tgan suhbatimizda fikr va g‘oyaning bir-biridan farqi haqida gaplashgan edik. Shuni esda tutingki, g‘oyaning o‘zi ham fikrdan tug‘iladi.

G‘oya o‘sib, takomillashib boradigan, ko‘pchilikda qiziqish uyg‘otadigan fikrdir.

Takomillashib boradigan har qanday narsa ma’lum bir tizimga ega bo‘ladi.

G‘oya o‘zining ma’no-mazmuniga yaqin bo‘lgan fikrlar, tushuncha va tasavvurlarni birlashtirib tizim hosil qiladi.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 23-bet.

Masalan, ozodlik g'oyasini olaylik. Hurriyat, erkinlik, kurash, mustaqillik, huquq, tenglik va adolat kabi tushuncha hamda tasavvurlarni bu g'oya o'z atrofida birlashtiradi. Shuning uchun uni amalga oshirish zaruratga aylanganida, mazkur tizimdagi tushuncha va tasavvurlarning barchasi dolzarb bo'lib, odamlarni o'ziga tortadi. Siz ozodlik uchun kurash olib borgan xalqlar tarixi, jumladan, o'z tariximiz misolida ham bunga ishonch hosil qilishingiz mumkin.

Daraxtga e'tibor berganmisiz? Ayni bahor paytida u yangi novdalar chiqarib, gurkirab o'sadi. Chunki ko'klam paytida uning rivojlanishi uchun qulay sharoit vujudga keladi. G'oyaning o'sib-rivojlanib borishini ham shunga qiyoslash mumkin.

Jamiyat katta o'zgarishlar arafasida turganida, xalqning yo'l-boshchilari ongida ham odamlar uchun hayotiy zarur g'oyalar tug'iladi.

Masalan, mustaqillik arafasida va mustaqillikdan keyin Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan yurtimizda yangi hayot qurish, islohotlarni amalga oshirish, yurt tinchligi, xalqimiz farovonligi, komil insonni tarbiyalash bo'yicha qanchadan qancha ezgu g'oyalar ilgari surildi. Ularning hammasi milliy g'oyamizga singdirilib, bugungi kunda Konstitutsiyamiz, qonunlarimiz orqali hayotimizda o'z aksini topmoqda.

Har bir davr odamlar oldiga yangi-yangi vazifalar qo'yadi. Shunga qarab g'oyalarning tuzilishi, ularning tizimi ham o'zgaradi.

Misol uchun, adolat g'oyasini olaylik. Bu g'oyani amalga oshirishda qadim zamonlarda adolatli shoh, adolatli hukmdor g'oyasi asosiy e'tiborda bo'lgan. Siz Alisher Navoiy va boshqa mumtoz shoirlarimiz asarlarini o'qisangiz, ularda ana shu g'oya aks etganini ko'rasiz. Lekin XX asrning boshlariga kelib bizning yurtimizda adolatga erishishning asosiy sharti — xalqning xohish-irodasi bilan boshqariladigan jamiyat

qurish, odamlarning ongli, bilimli va madaniyatli bo'lishi, degan qarashlar paydo bo'lgan. Bunday g'oyalarni ma'rifatparvar jadid bobolarimiz ilgari surganlar. Bizning davrimizda esa, dunyodagi rivojlangan davlatlar tajribasidan kelib chiqqan holda, adolatga erishish erkin va farovon hayot, har bir insonning o'z haq-huquqini bilishi, qonun ustuvorligi orqali amalga oshiriladi, degan g'oya asosiy o'rin tutmoqda.

G'oyalar zamon talabiga qarab o'z tuzilishini o'zgartirishi, ularning tizimidagi ba'zi tushuncha va tasavvurlar eskirishi, ularning o'rniga yangilari paydo bo'lishi mumkin.

G'oyaning uyushtiruvchilik xususiyati uning tizim hosil qilish xususiyati bilan uzviy bog'liq. Aslida bir-biridan ta'sirchan, jozibali tushuncha va fikrlarni o'z atrofida birlashtirishdan maqsad ham, avvalo, odamlarni uyushtirish, yagona kuchga aylantirishdan iborat. Chunki, turlicha qarash va tasavvurlarga ega bo'lgan insonlarning har birini bosh g'oya atrofida uyushtirish uchun ana shunday xilma-xil tushuncha va g'oyalar kerak bo'ladi. Masalan, ozodlik g'oyasi boshqa fikr va g'oyalar bilan birga manfaatlari turlicha bo'lgan insonlarni o'ziga keng jalb etadi. Masalan, ozod bo'lsak, yerimiz, suvimiz o'zimizniki bo'ladi, degan fikr dehqonlarda, zavod-fabrikalarimiz o'zimizniki bo'ladi, degan g'oya tadbirkor insonlarda, ongimiz, tafakkurimiz erkin bo'ladi, degan qarash esa ziyolilarda katta qiziqish uyg'otadi. Shu tariqa barcha toifadagi odamlarni uyushtirish imkoni tug'iladi.

G'oyaning safarbar etish, ya'ni ilgari yetaklash va harakat manbayi bo'lish xususiyatiga ham hayotdan ko'plab misollar keltirish mumkin. Siz odamlar orasida «bu yil yaxshi ishlab, topgan daromadimga to'y qilaman yoki mashina olaman», «uy quraman», «yangi do'kon ochaman» degan gaplarni ko'p eshitgansiz. Ko'ryapsizmi, aniq maqsad ularni safarbarlikka, harakatga undaydi. G'oya ham shunday.

Turkiy, ya'ni hozirgi o'zbek tili fors va arab tillaridan kam emas, degan g'oya Alisher Navoiyni ona tilimizda ko'plab asarlar, jumladan, besh dostonidan iborat «Xamsa» kitobini yaratishga undagan.

Aziz o'quvchi, ayting-chi, qanday fikr yoki maqsad sizni yaxshi o'qishga undaydi?

Ezgu g‘oyalar o‘z atrofiga barcha oliyanob tuyg‘u, tushuncha va tasavvurlarni birlashtiradi. Shuning uchun ular odamlarni jips-lashtirish qudratiga ega. Yaxshi g‘oyalar hech qachon o‘lmaydi. Chunki, ular xalqning umid-ishonchidan, avlodlarning orzu-armonlaridan paydo bo‘ladi. Yillar, asrlar o‘tsa-da, yangitdan kuchga to‘lib, insonlarni kurashga, harakatga undab yashayveradi.

Ezgulik va yaxshilik g‘oyalari eng qadim zamonlarda ham odamlarning xayolini band etgan. Xalqimizning buyuk ma’naviy yodgorligi bo‘lgan «Avesto» kitobida ezgulik bosh g‘oya sifatida kuylangan. Oradan asrlar, ming yillar o‘tganiga qaramasdan, ezgulikni asrash, odamlarni yaxshilikka da’vat etish bugungi kunda ham dolzarb bo‘lib turibdi. Shuning uchun ham deyarli har kuni maktabga otlanayotganingizda ota-onangiz sizga «Boram, yaxshi o‘qi, yaxshi bo‘l, yomonlarga qo‘shilma» deb nasihat qiladi.

Xalqimizda «Yaxshi gapning qanoti bo‘ladi» degan naql bor. Chunki, yaxshi gap tez tarqaladi, odamlarning qalbini darhol zabt etadi. Yaxshi g‘oya ham shunday. Ustoz yozuvchimiz Abdulla Qahhor «Adabiyot – atomdan kuchli» degan. Nima uchun adabiyot atomdan kuchli? Adabiyotning kuchi so‘z vositasida ifoda etiladigan ibratli fikr va g‘oyada. Siz «Adabiyot» darsidan yaxshi bilasizki, adabiyotning asosiy quroli – so‘z. Lekin bu qurol biron-bir foydali fikr yoki g‘oyani ifoda etsa, uning ta’sir kuchi yanada ortadi. Buni davlatimiz rahbari «Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch» kitobida alohida qayd etgan.

«Insonni, uning ma’naviy olamini kashf etadigan yana bir qudratli vosita borki, u ham bo‘lsa, so‘z san’ati, badiiy adabiyotdir. Adabiyotning insonshunoslik deb, shoir va yozuvchilarning esa inson ruhining muhandislari, deb ta’riflanishi bejiz emas, albatta»¹.

G‘oyalar bir turdagi, ya’ni o‘zaro o‘xshash g‘oyalarni birlashtiradi. Ular g‘oyaning turlari deyiladi.

G‘oyalar milliy yoki umumbashariy, diniy yoki dunyoviy, ilmiy yoki falsafiy bo‘lishi mumkin. Bir mamlakat xalqining maqsad va manfaatlarini aks ettirsa, u milliy g‘oya bo‘ladi. Masalan, yangi

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 136-bet.

jamiyat barpo etish – O‘zbekiston xalqi uchun milliy g‘oya hisoblanadi. Sayyoramizni asrab-avaylash, qonli urushlarga yo‘l qo‘ymaslik – umumbashariy g‘oya.

Dunyoda shunday g‘oyalar borki, ular odamlarni aniq maqsad sari safarbar etish, olg‘a boshlash o‘rniga, aksincha, kishilarni ezgu niyatlar, yaxshi ishlardan chalg‘itadi yoki ularning harakat qilishiga yo‘l qo‘ymaydi. Shuning uchun ham g‘oyalar ilg‘or va konservativ bo‘lishi mumkin.

«Konservatsiya» lotincha so‘z bo‘lib, eskilikni tiklash, eskilikni yoqlash degan ma‘nolarni bildiradi.

Bugungi kunda tadrijiy, ya‘ni bosqichma-bosqich rivojlanish yo‘lidan borish ilg‘or g‘oya, eski sovet tuzumidagi ma‘muriy-buyruqbozlik usulida ish yuritishni yoqlash esa konservativ g‘oya hisoblanadi.

G‘oyalar xalqning irodasi, orzu-intilish va manfaatlarini qanchalik to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri aks ettirishiga qarab asl yoki soxta, bunyodkor yoki vayronkor bo‘lishi mumkin.

Siz mustaqillikka bag‘ishlangan darslardan yurtimizda istiqloldan oldin kommunistik partiya degan kuch hukmron bo‘lganini bilasiz. Bu partiya dastlabki paytda bolsheviklar partiyasi deb atalgan. Bolsheviklar tarafdorlari ko‘pchilikni tashkil etishini ta‘kidlash uchun avvaliga o‘zlarini shunday deb nomlashgan.

«Bolshinstvo» degani rus tilida ko‘pchilik degan ma‘noni bildiradi.

Bolsheviklarning asosiy g‘oyalaridan biri xususiy mulkni tag-tugi bilan yo‘q qilib, davlat mulki hukmronligini o‘rnatish va odamlarni ijtimoiy jihatdan tenglashtiramiz deb, hammani mol-u mulkidan judo etish, qashshoq qilishdan iborat edi. Bu g‘oya soxta edi. Chunki, dunyoda hech qaysi odam o‘z mulkidan judo bo‘lib, qashshoq holda yashashni istamaydi. Mol-mulkini yo‘qotgan odam erkinligini ham, sha‘n-u g‘ururini ham yo‘qotadi. Bolsheviklar sobiq SSSR hududida yakka hukmron bo‘lib olgach, bu ulkan makondagi barcha xalqlarni shunday ahvolga soldi va buni o‘zlaricha tenglik deb atashdi.

Bugun biz amalga oshirishga intilayotgan hammaning qonun oldidagi tengligi asl g'oyadir. Negaki, jamiyatda qonun va adolatning hukmron bo'lishini, hech kimning huquqi kamsitilmasligini barcha istaydi.

Insoniyat uchun qadrlı bo'lgan ezgu g'oyalar taraqqiyot natijasida boyib, rivojlanib, umumbashariy qadriyatlar tizimiga singib ketadi. Masalan, bizning zaminimizda paydo bo'lgan zardushtiylik ta'limotidagi ezgulik, islom dinidagi komillik, xayr-u saxovat, qadimgi Gretsiyadagi demokratiya, erkinlik g'oyalari, Sharq uyg'onish davridagi ma'rifat g'oyalari shular jumlasidandir.

Tabiatning o'zi insonni izlanuvchan va qiziquvchan qilib yaratgan. U hamisha biron-bir yangilikka, o'zining aqli va qobiliyati bilan ezgu ishlar qilishga, o'zini anglashga intiladi. Shuning natijasida uning qalbidagi yangi-yangi tuyg'ular, ongida esa g'oyalar paydo bo'laveradi.

Savol va topshiriqlar

1. G'oyaning asosiy xususiyatlari haqida gapiring.
2. G'oyaning har bir xususiyatiga bitta misol aytishga harakat qiling.
3. Dunyoda bir-biriga aynan o'xshash bo'lgan ikki odamni uchratish mumkinmi?
4. Ushbu rasmlardagi odamlarning chehrasidagi farqlarni tushuntirib bering.

a

b

d

e

5. Qanday hodisalar tizim hosil qiladi?
6. Daraxtning gurkirab o'sishi bilan g'oyaning rivojlanishi o'rtasida qanday o'xshashlik bor?
7. Ezgu g'oyalar nima uchun o'lmaydi?
8. Ilg'or g'oyalarga misol keltiring.
9. Konservativ g'oyalarga misol keltiring.
10. Asl va soxta g'oyalarning farqini ayting.

JAMIYAT RIVOJI VA BUNYODKOR G‘OYALAR

Aziz o‘quvchi, o‘tgan suhbatlarimizdan ma’lum bo‘ldiki, yaxshilik va yomonlik, yangilik va eskilik o‘rtasidagi kurash juda qadimiy tarixga ega bo‘lib, hech qachon tugamaydi. Inson bunday kurashda bunyodkor g‘oyalarga tayanadi.

Prezidentimiz Islom Karimov bunday ziddiyatning mohiyatini atrof-licha tushuntirib bergan:

«Agarki bashariyat tarixini, uning tafakkur rivojini tadrijiy ravishda ko‘zdan kechiradigan bo‘lsak, hayotda insonni kamolotga, yuksak marralarga chorlaydigan ezgu g‘oya va ta’limotlar bilan yovuz va zararli g‘oyalar o‘rtasida azaldan kurash mavjud bo‘lib kelganini va bu kurash bugun ham davom etayotganini ko‘ramiz»¹.

«Bunyodkor» so‘zining ma’nosi yaratuvchi deganidir.

Insonning qalbi va ongida yaratuvchilik salohiyatini uyg‘otib, o‘z xalqi, Vatani va insoniyatga foydali ishlar qilishga safarbar etadigan g‘oya bunyodkor g‘oyadir.

Dunyodagi har bir xalq bunyodkor g‘oyalar bilan yashaydi. Chunki, har bir xalq o‘zining yaratuvchilik qudrati, qobiliyatini, avvalo, bunyodkorlik bilan namoyon etadi. Siz buyuk Sohibqiron bobomiz Amir Temur tomonidan Shahrisabzdagi Oqsaroy peshtoqiga bitilgan «Kim bizning qudratimizga shubha qilsa, qurgan binolarimizga boqsin» degan mazmundagi da’vatkor so‘zlarini yaxshi bilasiz. Bu so‘zlarda xalqimizning bunyodkorlik salohiyati, kuch-qudrati qanchalik katta ekani ta’kidlangan.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 112-bet.

E'tibor berganmisiz, ulug' ajdodimiz bu o'rinda, «bizning lashkarimizga, boyliklarimizga, bizning dunyoning teng yarmini egallagan ulkan saltanatimizga qarasin», deb aytmagan. Nima uchun? Vaholanki, shunday deb aytganida ham xalqimizning qudratini ma'lum ma'noda ifoda etgan bo'lardi. Chunki, Amir Temur hukmronlik qilgan paytda dunyoda uning lashkariga teng keladigan armiya, uning xazinasiga teng keladigan boylik, uning davlatidek ulkan saltanat bo'lmagan. Lekin jahongir bobomiz o'z mamlakati va xalqining shuncha qudratli belgilaridan faqat bittasi va eng asosiyiga urg'u bergan. U ham bo'lsa, xalqning bunyodkorligi. Buning zamirida katta ma'no bor. Bu ma'no shundan iboratki, Amir Temur davlati erishgan barcha yutuqlar avvalambor xalqning bunyodkorligiga asoslangan. Bu fazilatimiz esa o'sha paytda barpo etilgan go'zal va betakror obidalarda yaqqol namoyon bo'lgan.

Bunday buyuk fazilatlar bizning olis tariximiz davomida shakllanib, muttasil boyib borgan bunyodkor g'oyalardan oziqlangan. Bundan 2700 yil ilgari yaratilgan bebaho ma'naviy merosimiz bo'lmish «Avesto» kitobidagi «Ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal» degan qoida xalqimizning qadim zamonlardan boshlab bunyodkorlikni o'zi uchun asosiy maqsad, mafkura deb bilganidan dalolat beradi. Bu qoida zamirida insonning o'ylaydigan fikrida ham, gapiradigan gapida ham, qiladigan ishida ham faqat yaxshilik bo'lsin, shunda uning butun hayoti bunyodkorlikdan iborat bo'ladi, degan ma'no mujassam.

Yana bir buyuk ajdodimiz Bahouddin Naqshbandning «Dil ba yor-u dast ba kor», ya'ni «Diling Oллоhda, qo'ling mehnatda bo'lsin» degan da'vatini eslab ko'raylik. Bu hikmat har bir ishingizni aniq maqsadni ko'zlab, oxirini o'ylab qiling, vaqtni bekor o'tkazmang, degan ibratli fikrni ifoda etadi.

«Ota-bobolarimiz ulug' avliyo Bahouddin Naqshbandga chin dildan ixlos qo'yib, uni «Bahouddini Balogardon» deb ta'riflab kelishida teran ma'no bor. Uning «Diling Oллоhda, qo'ling mehnatda bo'lsin» degan hayotbaxsh hikmati dinimizning oliyjanob ma'no-mohiyatini yorqin ifodalab, xuddiki shu bugun aytilgandek jaranglaydi»¹.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 40-bet.

**Buxoro. Bahouddin
Naqshband maqbarasi**

Agar chuqurroq o‘ylab ko‘radigan bo‘lsak, Yer yuzidagi jonli va jonsiz narsalarning barchasi doimiy harakatda. Bu harakatlarning hammasi aniq maqsadga qaratilgan. Dunyoda maqsadsiz yaratilgan, ortiqcha bo‘lgan narsaning o‘zi yo‘q. Zamonaviy ilm-fan shuni tasdiqlamoqdaki, hatto eng mayda hasharotlar ham dunyoda qandaydir ekologik muvozanatni saqlab turadi. Agar ular yo‘qotilsa, olamdagi umumiy muvozanat buziladi. Ulug‘ bobomiz ana shu haqiqatni nazarda tutib, insonlarga qarata, sen ham Oллоhdan ibrat ol, erta-yu kech mehnatda bo‘l, harakatdan to‘xtama, demoqda.

Doimiy ezgu harakat bunyodkorlikdir. Chin dildan harakat qilmaydigan, o‘ylamaydigan, mustaqil fikrlay olmaydigan, kim nima buyursa, indamasdan bajarib ketaveradigan odamning ishini esa bunyodkorlik deb bo‘lmaydi. Faqat sidqidildan qilingan mehnatdan haqiqiy mo‘jizalar bunyodga keladi.

Bunyodkor mehnat mahsuli bo‘lgan mo‘jizalarni dunyoda ko‘plab uchratish mumkin. Misr ehromlari, Rim, Parij va Venetsiya shaharlari, ko‘hna Sharq obidalari ana shunday mo‘jizalardir. Yurtimizdagi Samarqand, Buxoro va Xiva singari ko‘hna shaharlar, Registon, Shohizinda, Minorayi Kalon, Buxoro Arki, Ichanqal’a kabi noyob me’moriy obidalar, «Shashmaqom»dek betakror san’at durdonalari ham insoniyat aql-zakovati bilan yaratilgan mo‘jizalar qatorida turadi.

Biz buyuk ajdodlarimizdan meros bunday boyliklarimiz borligidan g‘ururlanib yashaymiz, o‘zimiz ham kelajakda ana shunday bunyodkorlik ishlarini amalga oshirishga harakat qilamiz.

Aziz o‘quvchi, buning uchun siz qanday o‘qishingiz, nimalarga ko‘proq e‘tibor berishingiz kerak?

Xalqimizga xos bunyodkorlik an‘analari mustaqillik yillarida qayta tiklanib, munosib davom ettirilmoqda. Bunda Prezidentimizning istiqloqlning birinchi yillaridan boshlab «Yangi uy qurmay turib eskisini buzmag» degan g‘oya bilan endi shakllanayotgan yangi jamiyatimiz uchun bunyodkorlikni asosiy maqsadga aylantirgani ulkan ahamiyatga ega bo‘ldi. Chunki, biz mustaqillikka erishgan 1991-yil, undan keyingi dastlabki yillar juda murakkab davr edi. O‘shanda ba‘zi davlatlar mustaqillik g‘alabasidan qandaydir mag‘rurlanib, endi yangi jamiyat quramiz deb, yaratishdan ko‘ra buzishga ko‘proq berilib ketgan edi. Lekin yangi jamiyatni bir kunda, hatto bir-ikki yilda ham qurib bo‘lmaydi. Bu – uzoq davom etadigan, ko‘p izlanish va tajribalarni, doimiy mashaqqatli mehnatni talab qiladigan o‘ta og‘ir jarayon. Bu haqiqatni chuqur anglagan davlatimiz rahbari eski jamiyat binosini saqlab turgan holda, yangisini bosqichma-bosqich qurib borish yo‘lini tanladi.

Bu yo‘lning ahamiyati shundan iborat bo‘ldiki, u avvalo yurtdoshlarimiz qalbidagi bunyodkorlik tuyg‘usini uyg‘otdi, ularni buyuk ajdodlarimiz an‘analarini munosib davom ettirishga undadi. Shuning uchun mustaqillik yillarida shahar va qishloqlarimiz har tomonlama obod bo‘ldi, yangi-yangi maktablar, litsey va kollejlari, oliy o‘quv yurtlari, muzeylar, teatrlar, zamonaviy korxonalar, muhtasham turar-joylar, go‘zal xiyobonlar, ravon yo‘llar, bozorlar, ko‘priklar yurtimiz chiroyiga chiroy qo‘shmoqda. «Bunyodkor» degan nom tilimizdagi eng ko‘p ishlatiladigan so‘zlardan biriga aylanib, yurtimizda shu so‘z bilan ataladigan go‘zal maskanlar, tashkilot va jamoalar paydo bo‘ldi.

Odamzot ezgulikka qarab intilgani sari uning tafakkurida bunyodkor g‘oyalar tug‘ilaveradi.

Xalqimiz: «Intilganga tole yor», – deydi. E‘tibor berganmisiz, otanonalar o‘z bolalarini sog‘lom va barkamol qilib voyaga yetkazgani sayin ularning qalbida yangi-yangi orzular tug‘iladi: bolalarimni o‘qitsam, el-yurtga to‘y bersam, ularni uyli-joyli qilsam, nevaralarimning baxtini

ko'rsam, degan niyatlar bilan yashaydi. Agar ularning ko'nglida ezgu maqsadlar bo'lmasa, ertangi kuniga ishonch bilan qaramasa, shuncha orzu-umidlar qayerdan paydo bo'lar edi?

Bunyodkor g'oyalar insonlar va xalqlar qalbidagi ezgu maqsadlardan paydo bo'ladi.

Bugungi kunda insoniyat oldidagi umumiy xavf-xatarlarga qarshi millatlar va xalqlarni birlashtirishda bunyodkor g'oyalar katta ahamiyat kasb etmoqda. Zamon talablariga mos ravishda o'tkazilayotgan turli tadbirlarda bunday g'oyalar asosiy o'rin tutmoqda. Masalan, xalqaro sport musobaqalari, ilmiy-madaniy anjumanlar, san'at bayramlari, kinofestivallarda dunyodagi taraqqiyparvar kuchlarni birlashtirish, do'stlik, inoqlik, tinchlik-totuvlik kabi ezgu g'oyalarga ustuvor ahamiyat berilmoqda.

Siz insonga berilgan ko'pgina ta'riflarni eshitgan bo'lsangiz kerak. Insonni – Yaratganning buyuk mo'jizasi, ulug' va betakror zot, tabiat gultoji, aql-idrok, tafakkur egasi, deymiz. Bu ta'riflarning barchasi to'g'ri. Lekin insonni ana shu ta'riflarga munosib qilgan uning bunyodkorligidir. Agar inson aqli bilan o'ylab-fikrlab ijod qilmasa, kuch-g'ayrat sarflab, tengsiz mo'jizalar yaratmasa edi, uning ta'rifiga shuncha go'zal so'zlar ham aytilmagan bo'lardi.

Xulosa shuki, toki insonning ezgu intilishlari, oliyjanob maqsadlari, qalbida adolat va haqiqatga ishonch hissi bor ekan, bunyodkor g'oyalar hech qachon yo'qolmaydi.

Savol va topshiriqlar

1. «Bunyodkor» so'zining ma'nosi nima?
2. Bunyodkor g'oya deb qanday g'oyaga aytiladi?
3. Inson aql-idroki bilan barpo etilgan, bunyodkor mehnat mahsuli bo'lgan qanday mo'jizalarni bilasiz?
4. Amir Temur bobomiz xalqimizning bunyodkorligidan faxrlanib nima degan?

5. El-yurtimiz tarixidagi qanday bunyodkor g'oyalarni bilasiz?
6. Rasm chizish, biron narsa yasash, gul yoki ko'chat o'tqazish va parvarishlashni bilasizmi?
7. O'zingiz taniydigan, haqiqiy bunyodkor deb atash mumkin bo'lgan kishilar haqida so'zlab bering.
8. Yurtimizdagi «Bunyodkor» degan nom bilan ataladigan joylar, tashkilot yoki jamoalar to'g'risidagi fikrlaringizni bayon qiling.
9. Ushbu me'moriy obidalardan qaysi birining peshtoqiga Amir Temur bobomiz tomonidan mashhur hikmatli so'zlar bitilganini ayting.

a

b

d

e

BILIM VA MA'NAVIYAT

(Amaliy mashg'ulot)

Aziz o'quvchi, siz ma'naviyat haqida, fikr va g'oya xususida dastlabki bilimga, tasavvurga ega bo'lmoqdasiz. Shuni esda tutingki, ma'naviyat ham, g'oya ham insonni anglashda, tushunishda juda katta ahamiyatga ega bo'ladi. Shuning uchun biz ma'naviyatni, uning tarkibiy qismi bo'lgan g'oyani, bu ikki noyob hodisaning xususiyati va qonuniyatlarini qanchalik chuqur bilib olsak, insonlarni ham shuncha yaxshi tushunadigan bo'lamiz. Bu esa hayotda to'g'ri yo'l tanlashimiz, yaxshini yomondan, to'g'rini egridan ajrata olishimizda g'oyat qo'l keladi.

Inson qancha ko'p odam ko'rsa, ular bilan muloqot qilib, tajribasi oshsa, uning bilimi, ma'naviyati shuncha kuchli bo'ladi. Agar siz buyuk ajdodimiz Zahiriddin Muhammad Boburning «Boburnoma» kitobini qiziqib, varaqlab ko'rgan bo'lsangiz, unda muallif forscha bir baytni esga oladi. «Harchi dar oina javon binad, Pir dar xishti puxta on binad» degan bu baytning ma'nosi quyidagicha: yosh kishi oynaga qarab nima ko'rsa, keksa odam g'ishtga qarab undan ham yaxshiroq ko'radi.

Uyda ota-onangiz, buvi yoki buvangiz, maktabda ustozlaringizning so'zlari, xatti-harakatlariga e'tibor bersangiz, ularning qanchalik ko'p narsa bilishi, ko'p narsaga aqli yetishiga ishonch hosil qilasiz. Masalan, dars paytida ustozingiz bitta o'zi sinfdagi 25–30 nafar bolaning harakati, nima bilan shug'ullanayotgani, daftarini, kitobini qayerga qo'yib, ruchkani, qalamni qo'li bilan qanday ushlayotganigacha nazorat qilib turadi. Hech narsa uning e'tiboridan chetda qolmaydi. Holbuki, ustozingiz shuncha bolani nazorat qilishdan tashqari butun fikr-u zikrini yangi darsni sizlarga qiziqarli qilib o'tishga qaratishi, vaqti-vaqti bilan daftari, kitobini ochib, sinf taxtasiga kerakli qoidalarni yozib borishi, tushunmay qolgan joylaringizni qaytadan tushuntirib berishi kerak. Ustozning bilimi, tajribasi yetarli, ma'naviyati yuksak darajada bo'lgani

uchun bor-yo‘gi 45 daqiqada sizga bir olam boylikni, ya‘ni bilimni hadya etadi. O‘rtada fursat topib, hayotiy masalalar, odob-u xulq bo‘yicha ham zarur yo‘l-yo‘riqlar beradi. Bularning barchasi yillar davomida qilingan tinimsiz mehnat va mashaqqat, doimiy izlanish natijasidir. Yuqorida zikr etilgan maqolga moslab aytadigan bo‘lsak, siz oynaga qarab ko‘radigan, zo‘rg‘a farqlab oladigan narsalarni ustozingiz oddiy g‘isht yoki kesakka qarab ham aytib berishi mumkin. Bilim va ma‘naviyatning beqiyos kuchi ana shunda.

Bilim, ma‘rifat, ma‘naviyat insonga qo‘shimcha kuch-imkoniyat, ta‘bir joiz bo‘lsa, qo‘shimcha ko‘z – qalb ko‘zi beradi, uni ravshanlashtiradi. Inson ana shu ko‘z yordamida boshqalar ko‘rmagan narsalarni ko‘rib, ular bilmagan narsalarni bilib oladi. Ayniqsa, yon-atrofimizda yurgan, har kuni biz bilan muloqot qiladigan ota-onamiz, aka-ukalarimiz, yor-u do‘stlarimiz, ustozlarimizning ko‘nglini, maqsad-muddaolarini tez anglab, ular istagan ishlarni bajarish, ular orzu qilgandek yaxshi inson bo‘lishda bunday ma‘naviy fazilatlar juda qimmatlidir.

Biz hayotda o‘z o‘rnimizni topishimiz, har bir suhbatdoshimizga uning ichki dunyosi, fe‘l-atvorini hisobga olgan holda muomala qilishimiz, o‘rinsiz gap bilan boshqalarning dilini og‘ritib qo‘ymasligimiz, bir so‘z bilan aytganda, odobli va madaniyatli bo‘lishimiz uchun insonni ham, ma‘naviyatni ham anglab yashashga intilishimiz lozim.

Ota-onangiz, ustozlaringiz sizga har kuni to‘g‘ri va kerakli maslahatlar, yo‘l-yo‘riqlar beradi. Chunki ular sizning imkoniyatingiz, ma‘naviyatingizni, nimaga muhtoj ekaningiz, nimaga qurbingiz yetadi-yu nimaga qurbingiz yetmasligini yaxshi bilishadi.

O‘zingiz ham har kuni oilada, maktabda, ko‘cha-ko‘yda qancha odam bilan uchrashib, suhbatlashasiz. Garchi o‘zingiz to‘la anglamasangiz-da, ularning ma‘naviyatini tushunib, o‘zlashtirib borasiz. Buni shundan ham bilsa bo‘ladiki, siz ota-onangiz, oila a‘zolaringiz bilan butunlay boshqa mavzuda, sinfdosh do‘stlaringiz bilan butunlay boshqa mavzuda gaplashasiz. Yoki o‘g‘il bolalarga qilgan hazil-sho‘xliklaringizni hech qachon qiz bolalarga qilmaysiz. Demak, siz ular ma‘naviy jihatdan bir-biridan farq

qilishini, har bir sinfdoshingizning o‘z ma’naviy olami borligini yaxshi bilasiz va shunga qarab, ularning har biriga alohida muomala qilasiz. Ya’ni, har bir do‘stingiz, sinfdoshingizning ma’naviy dunyosiga mos bo‘lgan muomala shaklini topa olasiz. Bu — sizning katta yutug‘ingiz.

Xulosa qilib aytganda, bilim va ma’naviyat bir-biri bilan uzviy bog‘liq. Insonning bilimi, tajribasi oshgani sayin uning ma’naviyati ham yuksalib boradi.

Ushbu amaliy mashg‘ulotimiz talabidan kelib chiqqan holda, avvalo, siz bilan yonma-yon o‘tiradigan sinfdoshingizning ma’naviyati qanday ekanini ta’riflashga harakat qiling. U boshqalardan nimasi bilan farq qiladi? Kamgapmi, sergapmi? Ko‘p o‘qiydimi? U qanday filmlarni yaxshi ko‘radi, qanday kitoblarni o‘qiydi? Sport bilan shug‘ullanadimi? Ota-onasiga qanday yordam beradi? Uning siz bilan bir umr do‘st bo‘lib qolishini istaysizmi? Nima uchun?

Yurtimizdagi, dunyodagi qaysi mashhur sportchi yoki san’atkorlar sizga yoqadi? Ularning ma’naviy dunyosi qanday deb o‘ylaysiz?

Dunyoda har bir inson ko‘nglidagi dardlari, orzularini tortinmasdan ayta oladigan, o‘ziga yaqin sirdosh do‘sti bo‘lishini istaydi. Sizning shunday do‘stingiz bormi? O‘zingiz boshqalarning ko‘nglini eshitishga, ularga hamdard, hamfikir bo‘lishga intilasizmi?

Amaliy mashg‘ulot davomida ana shu savollar haqida o‘ylab, ustozingiz, sinfdoshlaringiz bilan fikr almashishga harakat qiling.

AMALIY MASHG‘ULOT UCHUN ADABIYOTLAR:

1. Islom Karimov. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. Toshkent, «Ma’naviyat», 2013-yil, 18–29-betlar.

2. Islom Karimov. Vatan va xalq mangu qoladi. Toshkent, O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010-yil.

3. O‘rta asrlar Sharq allomalari va mutafakkirlarining tarixiy merosi, uning zamonaviy sivilizatsiya rivojidadagi roli va ahamiyati. Xalqaro konferensiya materiallari. Toshkent, «O‘zbekiston» nashriyoti, 2014-yil, 4–36-betlar.

4. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. Toshkent, «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2002-yil, 159-bet.

TAKRORLASH

Aziz o‘quvchi, mana, «Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari» darsligining birinchi bobini o‘qib tugatdik. O‘tilgan mavzularni takrorlab, olgan bilimlaringizni mustahkamlash uchun har bir dars bo‘yicha berilgan savol va topshiriqlarni eslang. Eng muhimi, har bir mavzuda Prezidentimiz Islom Karimovning «Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch» kitobidan keltirilgan fikrlarning mag‘zini yana bir bor tushunib oling.

O‘tilgan darslarni takrorlash va esda saqlab qolishda ularda bayon qilingan asosiy tayanch tushuncha va iboralar muhim rol o‘ynaydi. Siz ana shu tayanch tushuncha va iboralarni har bir mavzu bo‘yicha daftaringizga yozib chiqing. Masalan, «Milliy g‘oya — ezgu orzu-intilishlar ifodasi» mavzusi bo‘yicha quyidagi tartibda yozish mumkin.

Asosiy tayanch tushuncha va iboralar: milliy g‘oya, xalqning orzu-intilishlari, qulay tarixiy sharoit, mustaqillik, ulkan yetakchilik salohiyatiga ega bo‘lgan rahbarning tarix sahnasiga chiqishi, milliy davlat va qadriyatlarning tiklanishi, milliy g‘oyamizning asosiy tushuncha va tamoyillari, «Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» risolasi, «Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch» kitobi.

Ana shunday o‘zingiz muhim deb hisoblagan tayanch tushuncha va iboralarni yozib olganingizdan so‘ng ular asosida ustozingiz, sinfdoshlaringiz bilan birgalikda mavzuni takrorlashingiz mumkin.

Bunga qo‘shimcha ravishda har bir mavzu bo‘yicha savollar va testlar tayyorlab, daftaringizga yozib boring.

II bob

G‘OYAGA QARSHI G‘OYA, FIKRGGA QARSHI FIKR

ZARARLI G‘OYALAR

Aziz o‘quvchi, dunyoda hamma narsaning ziddi, ya‘ni teskarisi bo‘lgani kabi, bunyodkor g‘oyalar yo‘lida to‘siq bo‘lishga harakat qiladigan g‘oyalar ham bor. Ular zararli yoki vayronkor g‘oyalar deyiladi.

Bunyodkor g‘oyalar inson qalbida ezgu orzu-intilishlarni uyg‘otib, uni yaratuvchilikka, halol mehnatga da‘vat etsa, vayronkor g‘oyalar buzg‘unchi, yovuz hislarni uyg‘otadi va yomonlikka boshlaydi.

Siz «Tarix» fanidan yaxshi bilasizki, insoniyat o‘z taraqqiyoti davomida qancha urush va janjallar, qonli to‘qnashuvlarni ko‘rgan. Hatto bugungi kunda ham jahondagi turli kuchlar o‘rtasida qarama-qarshiliklar borligini ko‘rish mumkin. Bularning barchasi bunyodkorlik va vayronkorlik o‘rtasidagi kurash bugun ham davom etayotganidan dalolat beradi.

«Inson yaxshilik uchun, baxt uchun tug‘ilgan», deymiz. Unda yomonlik, vayronkorlik qayerdan paydo bo‘ladi? Prezidentimizning quyidagi fikrlari bu savolga javob bo‘ladi.

«Bu dunyoda tabiatda ham, jamiyatda ham bo‘shliq bo‘lmaydi. Qayerdadir bo‘shliq paydo bo‘ldimi, hech shubhasiz, uni albatta kimdir to‘ldirishga harakat qiladi»¹.

Insonning his-tuyg‘ulari yon-atrofdagi narsa-hodisalarning ta‘siriga tez beriladi. Masalan, odamzot yaxshi narsalarni ko‘rganida, ular bilan muloqot qilganida, uning qalbida ezgu va ijobiy tuyg‘ular uyg‘onadi. Chiroyli manzarani tomosha qilganda, yaxshi kitob o‘qiganda, qiziqarli filmdan bahramand bo‘lganda yoki odobli bola bilan suhbatlashganda, ularga nisbatan mehrimiz, muhabbatimiz ortadi. Aksincha, yomon nar-

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma‘naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 12-bet.

sani ko‘rsak yoki undan ta’sirlansak, nafrat va g‘azabimiz qo‘ziydi. Misol uchun, yolg‘onchi, xudbin odamlarni, xunuk manzaralar, iflos joylarni ko‘rganda, kayfiyatimiz buziladi, salbiy hissiyotlarimiz kuchayib ketadi. Irodasi ozgina bo‘sh odamlar esa ana shu ta’sirlarga tez berilib, ularga moslashib qolganini bilmay ham qoladi.

Bunyodkor g‘oyalar insondagi ijobiy hissiyot va intilishlarni tarbiyalash, ularni ishga solishga qaratilgan bo‘lsa, zararli, vayronkor g‘oyalar odamdagi salbiy hissiyotlarni qo‘zg‘atishga harakat qiladi. Buning natijasida hayotda har xil ko‘ngilsizliklar paydo bo‘ladi.

Vayronkor g‘oya deb inson qalbidagi salbiy intilishlarni uyg‘otib, ezgu tushunchalarni soxtalashtirib, yovuzlikni kuchaytirishga urindigan g‘oyaga aytiladi.

Bunyodkor g‘oyalarning asosiy xususiyati ezgulik, insonga mehruhubbət, odamiylik, yangilik, taraqqiyotga intilish bo‘lsa, vayronkor g‘oyalarning asosiy belgisi yovuzlik, shafqatsizlik, vahshiylik, yangilik va taraqqiyotni ko‘rolmaslikdan iborat.

«Ming afsuski, bu kuchlarning asl qiyofasi, maqsad-muddaolari va imkoniyatlarini to‘la va aniq-ravshan tasavvur qilish oson emas. Nega deganda, ular ko‘pincha turli niqoblar, jozibali shior va g‘oyalardardasi ostida ish ko‘radi. Bunday kuchlarning ixtiyorida juda katta moddiy, moliyaviy resurslar va imkoniyatlar mavjud bo‘lib, ularning puxta o‘ylangan, uzoq va davomli yovuz maqsadlariga xizmat qilmoqda»¹.

Vayronkor g‘oyalarning xavfli tomoni shundaki, ular ko‘pchilikda qiziqish uyg‘otadigan, ularning manfaatiga daxldor bo‘lgan yuksak maqsadlar bilan niqoblanib oladi. Masalan, yurtimizda 70 yildan ziyod hukmron bo‘lgan, xalqimiz boshiga ko‘p azob-uqubatlar keltirgan sobiq bolshevizm mafkurasi ijtimoiy tenglikka erishish, oddiy mehnatkashlar manfaatini ta‘minlash kabi maqsadlarni bayroq qilib olgan edi. Lekin 1917-yilda hokimiyatni egallaganidan so‘ng bu mafkura oddiy odamlarni

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma‘naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 12-bet.

Qarshi. Qadimiy ko‘prik

ziyolilarimiz qatag‘on qilindi. Sho‘ro tuzumi davrida balandparvoz shiorlar ostida qilingan bunday noma‘qul ishlarni sanab adog‘iga yetish qiyin. O‘sha zamondagi qaysi bir kommunistik tadbirni olib qaramaylik, barchasining buzg‘unchilikdan iborat ekanini ko‘ramiz. Bularning hammasiga sabab bolshevizm g‘oyalarining vayronkor g‘oyalar bo‘lganidir.

Bolshevizm deganda, kommunistik mafkura asosida shakllangan, XX asrda sobiq SSSR hududida faoliyat olib borgan zo‘ravonlikka asoslangan siyosiy kuchning zararli, vayronkor nazariyasi, mafkurasi va amaliyotini tushunamiz.

Vayronkorlik mafkurasini amalga oshirishda fashizm va tajovuzkor ateizm vahshiylarcha yo‘l tutadi. Siz fashizm va tajovuzkor ateizm balosidan bashariyat XX asrda qanday jabr chekkani haqida «Tarix» fanidan bilib olasiz.

Ateizm (grekcha «a» — inkor etish, «teos» — xudo, ya‘ni xudosizlik) faqat moddiy narsalarni tan olishga, din va diniy qadriyatlarini rad etishga asoslangan ta‘limot. U sharqda dahriylik deb yuritiladi.

Dahriylikning ikki tomoni bor. U, bir tomondan, dinni tanqid qilsa, ikkinchi tomondan, olam va odamning yaralishi va yashash xususiyatlarini materialistik asosda tushuntirishga urinadi.

Tajovuzkor ateizm dahriylikning bir shakli bo‘lib, o‘z g‘oyalarini zo‘ravonlik asosida singdirishga urinadigan mafkuradir. Shuning uchun ham uni vayronkor mafkura deymiz.

Tajovuzkor ateizm insoniyatning, jumladan, xalqimizning diniy taraqqiyot borasida erishgan yutuqlarini mutlaqo rad etib, ularni yo‘q qilishga intiladi. El-yurtimiz boshidan o‘tkazgan mustamlakachilik davrida «markscha-lenincha ateizm» deb atalgan tajovuzkor ateizm sho‘ro davlatining mustabid, ya‘ni zo‘ravonlikka asoslangan mafkurasiga aylandi.

Mustabid mafkura deganda, davlat va jamiyatni boshqarish quroli bo‘lgan, odamlar ongiga majburlab singdiriladigan mafkura tushuniladi.

Bolsheviklarning mustabid mafkurasida SSSR hududida xohlagan noma‘qulchiligini qilardi. Unga hech kim qarshi chiqolmas edi.

Masalan, bugungi kunda ulkan yodgorlik majmuasi sifatida qaytadan bunyod etilgan Imom Buxoriy maqbarasi sho‘ro davrida mineral o‘g‘itlar saqlanadigan omborxonada qolib ketgan edi. Yoki yana bir buyuk ajdodimiz Imom Moturidiy va yana ko‘plab aziz-avliyolarimiz dafn etilgan Samarqand shahridagi Chokardiza qabristoni buzilib, uning o‘rnida mahalla barpo etilgan. Odamlar masjidlarga borolmas, hatto ota-ona va yaqinlarining janozasi va boshqa marosimlarini ham erkin o‘tkazolmas edi. Hajga borish, Ka‘bani ziyorat qilish mutlaqo taqiqlab qo‘yilgandi.

Tajovuzkor ateizm sho‘ro davrining so‘nggi yillarida shu qadar avj olib ketdiki, dinga hech qanday aloqasi bo‘lmagan, tabiat o‘zgarishlarini o‘zida aks ettiradigan, ming yillardan buyon nishonlanib kelgan Navro‘zdek qadimiy bayramimizni ham taqiqlab qo‘ydi.

Mustaqillikka erishganimizdan keyin bunday adolatsizliklarga butunlay chek qo‘yildi, diniy va milliy qadriyatlarimiz tiklandi.

Ateizm, ya‘ni dahriylikni dunyoviylik bilan adashtirmaslik kerak.

Dunyoviylik – ozod va mustaqil davlatlarning o‘z xalqi xohishi-irodasi asosida tanlab olgan, insoniyatning ko‘p asrlik taraqqiyoti davomida sinalgan tajribalariga asoslangan rivojlanish yo‘li, hayot tarzi va dunyoqarash shakli.

Dahriylik – dinni, diniy qadriyatlar va diniy-ilohiy ta‘limotlarni rad etadigan dunyoqarash shakli.

Prezident Islom Karimov bu ikki tushuncha o'rtasidagi farqni sharhlab, bunday degan edi:

«Dunyoviylik, ayrim aqidaparast kimsalarning da'volaridan farqli o'laroq, aslo dahriylik emas»¹.

Dunyoviy davlatchilik sharoitida boshqa qadriyatlar qatori din ham, diniy e'tiqod erkinligi ham qonun yo'li bilan kafolatlanadi, uning ma'naviyatni rivojlantirishdagi ahamiyatiga katta e'tibor beriladi. Dahriylik mafkurasi hukmron bo'lgan joyda esa, aksincha, din va diniy qadriyatlar taqiqlanadi.

Shunday qilib, odamzot bor ekan, bunyodkor va vayronkor g'oyalar o'rtasidagi kurash ham davom etaveradi. Siz har kuni televizor orqali dunyoning turli burchaklarida yaxshi va ezgu ishlar bilan birga turli qo'poruvchiliklar, portlashlar ham sodir bo'layotganini ko'rayotgan bo'lsangiz kerak. Shuning o'zi ham bu kurash hozirgi kunga qadar to'xtamagani, yangi shakllarda davom etayotganini ko'rsatadi.

«*Mafkura*» arabcha so'z bo'lib, fikrlash degan ma'noni bildiradi.

**Samarqand.
Imom Moturidiy maqbarasi**

O'tgan darsimizda g'oyaning tizim hosil qilish xususiyati haqida suhbatlashgan edik. Agar bir nechta g'oyaviy tizim o'zaro birlashib, g'oyalar, fikrlar, tushuncha va tasavvurlar, an'ana va qadriyatlar majmuasiga aylansa, mafkurani shakllantiradi.

Masalan, «bozor mafkurasi» degan iborani eshitgan bo'lsangiz kerak. Bu mafkura mulk shakllarining xilma-xilligi, pul va tovarlarning erkin aylanishi, erkin raqobat kabi g'oyalarni, halollik, insof-diyonat, baraka, narx-navo, qimmatchilik, arzonchilik kabi

¹ **Islom Karimov.** Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot – pirovard maqsadimiz. –T.: «O'zbekiston» nashriyoti, 2000-yil, 504-bet.

tushuncha va qadriyatlarni qamrab oladi. Yoki siz o‘rganishga kirishayotgan milliy istiqlol g‘oyasini oladigan bo‘lsak, u ham asosiy g‘oyalar, ustuvor tushuncha va tamoyillarni o‘z ichiga oladi. Bugungi kunda ana shu tizim asosida xalqimizning yangi mafkurasi shakllanib bormoqda.

Bir so‘z bilan aytadigan bo‘lsak, mafkura odamning, xalq yoki jamiyatning o‘z oldiga qo‘ygan maqsadini amalga oshirish yo‘lida foydalanadigan g‘oyalar, tushuncha, tamoyil, qadriyat va an‘analar tizimidir.

Savol va topshiriqlar

1. Bunyodkor g‘oya deb qanday g‘oyaga aytiladi?
2. Bunyodkor g‘oyalarning vayronkor g‘oyalardan farqi nimada?
3. Vayronkor g‘oyalar haqida tarixdan yana qanday misollar keltirish mumkin?
4. Tajovuzkor ateizm nima uchun zararli?
5. Bunyodkor g‘oyalarning bugungi hayotimizdagi natijalari haqida nimalarni bilasiz?
6. Mafkura qanday paydo bo‘lishini izohlang.
7. Ushbu rasmlarda qaysi buyuk ajdodlarimizning yodgorliklari tasvirlangani va ular qachon yangitdan barpo etilgani haqida gapirib bering.

a

b

d

e

HUSHYORLIK VA OGOHLIK

Biz haqiqiy madaniyat namunasi bo‘lgan kinofilm, teatr yoki tasviriy san’at asarlarini ko‘rganda, ulardagi ijobiy qahramonlarni sevib qolamiz, ulardan ibrat olishga, ular kabi el-yurt manfaati yo‘lida sadoqat bilan xizmat etishga, odamlarga yaxshilik qilishga intilamiz. Chunki, haqiqiy madaniyat namunalari insonni ezgulikka, ulug‘ g‘oyalar yo‘lida kura-shishga, ona Vatanning sha’n-u g‘ururini asrab-avaylab, uni yuksaklarga ko‘tarib yashashga da’vat etadi. Lekin, afsuski, bugungi kunda yurtimizga chetdan kirib kelayotgan soxta madaniyat namunalari ham ko‘p. Ulardan eng keng tarqalgani «ommaviy madaniyat» deb ataladi.

Bir qarashda o‘ta jozibali, bezarar va beozor bo‘lib tuyuladigan «om-maviy madaniyat» namunalari asta-sekin qalbimiz, ongimizga ta’sir etib, his-tuyg‘ularimizni o‘ziga band qilib oladi. Dilimiz, sezgilarimiz, tafakku-rimiz ana shu soxta axborotlarga moslashib, o‘zligidan yiroqlashadi,

ruhimiz tanballashib, mustaqil fikr-lash, hayotga sergak nigoh bilan qarash yoqmay qola boshlaydi. Nati-jada faqat yolg‘on va soxta hayotni haqiqiy hayot sifatida qabul qiladi-gan, o‘zimizni o‘rab turgan, voyaga yetkazgan sog‘lom muhitdan – xalqi-mizning asrlar sinovidan o‘tgan urf-odat va an‘analari, go‘zal qadriyatla-ridan uzoqlashayotganimizni bilmay qolamiz. Bamisoli oyog‘imiz yerdan uzilgandek bo‘ladi. Qalbimiz, ongimiz o‘zimizniki emas, boshqa bir kuchga tegishlidek bo‘lib qoladi. Faqat ana

shu kuchga bo‘ysunib, uning ta’sirida harakat qiladigan bo‘lib qolamiz. Bu aslida manqurtlikning zamonaviy ko‘rinishi, ma’naviy qaramlik alomatidir.

Hozirgi kundagi axborot xurujlari va «ommaviy madaniyat» deb nom olgan tahdidlar bizning tanamizga zarar yetkazmaydi, biron joyimizni qonatmaydi ham. Lekin ular ota-onamizdan o‘tgan, bizni tabiatga, go‘zallikka yaqinlashtirib turadigan his-tuyg‘ularimizni o‘ldiradi, qalbimiz va ongimizni butunlay egallab, o‘ziniki qilib oladi, ajdodlarimizdan meros bo‘lib kelayotgan ma’naviyatimizga chang soladi. Shuning uchun bunday zararli ta’sirlarni ma’naviy tahdidlar deb ataymiz.

«Ma’naviy tahdid deganda, avvalo tili, dini, e’tiqodidan qat’i nazar, har qaysi odamning tom ma’nodagi erkin inson bo‘lib yashashiga qarshi qaratilgan, uning aynan ruhiy dunyosini izdan chiqarish maqsadini ko‘zda tutadigan mafkuraviy, g‘oyaviy va informatsion xurujlarni nazarda tutish lozim, deb o‘ylayman»¹.

Odam qachon tom ma’noda mustaqil bo‘ladi? Qachonki qalbi va ongi, butun vujudi uning o‘ziga tegishli bo‘lsa, u faqat o‘z xohish-irodasiga tayanib harakat qila olsa.

Ma’naviy tahdidlar bizni bu dunyoda inon-ixtiyori o‘zida bo‘lgan, ozod va hur inson bo‘lib yashash baxtidan judo qilmoqchi, boshqacha aytganda, insonni yoshligidan boshlab ma’naviy qul etmoqchi bo‘ladi.

Biz hech qachon bunga yo‘l qo‘ymasligimiz zarur. Chunki, biz ham ma’naviy, ham jismoniy jihatdan hamisha mustaqil va erkin bo‘lib kelgan, shu bois tarixda butun insoniyatni qoyil qoldiradigan tengsiz mo‘jizalar yaratgan buyuk xalqning farzandimiz. Bu xalq o‘z farzandlarining faqat sog‘lom va barkamol bo‘lishini istaydi. Dunyo

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 13–14-betlar.

maydonida hech kimdan kam bo‘lmasdan, ajdodlari boshlagan ulug‘ ishlarni munosib davom ettirishini xohlaydi.

Shuning uchun ham Prezidentimiz Islom Karimov hozirgi murakkab dunyoda tobora avj olib borayotgan shafqatsiz musobaqada o‘zligimizni boy berib qo‘ymaslik, aksincha, qanday buyuk ishlarga qodir ekanimizni amalda namoyon etib, ham jismoniy, ham ma’naviy jihatdan chiniqib, kamol topib borishga da’vat etadi.

«Bugungi kunda zamonaviy axborot maydonidagi harakatlar shu qadar tig‘iz, shu qadar tezkorki, endi ilgariidek, ha, bu voqea bizdan juda olisda yuz beribdi, uning bizga aloqasi yo‘q, deb beparvo qarab bo‘lmaydi. Ana shunday kayfiyatga berilgan xalq yoki millat taraqqiyotdan yuz yillar orqada qolib ketishi hech gap emas»¹.

Demak, hozirgi kunda bir zungina loqaydlik va beparvolikka berilish ham odamzotga juda qimmatga tushadi. Bunga yo‘l qo‘ymaslik uchun inson, avvalo, yon-atrofiga sergak nazar tashlab, har kuni, har soat, har daqiqada hushyor va ogo‘h bo‘lib yashashi lozim.

«Barchamizga ayon bo‘lishi kerakki, qayerdagi beparvolik va loqaydlik hukm sursa, eng dolzarb masalalar o‘zibo‘larchilikka tashlab qo‘yilsa, o‘sha yerda ma’naviyat eng ojiz va zaif nuqtaga aylanadi. Va aksincha — qayerda hushyorlik va jonkuyarlik, yuksak aql-idrok va tafakkur hukmron bo‘lsa, o‘sha yerda ma’naviyat qudratli kuchga aylanadi»².

Hozirgi kunda ko‘pgina rivojlangan mamlakatlar xalqlari, avvalo, yosh avlodning zamonaviy aloqa vositalari orqali zo‘r berib odamlar ongiga tiqishtirilayotgan axloqsiz, ma’nisiz, soxta va sayoz ma’lumotlar, behayo manzaralarga, turli yengil-yelpi elektron o‘yin va mashg‘ulotlarga bog‘lanib, haqiqiy hayotni esdan chiqarib qo‘yayotganidan jiddiy tashvishlanmoqda. Kun bo‘yi faqat shunday mashg‘ulotlar bilan band bo‘lib o‘sayotgan bolalarning qalbi va ongi ertaga kimning qo‘lida bo‘ladi,

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 112-betlar.

² O‘sha manba, 116-bet.

ular jonli hayotdan uzilib, vaqt o'tishi bilan bir og'iz jonli shirin so'zga zor bo'lib qolmaydimi, degan savol ularni o'ylantirmoqda. Bunday ijtimoiy muhitda mehr-muhabbat taqchilligi, o'zaro ishonchning yo'qligi ulkan muammoga aylanmoqda. Odamlar o'zlarining mehrga bo'lgan qalb ehtiyojlarini qondirish uchun hatto hayvonlarni asrab, ular bilan muloqot qilib yashashga intilayotgani ayrim xorijiy mamlakatlarda ko'p uchramoqda.

Bizning xalqimiz azaldan mehr-oqibatni, insoniylikni eng buyuk fazilat darajasiga ko'tarib kelgan va bu milliy turmush tarzimizning ajralmas qismiga aylanib ketgan. Biz ko'cha-ko'yda ko'rgan odamimizga albatta qo'limizni ko'ksimizga qo'yib salom beramiz. Yordamga muhtoj, nogiron yoki boshiga qo'qqisdan og'ir ish tushgan kishilarga beg'araz yordam ko'rsatish uchun shoshilamiz. Mahallamizda to'y yoki ma'raka, hashar va boshqa tadbirlar bo'layotgan bo'lsa, hamma qatori vaqtida yetib kelib, «Qani, bizga nima xizmat?» deb shu jamoaning a'zosi sifatidagi burchimizni bajarishga harakat qilamiz.

Mabodo boshqa shahar yoki qishloqdan kelgan odam tunashga joy topolmay qiynalib yurgan bo'lsa, hech o'ylab o'tirmasdan, uni uyimizga taklif etib, aziz mehmon sifatida hurmatini joyiga qo'yamiz, undan hech narsani ayamaymiz.

Bularning barchasi bizning ma'naviyat sohasida naqadar katta merosga ega ekanimiz va aynan shu jihatdan boshqalardan alohida ajralib turishimizdan dalolat beradi.

«Masalan, ezgu odatimizga aylanib ketgan mehr-oqibat tushunchasini oladigan bo'lsak, uning juda teran tarixiy, milliy, diniy ildizlari borligini ko'rish mumkin. Bu avvalo insonning inson bilan, qo'shning qo'shni bilan, qarindoshning qarindosh, oilaning oila bilan, eng muhimi, shaxsning jamiyat bilan uyg'un bo'lib yashashini, yetim-yesir, beva-bechora va nogironlarga, musofirlarga saxovat ko'rsatish, sidqidildan, beg'araz yordam berishni anglatadi va bunday xususiyat xalqimizning ma'naviy olamiga singib ketganini hech kim inkor eta olmaydi»¹.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 8–9-betlar.

Haqiqatan ham, dunyodagi ko‘p-gina mamlakatlarda katta-katta shaharlarda yashayotgan odamlar hatto qo‘shnisi kim ekanini ham bilmaydi. Bilishga qiziqmaydi ham. Chunki ularga mehr-oqibat tuyg‘usi begona. Biz esa uy sotib oladigan bo‘lsak, avvalo, bo‘lajak qo‘shnimiz kim ekanini so‘rab-surishtiramiz, shunga qarab ish tutamiz. Xalqimizning «Hovli olma, qo‘shni ol» degan maqoli zami-rida juda chuqur ma‘no bor. Ya‘ni, odamga tilsiz-zabonsiz to‘rt devordan iborat uy emas, avvalo, ko‘nglini tushunib, hurmatini joyiga qo‘yib, bir umr hamdard, hamfikir bo‘ladigan, mehr ko‘rsatadigan inson kerak.

«Qo‘shning tinch — sen tinch» degan yana bir ajoyib maqolimiz yuqorida zikr etilgan fikrlarni to‘ldiradi. Ya‘ni, xalqimiz boshqalarning dard-u tashvishiga shu qadar ta‘sirchan va beriluvchanki, devorining narigi tarafida qo‘shnisi darddan yoki boshqa bir hayotiy muammodan qiynalayotgan bo‘lsa, erkin nafas ololmaydi.

Jahondagi ba‘zi davlatlarda faqat o‘zini o‘ylab yashashga, xudbinlikka berilgan odamlar «Birovning dardi bilan mening nima ishim bor, har kim o‘zi uchun o‘zi javob beradi» degan kayfiyat bilan yashashi mumkin. Ammo bizning xalqimiz qo‘shnisi bezovta bo‘lib turgan paytda xotirjam yasholmaydi.

Siz kundalik hayotimizda bu fikrlarning tasdig‘i bo‘ladigan ko‘plab misollarni ko‘rgan bo‘lsangiz kerak. Ayniqsa, o‘g‘li yoki qiziga to‘y qilaman deb turgan insonlar qo‘shnisinikida aza bo‘lib qolgan vaqtda, marhumning hurmatini qilib, to‘yni to‘xtatib turgani ham bor gap. Yoki kelinlar darvoza oldini supurayotganida, changi qo‘shnining hovlisiga o‘tmasin, deb ko‘cha tarafga qarab supurishi va boshqa misollar xalqimizning qo‘ni-qo‘shnichilikni qanchalik yuksak qadrlashini bildiradi.

Bunday odat va udumlar o‘z hayotini jamiyat hayoti bilan bir butun holda ko‘rish, el-yurtga sadoqat hamda fidoyilik namunasidir.

Bizning ana shunday buyuk ma’naviy boyligimiz bor ekan, tashqaridan jozibali bo‘lib ko‘rinadigan, lekin ichi puch, mag‘zi yo‘q g‘oyalarga aldanib qolmasligimiz kerak. Buning uchun nafaqat o‘zimiz, balki ong-u shuurimiz ham hamisha bedor va sergak bo‘lishi lozim.

Inson hushyorlik va ogohlik tuyg‘usini oshirish uchun doimo yon-atrofi va dunyodagi voqealardan xabardor bo‘lib borishi kerak. Vatanining tarixi, xalqining milliy qadriyatlari, boy madaniy merosini yaxshi bilishi zarur. Vatan ishq, Vatan manfaati uning uchun har ishda, har qadamda bosh mezon bo‘lishi darkor.

Savol va topshiriqlar

1. «Ommaviy madaniyat» deb ataladigan soxta narsalarning haqiqiy madaniyatga aloqasi bormi?
2. Haqiqiy madaniyat namunasi bo‘lgan asarlar bizni nimaga da’vat etadi?
3. «Ommaviy madaniyat» namunalari qanday oqibatlarga olib kelishi mumkin?
4. Ma’naviy tahdid deganda, nimani tushunamiz?
5. Bir zum loqaydlik va beparvolikka berilish nimaga sabab bo‘lishi mumkin?
6. Ushbu rasmlardagi holatlar yoshlarning barkamol bo‘lib voyaga yetishida qanday ahamiyatga ega bo‘ladi?

a

b

d

e

MILLIY O‘ZLIK VA AN‘ANALAR

Aziz o‘quvchi, bugungi kundagi turli zararli mafkuraviy ta’sirlarga berilmasdan, har qanday sharoitda ham milliy qiyofamiz, betakror fazilatlarimizni saqlab qolishimizda qadimiy an‘ana va qadriyatlarimizni asrab, ularga amal qilib yashashimiz muhim ahamiyat kasb etadi.

Avvalo, shuni yodda tutingki, Yer yuzidagi har bir millat o‘ziga xos bo‘lgan an‘ana va qadriyatlari bilan alohida ajralib turadi. Tabiiyki, har qaysi xalqning bebaho boyligi bo‘lgan bunday qadriyat va an‘analar bir-ikki yilda paydo bo‘lib qolmagan. Insoniyatning necha ming yillik tarixiy tajribasi shuni ko‘rsatadiki, biror-bir narsaning an‘anaga, ayniqsa, qadriyatga aylanishi uzoq davrni talab qiladi. Yillar, asrlar davomida turli qarash, odat, tushuncha, tajribalar zamonlar, avlodlar sinovidan o‘tadi, sayqal topib boradi. Agar ular keyingi avlodlar tomonidan ham qabul qilinsa, davom ettirilib, urf-odatga aylansa, demakki, endi ularni milliy an‘ana va qadriyat deb atash mumkin.

Milliy qadriyatlar haqida siz «Vatan tuyg‘usi» fanini o‘rganish jarayonida ko‘pgina ma’lumotlarga ega bo‘lgansiz. Milliy qadriyatlar millatning tarixi, yashash tarzi, ma’naviyati hamda madaniyati bilan chambarchas bog‘liq holda namoyon bo‘ladi.

O‘zbek xalqining ajdodlardan avlodlarga o‘tib kelayotgan milliy qadriyatlari ham uzoq tarixiy jarayonda shakllangan. Jumladan, o‘zi tug‘ilib o‘sgan ona yurtiga ehtirom, o‘z taqdirini mana shu yurtsiz tasavvur qila olmaslik, o‘tgan ajdodlar xotirasiga sadoqat, kattalarga doimiy hurmat, kichiklarga izzat ko‘rsatish, har qanday sharoitda ham hayo va andishani saqlash, turmushda poklikka alohida e’tibor berish singari fazilatlar bizning milliy qadriyatlarimiz asosini tashkil etadi.

Qadriyatlar muayyan sharoitda shakllanadi. Shunga ko‘ra, bir millat qadriyatlarining boshqasinikidan farq qilishi o‘sha qadriyatning shakllanish sharoiti bilan izohlanadi. Yuqorida biz o‘zbek millatiga xos bo‘lgan

ayrim qadriyatlarni sanab o‘tdik. O‘sha qadriyatlardan biri – kishilarimizning o‘zi tug‘ilib o‘sgan uyi, mahallasi, qishlog‘i yoxud shahriga chuqur ehtimrom bilan qarashi, hayotini shu maskanlarsiz tasavvur qila olmasligining sabablarini izlab ko‘raylik.

«Tarix» darslarida olgan saboqlaringizdan yaxshi bilasizki, bizning xalqimiz juda qadim paytlardan boshlab o‘troq hayot kechirishga o‘rganagan. Odamlar o‘zi o‘rnashib qolgan yerni, uning atrofidagi suv manbalarini qadrlashni, asrashni odat qilganlar. Chunki mana shu yer va suv yordamida olinadigan hosil insonlarning rizqi, tirikchiligining muhim manbayi hisoblangan. Bunday o‘troq hayot tarzi odamlarning jamoa bo‘lib, bir-biriga yelkadosh bo‘lib yashashiga, mehnat qilishiga, mehnat mahsullarini o‘zaro ayirboshlash orqali savdo munosabatlariga kirishishiga olib kelgan. Shu tariqa qishloq xo‘jaligi hamda shahar madaniyati yuksala borgan. Yurtimizda bunyod etilgan Samarqand, Qarshi, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Andijon, Marg‘ilon, Termiz va Qo‘qon singari o‘nlab shaharlarning yoshi ming yillar bilan o‘lchanishi ham bejiz emas.

Demoqchimizki, xalqimiz o‘zi tug‘ilib o‘sgan yer-zaminga qattiq bog‘langan, uni e‘zozlashni bolaligidan o‘rganib, his qilib yashaydigan millat sanaladi. El-yurtimizning bu boradagi qarashi, ma‘naviy tushunchalari uning quyidagidek ko‘plab maqollarida ham yaqqol aks etib turadi:

«Dindan chiqsang ham, eldan chiqma»; «It – to‘ygan yerda, er – tuqqan yerda» (bu o‘rinda «er» – chinakam inson ma‘nosida); «Kishi yurtida shoh bo‘lguncha, o‘z yurtida gado bo‘l» (bu o‘rinda «kishi» – begona, o‘zga yurt ma‘nosida); «Xalqqa suyan-sang, to‘lasan, Xalqdan chiqsang, so‘lasan»; «Elga el qo‘shilsa – davlat, Eldan el ketsa – mehnat» (bu o‘rinda «mehnat» – tashvish, yo‘qotish ma‘nosida); «El qurimasa, yer qurimas» va hokazo.

Demak, xalqimizning o‘z yurtiga cheksiz sadoqati, ehtiromi bilan bog‘liq milliy an‘ana va qadriyatlari uning yashash tarzi va boy tarixi bilan izohlanadi. Xuddi shuningdek, xalqimizning kattalarga hurmat, kichiklarga izzat ko‘rsatish, mehmondo‘stlik, yordamga muhtojlarga shafqatli bo‘lish, hayo, ibo va mehr-oqibat, ahli ayolini – oilasini asrash, maishiy turmushda poklikni yuksak qadrlash singari an‘ana va qadriyatlari ham hayotning uzoq sinovlaridan o‘tgan o‘lmas ma‘naviy merosimiz sanaladi.

Vatanimiz mustaqillikka erishgunga qadar xalqimiz og‘ir va uzoq davom etgan istibdod sharoitida hayot kechirdi. Qadim Turkiston o‘lkasi avval chor hukumati, keyin esa sho‘ro hokimiyati tomonidan istilo etildi. Har ikki bosqinchi tuzum ham nafaqat bizning yerimiz, tabiiy boyliklarimiz, mehnat mahsullarimizni talash, o‘zlashtirish bilan, balki xalqimizning ruhiy, ma‘naviy boyliklariga ko‘z olaytirish, uni payhon qilish bilan ham muntazam shug‘ullandi. Mustaqillikning dastlabki yillaridayoq bu og‘ir kunlarni hech qachon unutmaslik kerakligini ta‘kidlagan Prezidentimiz, 1994-yil 22-sentyabrda bo‘lib o‘tgan parlament majlisida quyidagi dardli-iztirobli fikrlarni bildirgan edi:

«– O‘zingiz o‘ylab ko‘ringlar, aziz do‘stlar, mustabid tuzum, mustamlakachilik davrida biz kim edik?

– Taqdirimiz, erkimiz kimlarning qo‘lida edi?

– Ka‘ba deb qayerga sig‘inar edik? Har tong «Assalom!..» degan madhiya ohanglari ostida kimlarga qulluq qilib uyg‘onardik?

– Tilimiz, dinimiz qay ahvolda edi? Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Xoja Bahouddin Naqshbandlarning muqaddas xoklariga e‘tibor bormidi? Amir Temur, Bobur Mirzo va boshqa ulug‘ bobokolonlarimizning buyuk nomlari qaysi tuproqlarda qorishib yotgan edi?

– Milliy g‘ururimiz, insonlik sha‘nimiz, urf-odatlarimiz qanday tushunchalarga almashtirilgan edi?..»¹

Aziz o‘quvchi, bu o‘tkir savollarning aniq javoblarini bilish, mustabid tuzum paytida toptalgan milliy an‘ana va qadriyatlarimiz mustaqillik yillarida qay tarzda qayta tiklanganini anglash har qaysimiz uchun ham qarz, ham farz sanaladi.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma‘naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 5–6-betlar.

Darhaqiqat, qariyb 130 yil davom etgan istibdod davrida yurtimizning moddiy boyliklarigina emas, balki xalqimiz asrlar davomida yig‘ib-to‘p-lagan, ijod qilgan, aql-zakovat kuchi bilan yaratgan ne-ne madaniy-ma’naviy boyliklari talon-toroj qilindi. Bunday yovuzliklar, ayniqsa, sho‘rolar hukmronligi paytida chidab bo‘lmas darajaga yetdi. Bu tuzum dunyoga shuncha buyuk mutafakkirlarni tarbiyalab bergan xalqimizni savodsiz, madaniyatsiz, uquvsiz, qoloq bir millat bo‘lgan, deb kamsitishga zo‘r berdi. El-yurtimiz vakillarini davlat boshqaruvi, siyosat va madaniy ishlardan uzoq tutish, millatimizning o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqini mensimaslik odatiy holga aylandi.

Ahvol shu darajaga bordiki, rasmiy qog‘ozlarda go‘yo «ittifoqdosh respublika» hisoblangan O‘zbekistonning madhiyasi o‘zga bir millatga «salom» berish bilan boshlanardi. Holbuki, jahonning boshqa biror mustamlaka mamlakati madhiyasida ham bunday xo‘rligni, mustabidlarning esa bunday takabburligini topib bo‘lmas edi.

Dunyodagi eng boy tillardan bo‘lmish ona tilimiz faqat og‘zaki muomala — ko‘chaning tili darajasiga tushirilgan edi. Barcha davlat boshqaruvi ishlari, rasmiy hujjatlar, idoralararo yozishmalar o‘zga tilda olib borilar, hatto o‘zbek tilida mashg‘ulot o‘tiladigan maktab va boshqa ta‘lim muassasalarida ham hujjatlarning ona tilimizda yuritilishiga yo‘l qo‘yilmas edi.

Barcha sho‘ro respublikalarida bo‘lgani singari O‘zbekistonda ham kishilarning diniy qarashlari, imon-e‘tiqodi ta‘qib qilinardi, dindor odamlar davlat ishlariga ham, o‘quv muassasalariga ham qabul qilinmasdi. Yurtimizda asrlar davomida bunyod etilgan, ne-ne olim-u fozillarni o‘qitib tarbiyalagan mashhur madrasalar, muqaddas qadamjolar — masjidlar, xonaqolar, aziz-avliyolarning maqbaralari buzib tashlandi. Bu johilona siyosatdan omon qolgan ziyoratgohlar esa bir joyda ruhiy kasalliklar shifoxonasi, boshqa joyda bozor yoki do‘konga, yana bir

yerda, hatto, molxonalarga aylantirib yuborilgandi. Odamlar Ramazon va Qurbon hayitini emin-erkin nishonlay olmas, unda ishtirok etgan kishilar ishxonalarda o‘tkaziladigan majlislarda muhokamaga tortilib, izza qilinardi. Hatto, yaqin qarindoshidan ayrilgan rahbar kishilar, agar janoza marosimida qatnashgudek bo‘lishsa, ishdan haydalar, jamoatchilikka yomonotliq qilib ko‘rsatish uchun gazeta-jurnallardagi maqolalar orqali qoralanardi.

«Insoniyatning ko‘p ming yillik tajribasi shundan dalolat beradiki, dunyodagi zo‘ravon va tajovuzkor kuchlar qaysi bir xalq yoki mamlakatni o‘ziga tobe qilib, bo‘ysundirmoqchi, uning boyliklarini egallamoqchi bo‘lsa, avvalambor, uni qurolsizlantirishga, ya’ni eng buyuk boyligi bo‘lmish milliy qadriyatlari, tarixi va ma’naviyatidan judo qilishga urinadi»¹.

Darhaqiqat, sho‘ro tuzumi hukmronligi paytida Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Xoja Bahouddin Naqshband singari yuzlab mutafakkir bobolarimiz qoldirgan ma’naviy meros xalqdan yashirildi, ulug‘larning nomlari kamitildi, muqaddas xoklari esa oyoqosti qilindi. Tarix darsliklarida Amir Temur, Bobur Mirzo kabi o‘nlab shavkatli davlat arboblari, jahon siyosatining buyuk namoyandalarning pok nomlari «bosqinchi», «qonxo‘r», «shafqatsiz feodal hukmdor» degan bo‘hton so‘zlar bilan tilga olinar, yoshlarni ularga nisbatan nafrat ruhida tarbiyalashga zo‘r berilardi.

Ming yillar sinovidan o‘tgan go‘zal urf-odatlarimiz, milliy-madaniy qadriyatlarimizga amal qilishga yo‘l berilmas, ularni xalqning yodidan chiqarib tashlash siyosati olib borilardi.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 11-bet.

Aynan shunday murakkab vaziyatda yurtimiz rahbarligini o‘z zimmasiga olgan Islom Karimov xalqimizni bu og‘ir muammolardan butkul xalos etishga kirishdi. Yurtboshimiz istiqoldan qariyb bir yarim yil avval – 1990-yil 24-fevralda so‘zlagan nutqida, jumladan, bunday degan edi:

«Milliy an’analar xalqning eng nozik, eng hurmattalab fazilatlaridir.

Afsuski, chetdan kelgan ba’zi bir odamlar ana shu narsa bilan hisoblashmagan paytlar bo‘ldi. Hatto o‘zimizdan chiqqan ayrim rahbarlar Navro‘z bayramiga, milliy kiyim-kechakka qarshi chiqdi. Shu darajaga borib yetdiki, qarindoshini ko‘mish marosimida qatnashishga ham eskilik sarqiti, deb qaraldi, bunday odamlarga, ayniqsa, rahbarlarga nisbatan tazyiq o‘tkazildi...

Shuning uchun bugun bu ishlarni qattiq qoralashimizni, xalq an’analariga, uning merosiga, odamlarning diniy e‘tiqodlariga qat’iy hurmat va e‘tibor bilan qarash kerakligini yana bir bor uqtirib o‘tmoqchiman»¹.

Shukrlar bo‘lsinki, 1991-yilning 31-avgustida O‘zbekistonning birinchi Prezidenti Islom Karimov butun jahonga yurtimizning mustaqilligini baralla, dadil e‘lon qildi.

Yurtboshimiz rahbarligida xalqimizning tarixiy xotirasini tiklash, qadimgi urf-odat va qadriyatlarini e‘zozlash, muqaddas qadamjolarini asl holiga qaytarish, kishilarning diniy erkinliklarini ta‘minlash yuzasidan chinakam tarixiy ahamiyatga molik ishlar amalga oshirildi. Ushbu keng ko‘lamli jarayon birgina o‘zbek millati o‘tmishi, tili, dini va qadriyatlarini tiklash, rivojlantirish bilan cheklanib qolmasdan, mamlakatimizda istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlar an’ana va qadriyatlariga yuksak hurmat ko‘rsatish bilan uzviy bog‘liq holda olib borildi. Bu esa O‘zbekistonni o‘zining muqaddas Vatani deb bilgan barcha fuqarolarimiz orasidagi o‘zaro hurmat, birodarlik, bag‘rikenglik fazilatlarining namoyon bo‘lishida, Yurtboshimizning «Shu aziz Vatan – barchamizniki» degan ezgu g‘oyasi hayotga izchil tatbiq qilinishida muhim rol o‘ynamoqda.

¹ **Islom Karimov.** O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. –T.: «O‘zbekiston» NMIU, 2011-yil, 143–144-betlar.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek, «Tarixiy xotirasiz — kelajak yo'q». Tarixiy xotira esa o'zida milliy an'ana va qadriyatlarni, ularning ma'naviy qudratini ham jamuljam etadi. Bu qadriyatlar-ning tiklanishi, e'zozlanishi xalqimizning ma'naviy yuksalishida, uning bu dunyoda hech kimdan kam bo'lmaganini anglashida, his qilishida, eng muhimi — bundan keyin ham hech kimdan kam bo'lmaslikka intilishida qudratli omil bo'lajak.

Savol va topshiriqlar

1. Milliy an'ana va qadriyatlar qay tarzda yuzaga keladi?
2. O'zbek xalqining milliy an'ana va qadriyatlari qanday fazilatlarni o'z ichiga oladi?
3. Xalq maqollarida, afsona va rivoyatlarida xalqimizga xos bo'lgan qanday qadriyatlar ulug'lanadi?
4. Xalqni ma'naviy merosdan, an'ana va qadriyatlardan ayirish qanday oqibatlariga olib kelishi mumkin, deb o'ylaysiz?
5. Mustaqillik yillarida o'zingiz yashaydigan hududda milliy an'ana va qadriyatlarimizni tiklash borasida qanday ishlar amalga oshirildi?
6. Xalqimiz tomonidan yaratilgan ma'naviy merosga, milliy an'ana va qadriyatlarimizga sho'ro davrida qanday munosabatda bo'lingani to'g'risida bobo va buvilaringizdan so'rab biling.
7. Quyidagi suratlarda qanday qadriyat va an'analarimiz aks ettirilgani haqida hikoya tuzing.

a

b

d

TARIXIY YODGORLIKLAR

(Amaliy mashg‘ulot)

Bugungi amaliy mashg‘ulot rejasini tuzish, uni qayerda va qachon o‘tkazish, tabiiyki, muallimingiz zimmasidagi vazifadir. Lekin bu mashg‘ulotga hech qanday tayyorgarlichsiz, «quruq qo‘l bilan kelish» sizga yarashmaydi, to‘g‘rimi? Shunday ekan, keling, bo‘lajak mashg‘ulotga o‘zimizni tayyorlaylik, avvaldan bilishimiz mumkin bo‘lgan narsalar to‘g‘risida gaplashib olaylik.

Bilasizki, yurtimizning har bir viloyati, shahar-qishlog‘i, ovuli va mahallasida olis yoxud yaqin o‘tmish bilan bog‘liq tarixiy yodgorliklar topiladi. Bu yodgorlik qadimgi madrasa yoki masjid, xonaqo yoki minora, saroy yoki sardoba, hammom yoki ko‘prik, muzey yoxud kutubxona bo‘lishi mumkin. «Tarixiy yodgorlik» tushunchasi juda keng ma‘noli bo‘lib, u o‘z ichiga mahallangizda saqlanib qolgan qadimgi tegirmonni ham, azim daraxtni ham, ko‘hna mozorni ham, noyob qo‘lyozma kitobni ham qamrab oladi. Shunday ekan, o‘qituvchingiz ana shu yodgorliklardan birortasi misolida siz va tengdoshlaringizga xalqimizning ilmiy-ijodiy dahosi to‘g‘risida keng tushuncha berishi mumkin.

Xohlardikki, bo‘lajak mashg‘ulot paytida siz oddiy sayohatchi, tomoshabin, kuzatuvchi bo‘lib qolmasangiz. Albatta, o‘qituvchingiz yoki amaliy mashg‘ulotga jalb etiladigan mutaxassis kishi sizga mazkur tarixiy obida haqida ko‘p narsalarni hikoya qilib beradi. Avvalo, siz bu hikoyalarni jon qulog‘ingiz bilan eshitishga, kerakli ma‘lumotlarni daftaringizga yozib olishga harakat qiling. Ustozingiz yoki mutaxassisdan tushunmagan narsalaringizni so‘rab, aniqlashtirib olishga ham erinmang.

Agar bu yodgorlik biror tarixiy inshoot bo‘lsa, uning joylashgan o‘rni, hajmi, xonalarning soni va katta-kichikligi, tashqi va ichki bezaklari, peshtoqidagi yozuvlarning ma‘nosi, bu yozuvlarning

nima bilan amalga oshirilgani, qaysi tilda ekani, mazkur inshootni kim, qachon, nima munosabat bilan va nimaga mo'ljallab bunyod etgani singari ko'plab masalalar e'tiboringizdan chetda qolmasin.

Masalan, aksariyat bunday ulug'vor inshootlarning atrofiga ajdodlarimiz ko'proq tut daraxti ekishgan. Qiziq, nima uchun aynan shu daraxt ekilgan ekan?

Gap shundaki, tut daraxti o'zining chuqur ketgan ildizlari bilan shu bino joylashgan yer ostidagi va uning atrofidagi zax suvlarni tortib, novda va yaproqlari orqali havoga bug'latib yuborishdek noyob xususiyatga ega ekanini bobolarimiz juda yaxshi bilishgan. Natijada, ulkan inshoot poydevori va devorlari quruq, mustahkam saqlangan, uzoq asrlar davomida zavol nimaligini bilmagan. Qolaversa, tut o'zining boldek shirin, serhosil mevasi, tanga rohat bag'ishlaydigan salqini, uzoq yashashi bilan ham boshqa daraxtlardan ajralib turadi.

Qiziqib ko'rishingiz mumkin bo'lgan yana bir masala – shuncha baland qilib qurilgan binolarning asrlar to'foniga – yomg'ir va qor, shamol va dovullar «hujumi»ga, zilzila hamda qanchadan qancha yangi jadallar shiddatiga hamon dosh berib kelayotganining siri nimada ekanidir. Bu binolarning asosiga nima, qancha chuqurlikda yotqizilganki, ular zamin-u zamonda bu qadar barqaror turibdi? Bugungidek mustahkam temir qurilmalar, sement va beton qorishmalari mutlaqo ishlatilmagan bo'lsa-da, ularning qalin devorlarini, gumbazlarini, ustunsiz peshtoqlarini nima ushlab turibdi? Tashqi va ichki bezaklariga ishlatilgan ranglar ko'rgan odamning ko'zini hamon yashnatib yuborishining siri nimada? Bu va boshqa o'nlab savollarni siz bermasangiz, kim beradi, bu qiziqarli savollarning o'zidan ham qiziqarliroq javoblarini siz bilib olmasangiz, kim bilib oladi?

Bino peshtoqi yoxud boshqa joylaridagi yozuvlar to'g'risida gapirdik. Eslatganimizdek, bu yozuvlarning nima ma'no berishi, qanday tilda yoki xatda yozilgani, o'yib yozilganmi yoki bo'rtma shakldami – bularning hammasi ham muhim ahamiyatga ega. Deylik, masjid bilan madrasada uchraydigan yozuvlar, maqbara yoxud minoraga naqshlangan bitiklar bir-biridan har jihatdan farq qiladi. Eng muhimi – bu yozuvlar mazkur inshoot, qadamjo, ziyoratgoh to'g'risida juda muhim ma'lumotni o'zida saqlashi bilan qimmatlidir...

Guvohi bo'lganingizdek, «Tarixiy yodgorliklar» mavzusida o'tkazilajak amaliy mashg'ulot ham oddiy sayohat bo'lmasdan, har birimizdan jiddiy tayyorgarlikni, ko'plab savollarni o'ylab ko'rishimizni talab qiladi.

AMALIY MASHG'ULOT UCHUN ADABIYOTLAR:

1. Islom Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent. «Ma'naviyat», 2013-y.
2. Islom Karimov. Yoshlarimiz – xalqimizning ishonchi va tayanchi. Toshkent. «Ma'naviyat», 2006-y.
3. Islom Karimov. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. Toshkent. «O'zbekiston» NMIU, 2011-y.
4. Barkamol avlod – kelajagimiz tayanchi. «Ma'naviyat», Toshkent. 2010-y.
5. O'rta asrlar Sharq allomalari va mutafakkirlarining tarixiy merosi, uning zamonaviy sivilizatsiya rivojidagi roli va ahamiyati. Xalqaro konferensiya materiallari. Toshkent, «O'zbekiston» nashriyoti, 2014-yil, 4–36-betlar.

NAZORAT ISHI

T o p s h i r i q: «Ma'naviyatning jamiyat rivojidagi ahamiyati» mavzusida referat tayyorlang.

Unda quyidagi masalalarni yoritishga harakat qiling:

- Yurtboshimiz Islom Karimov tomonidan «ma'naviyat» tushunchasiga berilgan ta'rif;
- xalqimizning boy ma'naviy merosini o'zlashtirish zarurati;
- ma'naviyatga e'tibor – kelajakka e'tibor ekani;
- inson ma'naviyati nimalar evaziga boyishi mumkin ekani;
- erkin, demokratik jamiyatni faqat ma'naviyati yuksak kishilar barpo eta olishi;
- xalqimizni dunyoga tanitishda milliy ma'naviy boyliklarimiz – adabiyotimiz, san'atimiz, madaniyatimizdan keng foydalanishning ahamiyati va boshqa masalalar.

III bob

MA'NAVİYATGA TAHDID – O'ZLIGIMIZGA TAHDID

KO'ZGA KO'RINMAS XATARLAR

Aziz o'quvchi, avvalgi darslarimizdan bilib oldingizki, «globalashuv» so'zi «Yer yuzini qamrab olish», «butun Yer yuziga tegishli» degan ma'nolarni anglatadi. Globalashuv so'zi orqali, shuningdek, bugungi dunyoda fan-texnika sohasidagi kashfiyotlarning keskin ko'payishi, axborot va ma'lumotlarni zudlik bilan tarqatish imkoniyatining ortishi, mamlakatlararo va odamlar o'rtasidagi barcha aloqalarning tezlashuvi singari hodisalar ham ifoda etilmoqda.

«Globalashuv – bu avvalo hayot sur'atlarining beqiyos darajada tezlashuvi demakdir»¹.

Xo'sh, bu so'z va tushunchalarning milliy g'oyaga, ma'naviyatga, insonning ruhiy dunyosiga nima daxli bor?

O'zingiz guvohi bo'layotganingizdek, biror-bir inson, millat yoki mamlakat atrofidagi olamdan, tabiat va jamiyatdan ayri holda, har tomondan berkinib yashashi ham, oldinga qarab siljishi ham aslo mumkin emas. Azal-azaldan odamlar, millatlar va mamlakatlar doimo o'zaro muloqotda bo'lib kelishgan, bir-biriga har jihatdan ta'sir ko'rsatishgan. Lekin, shunisi borki, uzoq asrlar davomida bu aloqa-ta'sirlar juda sekinlik bilan, kichik doiralarda, chegara oldi hududlarida ro'y berardi. Masalan, G'arbda kashf qilingan biror yangilik yoki odat Sharqqa yetib kelib, urfga kirgunga qadar yuz yillar o'tib ketar edi. Xuddi shuningdek, aksincha misollar ham ko'p kuzatilgan. Xususan, Sharq xalqlari juda qadimdan foydalanib kelgan, tozalik va sog'likning muhim omili bo'lmish ham-momda yuvinib poklanish odatini g'arbliklar o'rgangunga qadar necha asrlar talab qilingan edi. Hozir-chi?

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 111-bet.

Hozir Yer yuzining boshqa yarim sharida, bizdan o‘n minglab chaqirim uzoqdagi mamlakatda bo‘lib o‘tgan voqea-hodisa, ishlab chiqarilgan buyum, ilmiy kashfiyot to‘g‘risida xabar topmog‘imiz uchun daqiqalar emas, hatto soniyalarning o‘zi yetarlidir.

Agar gap faqat xabardor bo‘lish bilan cheklanganida ham bunga e‘tibor bermaslik mumkin edi. Hamma gap shundaki, o‘sha – o‘n minglab kilometr uzoqda yuz bergan voqea-hodisa erta o‘tib indin dunyoning istalgan bir burchida ham yuz berishi mumkin bo‘lib qolmoqda. Xuddi shunday – dunyoning u chekkasida ishlab chiqarilgan buyumni boshqa bir chekkasiga yetkazib olib borib berish uchun ham bir necha kun kifoyadir. Yodingizda bo‘lsa, bu haqda avvalgi suhbatlarimizda ham qisman fikr yuritgan edik.

Albatta, dunyoning qayerida bo‘lmasin, yaratilgan ilmiy kashfiyotdan barchaning tez bahramand bo‘lishi, uning yordamida odamlar turmushini yanada farovonlashtirish, og‘irini yengil qilish – nihoyatda zarur va savobli ish. Yoki uzoq bir mamlakatda ishlab chiqarilgan, siz bilan bizga ham ko‘p foydasi tegadigan narsaga (masalan, eng oxirgi rusumdagi kompyuter yoki qo‘l telefoniga, hozircha o‘zimizda ishlab chiqarilishi boshlanmagan mashina va uskunalarga, og‘ir xastaliklardan xalos qiladigan yangi dori-darmon hamda boshqa ko‘plab zaruriy narsalarga) tez ega bo‘lish qanchadan qancha muammolarimizni osongina hal qiladi. Bu kabi holatlar globallashtirish hodisasining ijobiy jihatlari bo‘lib, ularni faqat qo‘llab-quvvatlash lozim. Bizning ham mana shu jarayonda keng va samarali ishtirok etmog‘imiz, globallashtirish shiddatidan, dunyo taraqqiyotidan uzilib qolmasligimiz talab etiladi.

Afsuski, bu voqea – globallashtirish jarayonining boshqa jihatlari ham bor.

«Har qanday taraqqiyot mahsulidan ikki xil maqsadda – ezigulik va yovuzlik yo‘lida foydalanish mumkin... Globallashtirish jarayonining yana bir o‘ziga xos jihati shundan iboratki, hozirgi sharoitda u mafkuraviy ta‘sir o‘tkazishning nihoyatda o‘tkir quroliga aylanib, har xil siyosiy kuchlar va markazlarning manfaatlariga xizmat qilayotganini sog‘lom fikrlaydigan har qanday odam, albatta, kuzatishi muqarrar»¹.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma‘naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 112–113-betlar.

Yuqorida biz dunyoning turli burchaklarida yuz berayotgan ijobiy voqea-hodisalar, kashfiyotlar haqida gapirdik. Lekin bir voqeadan ikkinchi voqeaning, bir kashfiyotdan boshqa bir kashfiyotning farqi borligiga aqlingiz yetadi, albatta.

Eng xatarlisi – dunyoning turli burchaklarida joylashib olgan qo‘poruvchi kuchlar ham globallashuvdan o‘z manfaatlari yo‘lida foydalanishga urinishmoqda.

Bunday kuchlarni, ma‘naviy-mafkuraviy tajovuzlarni, shartli ravishda, ikki yirik yo‘nalishda kuzatish mumkin.

Bu yo‘nalishlardan birini muqaddas islom dini nomidan noqonuniy ish olib borayotgan har xil buzg‘unchi kuchlar tashkil etadi. Aqidaparastlikni, diniy ekstremizmni, shafqatsiz terrorchilikni o‘ziga qurol qilib olgan bunday guruhlar bizning yurtimizdagi tinchlik va osoyish-talikka raxna solishning turli usullarini o‘ylab topmoqda. Ular butun Yer yuzidagi odamlar o‘rtasida diniy, irqiy, milliy nizolarni keltirib chiqarish, hammani o‘zlari singari fikrlash, hayot kechirishga majbur qilish yo‘lida hech narsadan tap tortmaydi.

Bilasizki, O‘zbekiston zamini qadim-qadimdan turli millat va elatlar, dinlar, madaniyatlar o‘zaro hamkor-hamjihat bo‘lib yashagan, ravnaq topgan muqaddas zamindir. Uzoq tarix davomida bizning o‘lkamizda bu masalalar atrofida hech qanday nizo, urush-janjallar kelib chiqmagan. Chunki, o‘zbek xalqi o‘zining bag‘rikengligi, millatlararo va dinlararo totuvlikni qadrlashi bilan ko‘pchilikka namuna bo‘lgan. Qolaversa, bizning yurtimizda islom dinining eng buyuk namoyandalari tug‘ilib voyaga yetganlar, ta‘lim-tarbiya topganlar. Ular orasida hadis ilmining sultonlari – muhaddislar, islom huquqshunosligi – fiqh ilmining allomalari, insonni ham jismoniy, ham ma‘naviy kamolot sari da‘vat etuvchi ruhiy-ma‘rifiy ta‘limot – tasavvuf ilmining daholari bor. Bu va yana

boshqa ko‘plab ma‘naviy omillar xalqimiz imonining mustahkam, e‘tiqodining sobit bo‘lishini ta‘minlagan. Prezidentimiz iborasi bilan aytganda, Oллоh – bizning qalbimizda, yuragimizda.

Aqidaparast, ekstremistik kuchlar esa mana shu e‘tiqodni buzish, muqaddas dinimizni g‘arazli maqsadlarda ishlatishga urinmoqda.

Diniy aqidaparastlik dindagi muayyan aqida yoki qoidalarni, o‘rinli yoki o‘rinsizligidan qat‘i nazar, ko‘r-ko‘rona qo‘llash va mutlaqlash-tirishga intilishdir. Aqidaparastlik barcha dinlarda turli mazhab va yo‘nalishlar orasida keskinlik, nizo, to‘qnashuv va urushlar kelib chiqishiga sabab bo‘ladi.

Aqidaparast kimsalar biror gapni, haqiqatni tushuntirish, ishontirish, ya‘ni ma‘rifat orqali targ‘ib etishni tan olmaydi. O‘zini shak-shubhasiz doimo haqman deb bilish, haqiqatni faqat men bilaman, degan manmanlik esa, albatta, zo‘ravonlikni yuzaga keltiradi. Boshqacha aytganda, aqidaparastlik, oxir-oqibatda, ekstremizmning paydo bo‘lishiga olib keladi. Ekstremizm esa turli ko‘rinishlarda namoyon bo‘lib, terrorchilikni ham o‘z ichiga oladi.

Ekstremizm (lotincha «extremus» – o‘ta, ashaddiy ma‘nosini beradi) – ijtimoiy-siyosiy muammolarni hal etishda o‘ta keskin choratadbirlarni, harakatlarni, fikr-g‘oyalarni yoqlovchi qarash, shular asosida faoliyat yuritish hisoblanadi.

Ekstremizm, mazmuniga ko‘ra, diniy va dunyoviy xarakterga ega bo‘lishi mumkin. Namoyon bo‘lishiga ko‘ra esa hududiy (bir mamlakat ichida), mintaqaviy (muayyan mintaqada) va xalqaro (butun dunyo bo‘ylab tarqalgan) shakllarga bo‘linadi.

Diniy ekstremistik ruhdagi qarashlarni dunyodagi barcha dinlar orasida ham uchratish mumkin.

U, afsuski, islom olamida ham tarqalgan. Diniy ekstremistlar qayerda faoliyat ko‘rsatmasin, asosiy niyati – qandaydir haqiqatdan yiroq, mavhum yagona islom davlatini barpo qilish hisoblanadi. Bu maqsadga esa turli nizolar, qurolli hujumlar orqali, ya‘ni begunoh odamlarning qonini to‘kish va zo‘rluk bilan erishishni ko‘zlashadi.

O‘z-o‘zidan ayonki, bunday harakatlar jamiyatdagi tinchlikning, osoyishtalikning, odamlar o‘rtasidagi o‘zaro ishonch va hamkorlikning buzilishiga, mudhish qotilliklarga, vayrongarchiliklarga olib keladi. Ekstremizmning keng tarqalgan ko‘rinishlaridan biri terrorizmdir.

Terrorizm (lotincha «terror» – qo‘rquv, dahshat) – yovuz maqsadlar yo‘lida kuch ishlatib, odamlarni garovga olish, ularni jismoniy yo‘q qilish, jamiyatda vahima qo‘zg‘ashdan iborat zo‘ravonlik usuli.

U qanday niyatda amalga oshirilmasin, baribir, insoniyatga, taraqqiyotga, ezgulikka, hayotga qarshi jinoyat hisoblanadi. Jumladan, diniy maqsadlarni o‘ziga niqob qilgan terrorchilik ham xuddi shunday mohiyatga ega bo‘lib, u jahondagi barcha tinchlikparvar kuchlar tomonidan hamma yerda birday qoralanadi. Mustaqil taraqqiyot yo‘lidan ildam borayotgan bizning mamlakatimizga g‘arazli ko‘z bilan qarovchi yovuz kuchlar terrorchilik yo‘li bilan bizni oliy maqsadlarimizdan qaytarishga, yana qaramlikka solishga bir necha marta urinib ko‘rdi. Bu maqsadda ular xoinlardan ham, buyurtma bo‘yicha, pul uchun qo‘poruvchilik va bosqinchilik bilan shug‘ullanuvchi yollanma terrorchi guruhlardan ham foydalanishdi.

Shunday ekan, har xil tUSDagi aqidaparstlar, ekstremistlar, terrorchi jinoyatchilar qanday g‘oyalar ortiga berkinmasin, ularning asl niyatlarini farqlay bilish, yovuz kirdikorlarini vaqtida sezib, ochib tashlash – Vatanimiz kelajagini, uning tinchligi va farovonligini o‘ylaydigan har bir yurtdoshimizning burchi hisoblanadi.

Endi ma‘naviy-mafkuraviy xurujlarning ikkinchi bir turiga to‘xtalaylik. Hozirga qadar o‘tilgan «Odobnoma», «Vatan tuyg‘usi», «Tarix», «Adabiyot» singari darslardan yaxshi bilasizki, o‘zbek xalqi o‘zining odob-axloqi, or-nomusi, andishasi, hayo va ibosi bilan ko‘plab xalqlarning hurmatini qozonib kelgan. Bu fazilatlar millatimizning qon-qoniga singib ketgan bo‘lib, xalqimiz ularsiz o‘z hayotini tasavvur ham qila olmaydi. Bizning kishilarimiz uchun «uyatsiz!» degan so‘zni eshitish eng qattiq haqorat hisoblanadi.

Afsuski, globallashuv sharoitida aksariyat G‘arb mamlakatlarida paydo bo‘lgan, minglab ommaviy axborot vositalari orqali butun dunyoga yashin tezligida tarqatilyotgan «ommaviy madaniyat» degan nomdagi mada-

niyatsizlik, axloqsizlik, uyatsizlik bizning hayotimizga ham kirib kelishga urinmoqda. Bu haqda oldingi darslarimizda ham suhbatlashgan bo‘lsak-da, bir qarashda ko‘zga yaqqol tashlanmaydigan bu xatardan to‘liq xabardor bo‘lish uchun shu borada yana bir bor to‘xtalish zarurati seziladi.

«Ommaviy madaniyat» mohiyatini anglamoq uchun, avvalo, chinakam madaniyatning o‘zi nima ekanini yodga olishimiz kerak bo‘ladi. Bilasizki, odam boshqa mavjudotlardan nafaqat ong, aql, tafakkur egasi bo‘lgani bilan, balki ular yordamida hosil qilgan madaniyati bilan ham farq qiladi.

«Madaniyat» tushunchasi inson tomonidan yaratilgan, ezgulikka xizmat qiluvchi jamiki moddiy va ma’naviy boyliklarni o‘zida mujassam etadi. Xalq og‘zaki ijodi va yozma adabiyot, me’morlik va musiqa, teatr va kino san’ati, televideniye va radio, ommaviy axborot vositalarining boshqa barcha turlari insoniyat kashf etgan madaniy hayot ne’matlaridir. Ular, o‘z navbatida, odamzotning yanada madaniylashuvi, insoniylashuviga xizmat qilmog‘i darkor.

Afsuski, o‘zini xuddi shu insoniyat vakili hisoblaydigan, aslida esa ezgu insoniy his-tuyg‘ulardan yiroq bo‘lgan kishilar tomonidan «ommaviy madaniyat» nomi ostida har turli g‘ayriinsoniy tomoshalar o‘ylab topilmoqda. Ular yuqorida sanab o‘tganimiz madaniy jabhalarning barchasidan o‘rin olyapti, chinakam madaniyatni sahnadan surib tushirishga urinyapti.

Bu holat sizga tushunarliroq bo‘lishi uchun ayrim misollarni keltiramiz. Masalan, haqiqiy qo‘shiq nima? Uning tug‘ilishi uchun nimalar talab qilinadi? Eshitganingizda sizni «sel qilib yuboradigan» o‘zbek mumtoz yoki zamonaviy qo‘shiqlari matniga e’tibor berganmisiz? Ulardagi ma’no-mohiyat qanchalar chuqur, dardli yoxud shodiyona tuyg‘ularni ifoda etish uchun esa shoir naqadar go‘zal tashbehlar topgan. Lekin

yaxshi she'rning o'zigina hali qo'shiq degani emas. Iste'dodli bastakor bu she'rga shunday musiqa, hozirga qadar boshqa hech kim topa olmagan ohang bastalaydiki, go'yo bu she'r aynan shu ohang uchun yaratilgandek. Ammo hali ham siz bilan biz qo'shiqning o'zini «eshitganimiz yo'q», to'g'rimi? She'r va ohang o'zi uchun yana bir iste'dodni talab qilib turibdi. U ham bo'lsa, o'zining tug'ma, shirali ovozi bilan o'zgalardan yaqqol ajralib turadigan xonandadir.

Ko'ryapsizki, insonni o'ziga rom etuvchi birgina chinakam qo'shiqning paydo bo'lishi uchun qancha tug'ma iste'dod, qancha dard-u shodlik, ilhom va mehnat zarur.

Endi turli xorijiy telekanallarda namoyish etiladigan «qo'shiq»larga, ularning mazmuniga, musiqasiga, ijro uslubiga e'tibor beraylik. Bir gala yarim yalang'och, soch-soqoli o'sgan yoki tagidan qirtishlab olib tashlangan, xuddi mast-alast kimsalardek o'zini har tomonga urib, sakrab, og'zidan ko'pik sachratib baqirayotgan, sahnada xuddi jon talashayotgandek yotib olib ingrayotgan bu kimsalarning chinakam san'atga, madaniyatga, she'r-u ohangga nima aloqasi bor? Nahotki, insoniy tuyg'ular, his-hayajonlar, kayfiyatlar mana shu tarzda izhor etilsa? Qaysi tilda aytilayotgan bo'lmasin, agar o'sha «qo'shiq»lar matnini tarjima qilib ko'rsangiz, aksariyatida tuban istaklar, zo'rlik-zo'ravonlik, dunyo va tiriklikka nafrat singari «ma'no»lar targ'ib etilayotganiga guvoh bo'lasiz.

Xuddi shunday manzaralarni «ommaviy madaniyat» yo'rig'iga kirib yaratilgan kino va teatr tomoshalarida, televideniye ko'rsatuvlari va radio eshittirishlarida, adabiyot va tasviriy san'atga suqilib kirib kelayotgan bemaza asarlarda ham yaqqol ko'rishimiz mumkin.

Bularning barchasi insonning hayvoniy, vahshiy tuyg'ularini qo'zg'ashga, uni hech narsadan tap tortmaydigan, hech narsani o'ylamaydigan maxluqqa aylantirishga qaratilgandir. Bunday odam esa Vatanni ham, millatni ham, ota-onani ham tanimaydi, insoniylikni tan olmaydi. «Ommaviy madaniyat» yaratuvchilari va targ'ibotchilarining asl maqsadi ham aynan shu — xalqlarni, millatlarni qaysi tomonga haydalsa, o'sha yoqqa ketaveradigan olomonga, podaga aylantirib, ularning ustidan o'z hukmronligini o'rnatishdir.

Prezidentimiz mazkur holatdan barchamizni shunday ogoh etadi:
«Tabiiyki, «ommaviy madaniyat» degan niqob ostida axloqiy buzqlik va zo'ravonlik, individualizm, egosentrizm g'oyalarini tarqatish,

kerak bo'lsa, shuning hisobidan boyluk orttirish, boshqa xalqlarning necha ming yillik an'ana va qadriyatlari, turmush tarzining ma'naviy negizlariga bepisandlik, ularni qo'porishga qaratilgan xatarli tahdidlar odamni tashvishga solmay qo'ymaydi»¹.

Siz individualizm, egosentrizm degan so'zlarni tushunib olishingiz uchun aytamizki, bu so'zlar odamning faqat o'zinigina o'ylashi, hamma narsa o'zi uchungina bo'lishini xohlashi, boshqalarning hayoti, fikr-u zikri, taqdiri bilan hisoblashmaslik singari xudbinligini ifodalaydi.

Shunday ekan, har birimiz o'qimoqchi bo'lganimiz kitobga, ko'rmoqchi bo'lganimiz kinofilm yoki multfilmga, tomosha qilmoqchi bo'lganimiz ko'rsatuv va voqea-hodisalarga ochiq ko'z bilan, hushyor qarashimiz, ongimizni zaharlanishdan, didimizni o'tmaslashishdan, qalbimizni esa dag'allashishdan o'zimiz asramog'imiz talab etiladi.

Savol va topshiriqlar

1. Globallashuv deganda nimalarni anglab oldingiz?
2. Globallashuvning ijobiy va salbiy jihatlari to'g'risida nimalarni bilasiz?
3. Yurtimizdan islom dini ravnaqiga ulkan hissa qo'shgan qanday buyuk allomalar yetishib chiqqan?
4. Aqidaparast kimsalarni qanday tanib olish mumkin, deb o'ylaysiz?
5. Terrorchilik nima va u qanday salbiy oqibatlarini keltirib chiqaradi?
6. Ekstremizm illatiga ta'rif bering.
7. Quyidagi rasmlar asosida madaniyat hamda soxta «ommaviy madaniyat» tushunchalari o'rtasidagi farqlarni aytib bering.

a

b

c

d

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 117-bet.

SHAXS TARBIYASI

Bugungi mavzuning mohiyatini anglamoq uchun, avvalo, «shaxs» deganda kim nazarda tutilishini tushunib olishimiz kerak bo‘ladi. Bu tushunchaning «odam», «omma», «olomon» degan tushunchalardan qanday farqi borligini ham bilishimiz lozim.

Mavzumiz sarlavhasidanoq ko‘rinib turibdiki, shaxs bo‘lish uchun odam, albatta, tarbiyalanishi kerak ekan. Ta’lim-tarbiyasiz, hayotdagi yaxshilik va yomonlikni bilmasdan, ularni farqlamasdan turib, odamning shaxs bo‘lib shakllanishi mumkin emas ekan. Ta’lim-tarbiya, yaxshiyomonning farqiga boradigan darajaga yetishish esa uzoq vaqt talab qilishi, hatto, inson umrining oxiriga qadar davom etishi mumkin. Demak, har qanday odamni ham, bu dunyoda bosh ko‘tarib yurgan hamma insonlarni ham shaxs deb atay olmaymiz. Bu nomga sazovor bo‘lishning o‘z talablari, mezon – o‘lchovlari bor. Bu talab-mezonlar ichida ma’naviy-ma’rifiy mezonlar muhim o‘rin egallaydi.

«Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch» kitobida o‘qiyimiz:

«Har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko‘rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo‘lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish – ta’lim-tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi bo‘lishi lozim»¹.

Keling, bu so‘zlarning mag‘ziga e’tibor beraylik. Yurtboshimiz ota-onalar, ustoz va murabbiylarga «har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko‘rish zarur»ligini uqtirmoqda. Ya’ni, siz va o‘rtoqlaringizning har biri kelajakda shaxs bo‘lib yetishish imkoniyatiga, quvvatiga egasiz. Butun

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 61-bet.

ta'lim-tarbiya mana shu imkoniyatni ro'yobga chiqarishga, sizning jism-u joningizda yashirilib yotgan shu ulkan qobiliyatni kashf qilib, uni takomillashtirishga qaratilmog'i lozim.

Boshqacha aytganda, har bir bola tug'ilishidanoq tayyor shaxs bo'lmaydi. Balki uning ichida shaxs bo'lib yetishish imkoniyati yashiringan bo'ladi. Hamma gap mana shu «xazina»ni ko'ra bilishda, kashf eta olishdadir.

Agar odamning mustaqil fikrlashi rag'batlantirilsa, shunday fikrlashga imkon yaratilsa, u ongli yashaydigan inson bo'lib voyaga yetadi. Erkin va mustaqil fikrlash, hamma narsa to'g'risida xolis mushohada yuritish, hayotda ongli turmush kechirish esa insonni komillik — mukammallik sari eltadi.

Endi shaxs bo'lib yetishishning bu muhim talablarlariga alohida to'xtalib o'taylik.

Xo'sh, erkin fikrlash qanday bo'ladi?

Bilasizki, dunyoda narsa va hodisalarning son-sanog'i yo'q. Ular to'g'risida har bir fan o'zining ilmiy qarashlarini ilgari suradi. Ilmning bo'lsa, chek-u chegarasi yo'q. Ya'ni, narsa va hodisalar mohiyatini o'rganish mangu davom etaveradi. Shu o'rganuvchilar qatoriga endi siz ham qo'shilmoqdasiz. O'rganish davomida o'tgan ajdodlarimizdan qolgan ilm-tajribalarni iloji boricha ko'proq o'zlashtirishingiz kerak. Busiz iloji ham yo'q. Axir, necha asrlar ilgari kashf etilgan tabiat va jamiyat qonuniyatlarini qayta boshdan ixtiro qilib, umrni o'tkazib yubormaysiz-ku, to'g'rimi?

Lekin, hamma gap shundaki, narsa va hodisalar har qancha chuqur o'rganilgan bo'lmasin, ularning hali o'rganilmay qolgan, hali kashf etib ulgurilmagan qaysidir jihati, albatta, bo'ladi.

Agar siz ular to‘g‘risida o‘rgangan bilimlaringiz va shaxsiy qarashingizga tayangan holda yanada erkin fikr yuritadigan bo‘lsangiz, ishoninki, o‘sha narsa va hodisalarning boshqa hech kim ko‘rmagan muhim jihatlari topasiz. Buning uchun esa, yana qaytaramiz, siz erkin fikrlashingiz, hech kimnikiga o‘xshamaydigan aqliy va hissiy quvvatingizni ishga solishingiz talab etiladi.

Mustaqil fikrlash tushunchasini esa sizga tanish bir asar voqealari misolida ko‘rib o‘taylik.

Yodingizda bo‘lsa, 5-sinf «Adabiyot» darsligida mashhur adib Oybekning «Fanorchi ota» hikoyasini o‘qigan edingiz. Unda o‘tgan asrning 20-yillarida ko‘chalarga o‘rnatiladigan, pilik va kerosin bilan yonadigan fanorlarga qaraydigan keksa amaki – Fanorchi ota bilan mahalladagi yosh bolalar o‘rtasida yuz bergan bir voqea hikoya qilinadi. Bolalar ichidagi «eng ko‘p qo‘rqmaydigan, eng battol Qosim cho‘loq» nuqul sheriklarini ko‘chaga nur taratib turgan fanorning shisha ko‘zini – oynalarini tosh yoki kesak bilan urib sindirishga, shu orqali Fanorchi otaning g‘ashiga tegishga chorlaydi. Uning gapiga kirgan bir to‘p bola shu bema’ni ishni qilib, otaning noroziligiga sabab bo‘ladi. Nihoyat, Fanorchi ota ularning bu qiligi mahalladagi ko‘pchilikka, ayniqsa, loygarchilik vaqti kechqurun ko‘chaga chiqqan keksalarga allaqancha qiyinchiliklar tug‘dirayotganini tushuntirganidan keyingina bolalarning ko‘zi ochiladi. Bolalar, Qosim cho‘loqning asabiy qichqirishiga qaramasdan, uning gapiga kirmaslikka, bundan keyin odamlarga foydasi tegadigan fanorning «ko‘zini o‘yib» olmaslikka ahd qilishadi...

E’tibor bergan bo‘lsangiz, shu kichkina hikoyada ham insonning o‘z fikriga, mustaqil qarashiga ega bo‘lmasligi qanchalik xunuk oqibatlarni keltirib chiqarishi juda ta’sirli ochib berilgan. O‘zining qilayotgan ishi, harakati to‘g‘risida mustaqil o‘ylab ko‘rmayotgan, natijada uning oqibatlarini sezmayotgan bolalar, birgina esi past o‘rtog‘ining gapiga kirib, qancha zararkunandalikka sababchi bo‘ladi. Balki Qosim cho‘loq deganlari, rostdan ham, bolalar ichida «eng qo‘rqmasi»dir. Lekin uning bu qo‘rqmasligi nimaga xizmat qilyapti? Hikoyada aytilganidek, battollikka – yomonlikka, buzg‘unchilikka!

Darsimiz boshida «shaxs» tushunchasining oddiy «odam», «olomon», «to‘da» tushunchalaridan nima farqi bor, deya qo‘ygan savolimizga javob berishning ham shu yerda mavridi keldi.

O‘z fikriga, shaxsiy qarashiga ega bo‘lmagan, aytayotgan gapini yoki qilayotgan ishi uchun javob berish mas‘uliyatini his qilmaydigan odam shaxs degan yuksak mavqega ko‘tarila olmaydi. Ana shunday odamlar to‘planib «olomon»ni, «to‘da»ni hosil qiladi.

Avvalgi darsimizda ta‘kidlaganimizdek, har qanday mamlakat va millatni ichdan buzmoqchi bo‘lgan yovuz niyatli kuchlar aynan shu olomon, to‘dani hosil qilishni, uning vayronkor kuchidan o‘z manfaatlari yo‘lida foydalanishni o‘ylashadi. Ular kishilarni mustaqil, erkin fikrlashga qo‘ymaydigan o‘zlarining buzg‘unchi g‘oyalarini, mafkuralarini tiqishtirishadi, o‘z domiga tushgan yoshlarni, hatto, boshqacha o‘ylamaslikka, o‘ziga o‘rgatilgan aqidalardan chetga chiqmaslikka qasam ham ichtirishadi.

Soxta «ommaviy madaniyat» targ‘ibotchilarining niyati ham shunga o‘xshash. Ular insonning hayvoniy his-tuyg‘ularini qo‘zg‘atuvchi tomoshalari kuchi va ta‘siri bilan jamiyatda shaxslarni yo‘q qilib, odamlarni hech narsa to‘g‘risida jiddiy o‘ylamaydigan, nimani eshitsu yoki ko‘rsa, shuning ortidan ko‘r-ko‘rona ergashib ketaveradigan olomonga aylantirishni istaydilar.

Har ikki harakat ham, oxir-oqibatda, xalq, millat ustidan o‘z hukmronligini o‘rnatish, uning taqdiriga egalik qilish, boyliklarini talashdek yovuz niyatlarni ko‘zlaydi.

Demak, har birimiz har qanday narsa va hodisa to‘g‘risida o‘zimizning mustaqil fikrimizga ega bo‘lishimiz, uni himoya qila olishimiz lozim. Bu bizni ko‘plab yomonliklardan asrab qoladi.

Shundagina biz turli buzg‘unchi fikrlar, g‘oyalar ta‘siriga tushib qolmaymiz, vayronkorlikka da‘vat etuvchi kimsalar ortidan ergashmaymiz. O‘zligimizni, milliyligimizni, kelajagimizni saqlab qolamiz.

Bilasizki, erkin va mustaqil, chuqur va keng fikrlash o‘z-o‘zidan paydo bo‘lib qolmaydi. Buning uchun odam ko‘plab bilimlarni o‘zlashtirishi, aql-u idrokini boyitishi, ko‘nikma va tajribalar orttirishi talab etiladi. Bu fazilatlar esa ko‘cha-ko‘yda emas, balki ma‘rifat dargohlarida — ta‘lim-tarbiya o‘choqlarida o‘zlashtiriladi.

Yurtboshimiz bu jabhadagi muhim bir qoidani alohida ta'kidlaydi:

«**Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi — bu sharqona qarash, sharqona hayot falsafasi**»¹dir. Mazkur qarashga, chinakam hayot falsafasiga amal qilibgina jamiyatda komil insonni voyaga yetkazish mumkin.

Kuzatgan bo'lsangiz, bizning xalqimiz ilmi, ko'p narsani biladigan kishilarni nihoyatda hurmat qiladi, qadrlaydi. Bunday kishilarga mahalla-ko'ya ham, mehnat jamoalarida ham, yor-u do'stlar orasida ham alohida e'tibor, diqqat qaratiladi. Lekin faqat bitta shart bilan: agar o'sha bilimli, ko'p narsani biladigan kishi, avvalo, insoniylikni ham bilsa, olgan ta'limi tarbiyasiga mos kelsa, aytayotgan gapi bilan qilayotgan ishi o'rtasida tafovut bo'lmasa. Eng muhimi — o'sha odam faqat olim bo'lishninggina emas, odam bo'lish ilmini ham mukammal egallagan, boshqalarga hurmat va e'tibor ko'rsatish ko'nikmasini ham o'zlashtirgan bo'lsa. Tarbiya ko'rgan, yaxshi-yomonning farqiga boradigan kishining ilm-fanni chuqur va keng egallashi, o'zlashtirishi hamda hayotga tatbiq etishi ham g'oyatda samarali bo'ladi. O'z o'rnida, odam bolasiga beriladigan tarbiya, birinchi navbatda, ilmga, fanga asoslanmog'i, ta'limiy jihatdan to'g'ri tashkil etilmog'i lozim.

Agar tarbiya pala-partish holda savodsizlarcha tashkil etilsa, tizimli va muntazam ravishda olib borilmasa, bunday «tarbiya» inson kelajagiga, shaxsning shakllanishiga faqat zarar keltiradi.

Mana shu qoidalarga amal qilingandagina ta'lim-tarbiya o'zining pirovard maqsadiga erishishi — komil insonni voyaga yetkazishi mumkin.

Komil inson deganda, biz ozod shaxsni, erkin fikr yurituvchi, Vatani hamda xalqiga halol va sadoqatli xizmat qiluvchi kishini tushunamiz.

Va aksincha, agar inson birovga quldek ergashsa, o'zining mustaqil fikriga ega bo'lmasa yoki uni himoya qila olmasa, mutelik va boqimandalik asoratiga tushadi. Bunday kishi Vatani, xalqi manfaatlariga yot, zararli g'oyalarni tarqatayotgan kimsalar ortidan ergashib ketishi ham hech gap emas.

¹ **Islom Karimov**. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 62-bet.

Siz mamlakatimiz yoshlarining ijtimoiy harakati «Kamolot» nomi bilan, litsey va kollejlarda o‘quvchilari o‘rtasida o‘tkaziladigan sport musobaqalari esa «Barkamol avlod» nomi bilan atalishini yaxshi bilasiz. Yoshlarimizga hayotda o‘z o‘rnini topishiga ko‘maklashadigan tashkilotga yoki o‘tib kelayotgan bolalarni jismonan baquvvat bo‘lishga rag‘batlantiradigan sport bellashuviga bunday nomlar berilishi bejiz emas, albatta. Bunda yoshlarning har jihatdan komillikka intiluvchan bo‘lishi nazarda tutilgan. Chunki jismoniy va ma‘naviy barkamollik o‘zaro bog‘liq holda rivojlanmogi darkor.

Jismoniy barkamollikka erishmasdan turib, chinakam ma‘naviy barkamollikka, ma‘naviy barkamollikka erishmasdan turib esa yetuk jismoniy barkamollikka erishib bo‘lmaydi.

Komillikka erishishning muhim sharti — bilimdonlik hisoblanadi.

Albatta, ma‘naviy barkamollikka erishishning boshqa shartlari ham ko‘p. Masalan, axloq-odobli bo‘lish, mehnatsevarlik, yurtga sadoqat va mehr, go‘zallikka oshno tutinish va hokazo. Lekin bularning barchasi negizida o‘rganish, bilish va anglash talabi yotgani tufayli insonning ma‘naviy kamol topishida bilimdonlik, ma‘rifat katta o‘rin tutadi.

Masalan, sizga hayotdagi eng oddiy so‘zlar va ishlarni ham kimdir, qachondir hijjalab, erinmasdan o‘rgatgan, to‘g‘rimi? Ota-onamiz dastlab nimani qanday atash, kiyimni qanday kiyish, hatto, taomni qanday yeyishgacha o‘rgatgan. Ya‘ni, bizning butun hayotimiz o‘rganishga, bilimga asoslangan. Agar siz-u bizga endi oddiy tuyuladigan ana shu narsalarni kimdir vaqtida o‘rgatmasa yoki kimlardandir ko‘rib o‘zimiz o‘rganmasak, bizning boshqa jonzotlardan farqimiz qolmas edi. Demak, bilimdonlik ma‘naviy barkamollikning asosi, uning muhim mezoni ekan.

Inson tabiatan bilishga chanqoq. Chunki, u doimiy izlanishdagi ongga, tafakkurga ega. U nafaqat jismi, balki ongi va tafakkuri orqali ham o‘shirish va kamol topishga intiladi.

Hayvonlarda esa butunlay boshqacha. Ular nafs qayoqqa boshlasa, o‘sha yoqqa ketaveradi. Nafsi qonsa, bas, intilishi ham tugaydi, yotib

dam oladi. Ularga bilishning qizig'i yo'q. Chunki, ularda bilishga ehtiyojning o'zi yo'q.

Odamzot ming yillar davomida uchar gilamlarni, oynayi jahonni, ochil dasturxonlarni orzu qilib kelgan. Nihoyat, u aqli va tafakkuriga tayanib samolyotni, televizor va radioni, turli ne'matlarni tayyorlab beradigan fabrika va sexlarni kashf etdi. Lekin shu bilan kifoyalanib qolgani yo'q. Samolyotdan ham tez uchadigan raketalar, yillar davomida koinotda o'zi kezib yuradigan sun'iy yo'ldoshlar, simsiz ulanadigan va ko'rsatadigan telefon apparatlari, butun Yer yuzidagi odamlar ong-u shuurini axborot to'ri bilan o'rab-chirmab olishni maqsad qilgan Internet («Butun dunyo o'rgimchak to'ri») tizimini yaratdi. Endilikda inson Yerdagi hayot bilan kifoyalanmasdan, boshqa sayyoralarga, hatto boshqa galaktikalarga ham sayohat qilmoqning, odam miyasidagi o'y-fikrlarni o'qimoqning ham harakatiga tushgan.

Barcha bu orzu va intilishlarni inkor etmagan holda, bir muhim haqiqatdan ogoh bo'lish ayni shu insoniyatning o'zidan talab etiladi.

Ya'ni, barcha ilmiy-texnikaviy kashfiyotlar va yutuqlarni ezgulikka, yaxshilikka, insoniyat baxt-u saodatiga xizmat qildirish lozim.

Agar dunyoning kechagi va bugungi kuniga nazar tashlaydigan bo'lsak, yuksak taraqqiyotga erishgan xalqlarning barchasi ilm-fan hisobidan rivojlangani, qoloq xalqlar esa, aksincha, bilimsizlik va jaholat tufayli orqada qolib ketgani, boshqalarga qaram bo'lib qolgani ma'lum bo'ladi.

Hozirgi paytda jahonda aql-zakovat va tafakkur musobaqasi hamma zamonlardagidan ko'ra kuchliroq avj olgan. Kimki shu musobaqada oldinda borsa, taraqqiyotning jilovi ham o'shanning qo'lida bo'ladi. Prezidentimiz Islom Karimovning ana shu haqiqatdan kelib chiqib aytgan «Kuch – bilim va tafakkurda» degan g'oyasi aynan ma'naviy kuchni, yengilmas qudratni nazarda tutadi.

Savol va topshiriqlar

1. Ma'rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniyning «Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir» degan so'zlari bizni nimalardan ogohlantiradi?
2. Nima uchun ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi? Bu qoidaga amal qilinmasa, sizningcha, qanday oqibatlar kelib chiqadi?
3. Yurtimizda shaxs tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilayotganining sababi nimada?
4. Insonning shaxs bo'lib shakllanishida uning erkin va mustaqil fikrlashi qanchalar muhim?
5. «Har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko'rish zarur»ligini siz qanday izohlaysiz?
6. «Shaxs» va «olomon» tushunchalari o'rtasidagi farqni o'z kuzatishlaringizdan kelib chiqib izohlab berishga harakat qiling.
7. Ilm-fan kashfiyotlarini bunyodkorlik bilan birga buzg'unchilikka ham ishlatish mumkinligini quyidagi rasmlar yordamida tushuntirib bering.

a

b

c

d

JAMIYATGA XAVF SOLADIGAN ILLATLAR

Aziz o‘quvchi, avvalgi saboqlarimizdan biri — «Ko‘zga ko‘rinmas xatarlar» mavzusida xalqimizning ongi va ruhiga chetdan tajovuz qilayotgan mafkuraviy illatlarga ko‘proq to‘xtalgan edik. Holbuki, ma’naviyatni izdan chiqaradigan xavflar ular bilangina tugamaydi. Tarixning muhim pallalarida xalqimizning oyog‘iga tushov bo‘lgan, uni taraqqiyot yo‘lidan chalg‘itgan, o‘zimizning ichimizdan chiqqan illatlarni ham bilmay, ularga qarshi kurashmay iloj yo‘q. Bular xudbinlik va loqaydlik, urug‘-aymoqchilik va mahalliychilik, tamagirlik va manfaatparastlik, manmanlik va boshqalarni mensimaslik, hasad va sotqinlikdir.

Inson bor ekan, afsuski, yuqorida sanaganimiz kabi salbiy xususiyatlar uning ruhini, ong-u shuurini egallashi, insonni yo‘ldan ozdirishdek xavf doimo saqlanib qolaveradi. Shunday ekan, avvalo, bu illatlarni har birimiz «tanib olmog‘imiz», ulardan doimo ogoh bo‘lmog‘imiz, saqlanmog‘imiz kerak.

Xudbinlik — odamning faqatgina o‘zini o‘ylashi, boshqalarning manfaatlari bilan hisoblashmasligi, o‘z istaklarini qondirish yo‘lida o‘zgalarni oyog‘osti qilib ketishdan ham qaytmaslikdek salbiy illat hisoblanadi.

Xudbinlik kasaliga yo‘liqqan kishi uchun go‘yo hamma u bilangina hisoblashishi, barcha ishlar unga yoqadigan tarzda amalga oshishi, barcha masala faqat uning foydasiga hal bo‘lishi lozim. Bunday odamlar, afsuski, bizning oramizda ham uchrab turadi. Ular davlatdan, jamiyatdan, xalqdan hamma narsani talab qiladi-yu, o‘zlari o‘sha jamiyat, davlat va xalqqa biror narsa bilan foydam tegdimi, deb o‘ylab ham ko‘rmaydi. O‘zi tug‘ilib o‘sgan yurtda bo‘layotgan voqea-hodisalar, o‘zgarishlar, muammolarning ularga hech qanday aloqasi yo‘qdek, faqat o‘z hayoti ichiga «qamalib olishadi». Soddaroq qilib aytganda, bunday kishilar uchun dunyoda faqat «menga ber!» degan talab, istak bor, xolos. O‘zgalar dard-u quvonchiga sherik

bo‘lish, millati va mamlakati oldida turgan vazifalarni yechish yo‘lida jon kuydirish, xalq hayoti bilan yashash xudbin kimsalar uchun yot tuyg‘ulardir.

Xudbin shaxs nafaqat jamiyat muammolariga nisbatan loqayd, balki o‘z atrofidagi tengdoshlari, hamkasblari, hatto oilasi a‘zolariga nisbatan ham o‘zini xuddi yotdek, begonadek tutadi. Bu xil insonlar odam bolasiga shafqat nazari bilan qarash, yordamga muhtojlarga najot qo‘lini cho‘zish, o‘zgalar tashvishi yo‘lida oromidan kechishdek ezgu amallarni hatto o‘ylashmaydi ham. Natijada xudbin kishilar fe‘l-atvoridan ularning yaqinlari ham, oilasi ham, jamiyat ham birdek ozor chekadi, zarar ko‘radi.

Agar tarixga nazar tashlasak, yurtimizni o‘ziga bo‘ysundirmoqchi bo‘lgan, jasur sarkardalarimiz, ulug‘ mutafakkirlarimiz, ziyoli bobolarimiz hayotiga qasd qilgan jamiki bosqinchilar aynan xudbin kimsalardan foydalanganining guvohi bo‘lamiz. Xudbin kimsalar, qanday qilib bo‘lmasin, kim bilan bo‘lmasin, o‘z manfaatlarini qondirishni o‘ylab, el-u yurt manfaatlarining oyog‘osti bo‘lishiga yo‘l ochib bergan.

Jamiyatimizga jiddiy tahdid tug‘diruvchi illatlardan yana biri loqaydlikdir. Yurtboshimiz bu illatning qanchalar xavfli ekani to‘g‘risida «Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch» asarida nihoyatda ibratli, asosli mulohazalarni bildirib o‘tadi.

«Azaldan ma’lumki, beparvo odam dushmanidan ham xavfliroqdir. Chunki, dushmanning kimligi, asl qiyofasi siz uchun oldindan ma’lum bo‘ladi. Biroq loqayd va beparvo odamning qiyofasini birdaniga bilib bo‘lmaydi. Shuning uchun u ichingizda yurib, sizga qarshi tish qayraydigan dushmanlar uchun imkoniyat yaratib beradi.

Mashhur faylasuflardan biri ana shu hayotiy haqiqatni chuqur tahlil etib, quyidagi haqqoniy fikrlarni bayon qilgan: «Dushmanlardan qo‘rqma – nari borsa, ular seni o‘ldirishi mumkin. Do‘stlardan qo‘rqma – nari borsa, ular senga xiyonat qilishi mumkin. Befarq odamlardan qo‘rq – ular seni o‘ldirmaydi ham, sotmaydi ham, faqat ularning jim va beparvo qarab turishi tufayli yer yuzida xiyonat va qotilliklar sodir bo‘laveradi»¹.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 124-bet.

Shu o‘rinda O‘zbekiston xalq shoiri Iqbol Mirzoning quyidagi da‘vatkor satrlari yodga tushadi:

Dunyo bugun boshqa dunyo, niqobi turli,
Ko‘nglidagi gapi turli, xitobi turli.
Yuragingni uyg‘ot, do‘stim, qalbingni uyg‘ot!
G‘ofillarning rohati yo‘q, azobi turli.
Bu kurashda o‘z o‘rningni tanladingmi, hey?!
O‘zliging va kimligingni angladingmi, hey?!

Bu binolar ko‘kdan bino bo‘lib tushmagan,
Bu lochinlar o‘z-o‘zidan ko‘kka uchmagan.
Qanday odam sanash mumkin loqayd kimsani,
Faqat ulush olgan, elga ulush qo‘shmagan.
Bu kurashda o‘z o‘rningni tanladingmi, hey?!
O‘zliging va kimligingni angladingmi, hey?!

Ogoh bo‘lishimiz, saqlanishimiz lozim bo‘lgan yana bir illat urug‘-aymoqchilikka zo‘r berish, hamma narsadan shu manfaatni ustun qo‘yishdir.

Avvalo, shuni ta’kidlash kerakki, o‘zining qarindosh-urug‘larini bilish, ular bilan yaqin aloqalarni yo‘lga qo‘yish, quvonchli va tashvishli kunlarida birga bo‘lish, aslida, nihoyatda zarur insoniy fazilat hisoblanadi. Ayniqsa, o‘zbek xalqi o‘z oilasi, yaqinlari sha’nini himoya qilishni, ularning tinchligi, farovonligi to‘g‘risida o‘ylashni o‘zining burchi, vazifasi deb biladi. Bu yo‘lda halol harakat qilish, yaqinlariga moddiy va ma’naviy madadkor bo‘lish – yaxshilikning yorqin ko‘rinishlaridan biri. Hamma gap mana shu harakatlarning samimiyligi, beg‘arazligi, to‘g‘ri va qonuniyligi ustida ketmoqda.

Agar e’tibor bersangiz, ayrim kishilar biror mansabga ega bo‘lib qolishsa, atrofiga darrov qarindosh-urug‘larini, hamtovoqlarini to‘plashga, ular bilan til biriktirib, xalqning, davlatning boyliklarini talon-toroj qilishga tushadi. Bu yo‘lda ular insofni ham, odamiylikni ham, qonunni ham bir chetga surib qo‘yishadi. Biron-bir mas’ul vazifaga juda loyiq, qo‘lidan ish keladigan yaxshi mutaxassislar bo‘laturib, darrov biror qa-

rindoshini, yaqinini tiqishtirishga harakat qilishadi. Natijada korxonaning ishi orqaga ketadi, katta miqdordagi davlat mablag‘lari ko‘kka sovuriladi.

Eng yomoni – bularning barini ko‘rib-bilib turgan kishilarda adolatga, qonuniylikka nisbatan ishonchsizlik, hafsalasizlik, ishdan sovish holatlari yuzaga keladi.

Qaysi darajada bo‘lmasin, paydo bo‘lgan bunday nomaqbul holat odamlarning haqli e‘tirozlarini, noroziliklarini keltirib chiqaradi. Shu tufayli ham bizning mamlakatimizda tanish-bilishchilik, qarindosh-urug‘chilikning salbiy ko‘rinishlariga qarshi ham qonuniy, ham ma‘naviy-ma‘rifiy yo‘nalishda faol kurash olib boriladi, bu yo‘lga kirgan kishilar jamiyatning nafratiga duchor bo‘ladi. Bu borada Yurtboshimiz Islom Karimovning Rossiyada chiqadigan «Rabochaya tribuna» gazetasi muxbiri-ga 1991-yildayoq aytgan quyidagi tarixiy so‘zlari barchamiz uchun ibratdir:

«Mening urug‘-aymog‘im – menga Prezident bo‘lishni ishonib topshirgan xalqdir»¹.

Qarindosh-urug‘chilikdan ham xavfliroq bo‘lgan illat mahalliychilik hisoblanadi.

Mahalliychilik – kishilarda o‘zlari tug‘ilib o‘sgan joy bilan bog‘liq holda shakllanadigan hududiy yaqinlik tuyg‘usining salbiy ko‘rinishda namoyon bo‘lishidir.

Mahalliychilikning eng yomon jihati mahalla, hudud, mintaqa manfaatlarini umumjamiyat manfaatlaridan ustun qo‘yishdadir. Jamiyatda bunday qarash va tushunchalarning kuchayishi mamlakatning hududiy yaxlitligi, barqarorligi hamda taraqqiyotiga g‘oyat salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Mahalliychilik hududlarning o‘zini o‘zi chegaralab qo‘yishiga, xo‘jaliklar va hududlararo aloqalarning zaiflashishiga, oxir-oqibatda esa iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va ma‘naviy mahdudlikka olib kelishi ham hech gap emas. Negaki, mahalliychilikdek zararli ta‘sirlar yo‘rig‘iga tushib qolgan

¹ **Islom Karimov.** O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. –T.: «O‘zbekiston» NMIU, 2011-yil, 356-bet.

kimsalar boshqa joylarda yashovchilarga past nazar bilan qarash, ularni mensimaslik, hatto ustidan masxaralab kulishdek salbiy harakatlarga moyil bo‘lib qoladi.

Bundan anglashiladiki, mahalliychilikning vatanparvarlikka aloqasi yo‘q. Bu ikki tushunchani farqlab olish, butun O‘zbekistonni o‘zining yagona Vatani deb bilish har qanday mahalliychilikdan forig‘ bo‘lishning shartidir.

Mamlakatimiz Prezidenti mahalliychilik va urug‘-aymoqchilikka berilish milliy xavfsizlikka katta putur yetkazishini isbotlab bergan asarida quyidagi muhim fikrni ta‘kidlagan:

«Inson o‘zini eng avvalo O‘zbekiston fuqarosi deb, shundan keyingina xorazmlik, samarqandlik yoki Farg‘ona vodiysining aholisi deb his qilishi lozim»¹.

Bizning odobimizga ko‘rk qo‘shadigan fazilatlardan biri kamtarlik bo‘lsa, uning ko‘rkini buzadigan, boshqalarni bizdan bezdiradigan illat manmanlik va boshqalarni mensimaslikdir. Afsuski, oramizda kamtarlikdek noyob fazilatga befarq qaraydigan, o‘zini o‘zgalardan ustun qo‘yish payida yuradigan bolalar ham uchrab turadi. Holbuki, bunaqa bolalarning aksariyati o‘zida yo‘q bo‘lgan xislatlarni zo‘rma-zo‘rakilik bilan namoyish qilishga urinadi. Deylik, haqiqiy bilimdon bola o‘zini ko‘z-ko‘z qilib chiranmaydi, boshqalarning ustidan kulmaydi. Aksincha, u do‘stlarining ham o‘ziga yetib olishi, butun sinf uning bilimidan bahramand bo‘lishini istaydi. Bunday bolalar kimnidir qoyil qoldirish, maqtoviga erishish uchun o‘qimaydi. Ular uchun bilimli bo‘lish, kitob o‘qib, o‘zini ma‘nan boyitish ichki bir ehtiyoj sanaladi. Chunki, bilim tufayli ko‘ngli o‘sib borayotganini, hayoti qiziqarli mazmun kasb etayotganini ular juda yaxshi his qiladilar.

Kamtarin odam atrofda gilaridan o‘ziga nisbatan munosabatda ortiqcha izzat-ikrom, alohida ehtirom talab qilmaydi, izzattalab bo‘lmaydi, muvaffaqiyatlaridan kibr-u havoga berilib, maqtanchoqlik qilmaydi.

¹ **Islom Karimov.** Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo‘lida./ O‘zbekiston XXI asr bo‘lag‘asida. –T.: «O‘zbekiston» nashriyoti, 1998-yil, 101-bet.

Demak, kamtarlik insonni kamolotga eltadigan muhim fazilat bo'lsa, manmanlik, aksincha, uni ruhiy yolg'izlik, ma'naviy qashshoqlik va tanazzul sari boshlaydigan jiddiy qusurdir.

Maktab saboqlaridan sizga yaxshi ma'lumki, tariximizda o'tgan ko'plab buyuk shaxslar, fozil insonlar ham kamtarlik bobida zamondoshlari va kelgusi avlodlarga o'rnak va ibrat namunasi bo'lganlar. Bu o'rinda birgina hazrat Navoiyni eslash kifoyadir. Ul zot ne-ne o'lkalarga ham mashhur shoir, podshoh Husayn Boyqaroning bolalik do'sti, ulug' amir, hisobsiz boylıklar egasi bo'lishiga qaramasdan, kamtarlik va kamsuqumlikda barchaga namuna edilar. Mutafakkirning ilgari o'tgan va o'zi bilan hamnafas ustozlariga ko'rsatgan hurmat-e'zozi, o'zidan ancha yosh shahzodalarni tinchlik-totuvlikka da'vat qilishdan charchamagani, davlat miqyosidagi hujjatlarning eng pastiga imzo chekkanlari – bularning bari Navoiy ulug'ligining yana bir o'lmas qirrasidir.

Yuqorida keltirilgan fikrlardan ma'lum bo'lmoqdaki, ma'naviy sohada xalqimizni ulug'laydigan buyuk xususiyatlar bilan birgalikda uning rivojlaniishi, ravnaq topishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan nomaqbul odatlar, illatlar ham mavjud. Ulardan doimiy ogoh bo'lish, kattalar va ustozlar o'gitiga quloq tutish, yaxshi kishilarga ergashish, qalbimizda ezgu fazilatlarini qaror toptirish yordamida bu qusurlardan saqlanishimiz kerak.

Savol va topshiriqlar

1. Milliy ma'naviyatga qarshi qaratilgan qanday tashqi va ichki tahdidlarni bilasiz?
2. Xudbinlik illatiga chalinmaslik uchun kishidan nimalar talab qilinadi, deb o'ylaysiz?
3. Ayrim paytlarda o'zingizda ham xudbinlik alomatlarini sezganmisiz? Undan to'liq qutulganman, deya olasizmi?
4. Nima uchun loqayd kimsa dushmandan ham xavfli bo'ladi?
5. Mahalliychilikka berilgan ta'rifni o'z tilingizda izohlashga harakat qiling.
6. Manmanlik, kibri havoga berilish oqibatida yuzaga kelayotgan xunuk hayotiy misollardan keltiring.
7. Hasad, hasadgo'ylik tuyg'usi insonda qanday paydo bo'lishi va nima oqibatlarga olib kelishi haqida so'zlang.

INSON QALBIGA YO‘L

Aziz o‘quvchi, agar e‘tibor bersangiz, odamlar doimo go‘zallikka intiladi. Qip-qizil gilamdek bo‘lib yoyilgan lolazorni yoki yuqoridan tinimsiz pastga sho‘ng‘iyotgan sharsharani ko‘rganda, odamning yuragi ajob bir tarzda hapriqib ketadi. Balki mana shunday holatlar qadim ajdodlarimizga ham ilhom bag‘ishlab, ularni qoyatoshlarga surat ishlashga, ust-boshlarini turfa gul va ranglar bilan bezashga, uy-joylarini turli shakllarda qurishga undagandir. Masalan, hozirgi Navoiy viloyatining Sarmishsoy, Uchtut, Toshkent viloyatining Xo‘jakent, Qora-qiyasoy, Chotqol degan tog‘ hududlaridagi qoyatoshlarga minglab yovvoyi va uy hayvonlari, ovchilik bilan shug‘ullanayotgan odamlar tasviri o‘yib ishlangan. Bu tosh suratlarning yoshi bir necha o‘n ming yillar bilan o‘lchanadi. Katta bobo va buvilarimizdan qolgan, hozirda oilamizdagi mo‘tabar buyum sifatida ardoqlab asraladigan kiyim-boshlar, idish-tovoqlar, so‘zana va gilamlarning bezaklariga sinchiklab qarasangiz, ulardagi naqshlar, ranglar naqadar did bilan tanlangani, o‘zaro uyg‘unlashtirilganiga hayron qolasiz.

Ko‘pchiligingiz Samarqandni ko‘rgan bo‘lsangiz kerak. Balki Xiva yoki Buxoroga borgandirsiz. Endi ayting-chi: masalan, Samarqanddagi Registon majmuasidek mahobatli inshootni qurish va bezash uchun el-yurtimizning badiiy va ilmiy tafakkuri qanchalik yuksaklikka ko‘tarilgan bo‘lishi kerak? Siz «Adabiyot» darsida o‘rgangan hazrat Navoiyning asarlari yoki Behzod mo‘yqalamida chizilgan suratlar, Samarqanddagi Amir Temur haykali yoxud poytaxtimizdagi Hazrati Imom majmuasi xalqimizning bunyodkorlik salohiyati, badiiy-estetik tafakkuri nihoyatda qudratli ekanidan dalolat bermaydimi?!

Bunday mulohazani har birimiz tug‘ilib o‘sgan viloyat, tuman hududidagi madaniy obidalar misolida ham bemalol aytishimiz mumkin.

Inson san'at asarini tushunishni, his qilishni istasa, avvalo, o'z didi, tasavvur va idrokini tarbiyalamog'i talab qilinadi. San'atni tushunish, his etish esa odamning har tomonlama yuksalishi, ma'naviy boyishiga sabab bo'ladi.

Agar sakson-to'qson yoshli buvi-buvalaringizga quloq tutsangiz, ular tirikchilik juda qiyin bo'lgan paytlari ham, hatto urush yillarida ham kechqurunlari qo'ni-qo'shnilar bir xonadonga yig'ilishib, qora chiroq yorug'ida xalq dostonlarini, qadimgi qissalarni, Mashrab va Navoiy kitoblarini o'qiganlarini eslashadi. O'ylab ko'ring: san'atga, adabiyotga bu qadar tashnalikning siri nimada? Nega odamlar qorni ochligi, usti yupunligini ham unutib, ma'naviyatga bunchalar berilishgan?

Gap shundaki, chinakam insonlar hayotni faqat yeb-ichish, yengil-yelpi o'yin-kulgi bilan o'tkazishni o'zlari uchun or deb biladilar. Binobarin, inson, birinchi navbatda, ma'naviy boy bo'lishga harakat qilmog'i, jisminigina emas, ruhini ham doimiy oziqlantirmog'i talab qilinadi. O'tmishda ibratli iz qoldirgan jamiki tarixiy shaxslar avvalo ruhiy-ma'naviy jihatdan qudratli bo'lgani bilan boshqalardan ajralib turganlar.

Siz ham jisman balog'at yoshiga qadam qo'ygan ekansiz, endi ruhan ham balog'atga yetishmoqni o'ylashingiz kerak bo'ladi. Buning uchun esa oltindan qimmat vaqtni bekorga sovrmaslik, navqiron umringizning har bir daqiqasini mazmun bilan to'ldirishga harakat qilishingiz lozim.

Agar inson ma'naviy kamolotini qurilishi lozim bo'lgan binoga qiyoslasak, har kuni unga kamida bir «g'isht qo'yish» talab qilinadi. U esa turli shaklda – mutolaa qilingan qiziqarli kitob, tomosha qilingan spektakl yoki film, borib ko'rilgan muzey yoxud ko'rgazma shaklida bo'lishi mumkin.

Agar o‘zingizda qaysidir san‘at yo‘nalishiga ichki rag‘bat sezib, biror asar yaratish bilan mashg‘ul bo‘lsangiz, undan-da quvonarli. Bu jarayonda sizning qalbingizdan atrofga ko‘z ilg‘amas nur taraladi, desak, aslo mubohlag‘a bo‘lmaydi.

Shuni bilingki, tafakkur yolqini dunyodagi jamiki nur man-bayidan qudratliroqdir.

San‘at xalq ma‘naviy-ruhiy qiyofasi-ning ko‘zgusi hisoblanadi. Avvalgi dars-larimizda eslatganimizdek, Sohibqiron bobomiz Amir Temur o‘zi tavallud topgan yurt – Kesh (Shahrisabz)da qur-dirgan Oqsaroy devorlariga: «Kimki qudratimizga shubha qilsa, biz qurgan binolarga boqsin», – degan so‘zlarni bejiz muhrlatib qo‘ymagan.

Akademik G‘afur G‘ulom o‘z maqolalarida Amir Temur bobo-miz bilan bog‘liq bir tarixiy dalilni keltiradi. Uning yozishicha, Sohibqiron katta harbiy yurishlarga otlar ekan, ko‘p sonli otliq askarlari xurjunining bir ko‘zini sifatli gil tuproqqa, ikkinchi ko‘zini esa binolar peshtoqiga ishlatiladigan tayyor naqsh va bezaklarga to‘ldirib yo‘lga chiqar ekan.

Borgan joyida esa bu narsalarni maktab-madrasalar, sardobalar, karvon-saroy va go‘zal imoratlar qurilishiga ishlatar ekan. Masalan, hozirga qadar o‘z mahobati va chiroyi bilan kishilarni lol qoldirayotgan Turkiston shahridagi Ahmad Yassaviy maqbarasi yoxud Dog‘istonning tog‘li hudu-dida joylashgan Darband qal‘asining bir qismi mana shu tarzda bunyod etilgan. Bular va shunga o‘xshash yuzlab me‘moriy mo‘jizalar xalqimiz badiiy dahosining, ma‘naviy-ma‘rifiy qudratining timsoli bo‘lib kelmoqda.

Biz shunday ulug‘ xalq vakili ekanmiz, siz-u bizdan ham kelgusi avlodlarga ezgu ishlar meros bo‘lib o‘tmog‘i darkor. Jumladan, san‘at, adabiyot sohasida ham. Yurtboshimiz bu masalaga alohida e‘tibor qaratib, quyidagilarni ta‘kidlaydi:

«Hozirgi vaqtda dunyoda kuchayib borayotgan turli ma'naviy tahdidlarning oldini olish, «ommaviy madaniyat»ning zararli ta'siridan farzandlarimizning ong-u tafakkurini himoya qilishda ilm-u fan va madaniyat jamoatchiligi, ijod ahlining o'rni va roli tobora ortib bormoqda.

Nega deganda, bizning milliy ruhimiz va tabiatimizga yot va begona bo'lgan ana shunday «madaniyat» namunalarini faqat tanqid va inkor qilish yoki ularni taqiqlash bilan biror natijaga erishib bo'lmaydi. Bunday xatarlardan hayotimizni asrash, ma'naviy bo'shliqqa yo'l qo'ymaslik uchun avvalambor ezgu insoniy g'oyalar va yuksak mahorat bilan yaratilgan asarlar orqali xalqimizning madaniy saviyasini yuksaltirish, boshqacha aytganda, bugun jahon maydonida yuz berayotgan keskin aql-zakovat va iste'dod musobaqasida bellashuvga qodir bo'lishimiz shart»¹.

Mustaqillik yillarida milliy san'atimizning barcha turlari – xalq amaliy san'ati, badiiy adabiyot, mumtoz va zamonaviy musiqa, tasviriy san'at, haykaltaroshlik, teatr va kino sohalarini rivojlantirish masalasiga birdek e'tibor berilyapti. Yurtimizda xalq ustalarining boshi bir yerga qovushtirilib, ularning milliy amaliy san'at asarlari yaratishi uchun barcha qulayliklarga ega ustaxonalar qurib berildi. Natijada bu san'atning sho'ro paytidagi e'tiborsizlik tufayli yo'qolayozgan noyob turlari qayta tiklanyapti, xorijdan kelgan sayyohlarning katta qiziqishiga sabab bo'lyapti.

Yurtboshimiz yuqorida eslangan asarida: «Agar biz O'zbekistonimizni dunyoga tarannum etmoqchi, uning qadimiy tarixi va yorug' kelajagini ulug'lamoqchi, uni avlodlar xotirasida boqiy saqlamoqchi bo'lsak, avvalambor buyuk yozuvchilarni, buyuk shoirlarni, buyuk ijodkorlarni tarbiyalashimiz kerak. Nega deganda, ulug' adib Cho'lpon aytganidek, adabiyot yashasa – millat yashaydi», – deb ta'kidlaydi. Darhaqiqat, adabiyot – xalq qalbining tarjimoni, uning tarbiyachisi va ilhom manbayidir. Shundan kelib chiqib, yurtimizda adabiyot namoyandalariga yuksak e'tibor ko'rsatilyapti, ularning erkin ijod qilishi uchun

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 133–134-betlar.

zarur shart-sharoitlar muhayyo qilinmoqda. Jumladan, 2009-yilda O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi faoliyatini rivojlantirish, ijodkorlarni moddiy va ma’naviy qo‘llab-quvvatlash borasida ulkan ishlar amalga oshirildi. Prezidentimizning «Adabiyotga e’tibor – ma’naviyatga, kelajakka e’tibor» nomli murojaati va maxsus qarori asosida «Ijod» fondi tashkil etildi. Davlat byudjeti va mazkur fond mablag‘lari hisobidan Do‘rmondagi Yozuvchilar ijod uyi va bog‘i, ijodkorlarga xizmat ko‘rsatadigan poliklinika tubdan qayta ta’mirlandi, obod go‘shalarga aylantirildi. Eng muhimi, yurtimizning turli shahar va qishloqlarida yashab ijod qilayotgan, kelajakda milliy adabiyotimiz rivojiga samarali hissa qo‘shishi mumkin bo‘lgan yuzlab yosh iste’dodlarning ilk kitoblari davlat hisobidan chop etilyapti. Zulfiya nomidagi davlat mukofotiga sazovor bo‘lgan yoshlar orasida adiba va shoira qizlar ko‘pchilikni tashkil qilmoqda.

«Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch» kitobida yozilishicha, Samarqand yaqinidagi Mo‘minobod qishlog‘idan 3 ming 300 yil muqaddam suyakdan yasalgan nay cholg‘usi topilgan. Ko‘hna Binkat, hozirgi Toshkent zaminidan esa suyakdan yo‘nilgan xoma – qalam topildi. Bu va yana boshqa ko‘plab osori atiqalar bizning o‘lkamizda juda qadim zamonlardan boshlab ma’rifatli, san’atsevar odamlar yashaganidan tilsiz guvohlik beradi.

Xalqimiz o‘zining ko‘hna va nihoyatda boy musiqa san’ati bilan haqli ravishda faxrlansa arziydi. Birgina «Shashmaqom» turkumiga jamlangan musiqiy asarlar, mana, necha asrlardirki, o‘nlab avlodlarning ruhiy ehtiyojini qondirib, xalqimizning yaxshi kunlarida ham, tashvishli kunlarida ham beminnat hamroh bo‘ladi. Boy musiqa merosimiz

durdonasi bo‘lmish «Cho‘li iroq» kuyi zamoni, millati, jinsi-yu dinidan qat’i nazar, har qanday inson bolasini beixtiyor chuqur o‘yga, mulohazaga toldirsa, «Lazgi» yangragani zahoti umrida raqs tushmagan odam ham qanday qilib o‘ynab ketganini bilmay qoladi.

Yana bir narsaga e’tibor beringki, o‘zbek raqqosalari dunyodagi har qanday xalqning raqsini o‘zidan ham o‘tkazib ijro etib, cholg‘uchilarimiz esa xoh Yevropa, xoh Osiyo yoxud Lotin Amerikasi kuylarini maromiga yetkazib chalib bera olgani holda, o‘zbek milliy kuylari va raqslarini o‘xshatib ijro etish uncha-muncha xorij san’atkorlarining qo‘lidan kelavermaydi... Bularning barchasi xalqimizning musiqiy iste’dodi yuksakligidan, didi o‘tkirligi-yu badiiy idroki kengligidan yaqqol dalolat beradi.

Mamlakatimizda musiqa va san’at sohasini yanada rivojlantirish, shu maqsadda yosh avlodning o‘z iste’dodini namoyish qilishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish borasida amalga oshirilayotgan ishlar ko‘lami beqiyosdir. Yurtboshimiz tashabbusi bilan 2008-yilning «Yoshlar yili» deb e’lon qilingani, ayni shu yilda 2009–2014-yillarda bolalar musiqa va san’at maktablarining moddiy bazasini mustahkamlash va yangi muassasalarni qurish bo‘yicha davlat dasturining qabul qilingani ham buning amaliy tasdig‘idir. Mazkur dasturga muvofiq, mamlakatimizning har bir shahar va tumanida zamonaviy loyihalar asosidagi, barcha shart-sharoitlarga ega bo‘lgan musiqa va san’at maktablari bunyod etildi. Poytaxtimizda qad rostlagan muhtasham «Yoshlar ijod saroyi» bag‘rida esa qanchadan qancha umidli iste’dod egalari kamolga yetmoqda.

Bugungi O‘zbekiston nafaqat milliy kuy-qo‘shiqlarimiz, balki butun Sharq va boshqa xalqlarning noyob musiqiy san’ati namoyish qilinadigan, o‘zaro ijodiy muloqotga keng imkoniyat yaratadigan xalqaro san’at diyoriga aylanib bormoqda. Jumladan, ro‘yi zamin sayqali bo‘lmish ko‘hna Samarqand shahrida har ikki yilda bir marta o‘tkaziladigan «Sharq taronalari» xalqaro musiqa festivaliga jahonning turli qit’alaridan san’atkorlar tashrif buyurishib, o‘z milliy san’atlaridan barchani bahramand qilmoqda. Ochiq osmon ostida, oy va yulduzlarning sehrli jilvasi

bilan bezalgan Registon maydonining tabiiy sahnasida yangrayotgan rango-rang ohanglar turli millat, din, til egalari bo‘lmish insonlarning qalblarini o‘zaro bog‘lashga, xalqlar o‘rtasidagi chinakam madaniy hamkorlikning mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda.

Mazkur festival mehmoni bo‘lgan fransiyalik xonanda, jahon musiqasining katta bilimdonlaridan biri Charl Aznaur bu ulkan san’at bayrami hamda Samarqandimiz salohiyatiga yuksak baho berib: «Men sehrli Registonning muborak maydonida turib, o‘zining inson sifatida naqadar yuksaklikka ko‘tarilganimni, jism-u jonim ulug‘vorlik kasb etganini ich-ichimdan his qildim», – degan edi. Bu e’tiroflar siz-u biz – O‘zbekiston farzandlari g‘ururiga g‘urur qo‘shmasligi, shunday yurt egalari ekanimizdan qalbimizni faxr-u iftixorga to‘ldirmasligi mumkin emas!

Adabiyot darslaridan yaxshi bilasizki, o‘tgan XX asrning boshlaridan yurtimizda zamonaviy teatr san’atining dastlabki namunalari yaratilgan. Lekin mazkur san’at turi faqat shu paytga kelibgina xalqimiz hayotida paydo bo‘lib qolmagan, albatta. Chunki o‘lkamizda juda qadim zamonlardan qo‘g‘irchoqbozlik, masxarabozlik, yog‘och oyoq va dor o‘yinlari singari ko‘plab tomosha turlari mavjud bo‘lgan. Xalqning sayillari, to‘y-tomoshalari bularsiz o‘tgan emas. Aytganimizdek, XX asr boshiga kelib, bizda ham zamonaviy teatr uchun maxsus dramalar yozildi, ilk teatr truppalari faoliyat boshladi. O‘sha davrda mazkur san’at turiga ayniqsa kuchli ehtiyoj tug‘ilganini ustozlaringiz tushuntirgan bo‘lishsa kerak. Darhaqiqat, gazeta-jurnallar, kitob va boshqa matbaa mahsulotlari soni kam bo‘lgan Turkiston o‘lkasi xalqini ma’rifatga da’vat etish, uni qoloqlik botqog‘idan olib chiqishda teatr san’atining ahamiyati katta bo‘lgan.

Bu san’at turining ma’naviyat targ‘ibotida, ma’naviy tarbiyada tutgan roli va ahamiyati hozir ham, bundan keyin ham aslo pasaymaydi. Chunki, teatr sahnasida namoyish etilayotgan spektaklni tomoshabin bevosita, to‘g‘ridan to‘g‘ri, jonli-harakatli holatda ko‘rish-kuzatish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa insonning sezgilari, tuyg‘ulariga kuchli ta’sir ko‘rsatadi, uning bir necha soat davomida tashqi olamdan uzilib, o‘zini

sahnadagi voqealar ichida his qilishiga imkon yaratadi. Teatr tomoshasida o'tkazilgan mana shu bir necha soatning o'ziyoq inson qalbi, ong-u shuuri, ruhiyati, demakki, ma'naviyatida sezilarli ijobiy o'zgarishlarning yuzaga kelishi uchun kifoya qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2014-yilda O'zbek milliy akademik drama teatrining 100 yilligini keng nishonlash to'g'risidagi qarori ham mazkur san'at sohasining jamiyat hayotida nihoyatda muhim o'rin tutishini ko'rsatadi.

Bugungi kunda dunyo kino san'atining texnik-texnologik taraqqiyoti insoniyatning madaniy rivojiga daxldor bo'lgan boshqa barcha sohalarni ortda qoldirib ketayotganini hamma ko'rib-bilib turibdi. Hozirgi vaqtda kinoindustriya uchun imkoni yo'q narsaning o'zi yo'qdek go'yo. Ayniqsa, AQSH, Xitoy, Yevropaning ayrim davlatlari kinokompaniyalari tomonidan yaratilayotgan badiiy, animatsion va hujjatli kartinalarda qo'llanilayotgan badiiy (aniqrog'i – texnik) effekt darajasini ko'rib, unchamuncha narsaga pinak buzmaydigan odamlar ham «voh» deb yuborganini sezmasdan qolyapti.

Oynadan yasalgan osmono'par binolarga ega bo'lgan ulkan shahar ko'chalaridagi jo'shqin hayotni bahaybat ajdarning bir necha daqiqada ostun-ustun qilib yuborishini bu darajada ishonarli aks ettirish mumkinligini bundan bor-yo'g'i yarim asr ilgari ham birov tasavvur qila olmasdi. (O'tgan asrda o'z mahobati bilan ota-onalaringizni hayratga solgan «Eramizdan million yil ilgari», «Sindbodning sayohati» singari filmlar sizda faqat istehzo uyg'otadi, xolos.) Koinot kengliklarida uyushirilayotgan janglar, tarixiy yoxud «qo'rqinchli» filmlarda qo'llanayotgan maxsus effektlar to'g'risida esa gapirma ham bo'ladi.

Kino asaridan, u har qancha tomosha san'ati bo'lishidan qat'i nazar, barcha san'at turlari singari insonning ko'ziga emas, ko'ngliga ta'sir ko'rsatish, qalbida muayyan o'zgarishlar, ruhiyatida ijobiy qo'zg'olishlar yasash talab etiladi.

Shu ma'noda, masalan bizga, xorijning samoviy yoxud yerosti urushlari to'g'risidagi, milliardlab dollar mablag' sarflab olingan filmlaridan ko'ra, o'z kino ijodkorlarimizning oq-qora rangdagi «Sen yetim emassan» yoki «Mahallada duv-duv gap» singari filmlari ko'proq ma'naviy oziq beradi.

Yurtboshimiz ta’rifi bilan aytganda, «Mana shunday tom ma’nodagi milliy asarlar nafaqat xalqimiz ma’naviyatini yuksaltirishga, balki uning go’zal qadriyatlarini butun dunyoga tanitishga ham katta hissa qo’shib kelmoqda»¹.

Savol va topshiriqlar

1. Insonning san’atga bu qadar qiziqishi, usiz hayotni tasavvur qila olmasligini qanday izohlaysiz?
2. Yurtimizda san’atning qaysi turlari ko’proq rivojlangan? Buning sababi nimalarda ekan?
3. San’atkor bo’lish yoki san’atni tushunish kishidan qanday fazilatlarini talab qiladi?
4. Yurtimiz dovru’ini dunyoga tanitayotgan qaysi san’atkorlarni bilasiz, ularning mahorati nimada?
5. Tengdoshlaringizning san’at va adabiyotga bo’lgan munosabati sizni qoniqtiradimi?
6. O’zingiz yashaydigan joyda qanday san’at obidalari bor? Ularning tarixi bilan qiziqqanmisiz?
7. Nima deb o’ylaysiz: zamonaviy texnologiyalar — kompyuter grafikasi, elektron musiqiy asboblari va boshqalar san’atning rivojiga ijobiy ta’sir ko’rsatyaptimi yoki salbiymi?
8. Quyidagi rasmlar asosida milliy musiqa san’atimizning o’ziga xos xususiyatlari to’g’risida so’zlab bering.

a

b

c

d

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 145-bet.

TARIXIY XOTIRANI TIKLASHDA SAN'ATNING AHAMIYATI

Aziz o'quvchi, bu darsimizga tayyorlanishdan oldin ota-onalaringizdan sho'ro davrida ko'cha va xiyobonlarga kimlarning haykali o'rnatilgan edi, nima mazmundagi plakatlar osilardi, ko'rgazma va muzey zallari qanday tasviriy san'at asarlari bilan bezalar edi, deb albatta so'rab ko'ring. Avvaldan aytamizki, ularning javoblari «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» kitobidagi quyidagi mulohazalar bilan hamohang bo'lishi tayin:

«Nafaqat poytaxtda, hatto eng chekka hududlarda ham sho'ro dohiylarining, ming-minglab yurtdoshlarimizning umriga zomin bo'lgan, keyinchalik yovuz qilmishlari butun dunyoga oshkor etilgan shaxslarning haykallari savlat to'kib turar edi. Turli bayramlar munosabati bilan ana shu haykallar poyiga gullar qo'yilar edi. Lekin bu marosimlar o'ta soxta va yuzaki bo'lib, odamlar bu tadbirlarni chin yurakdan emas, shunchaki rasmiyat uchun ado etardi»¹.

Darhaqiqat, sho'ro davrida O'zbekiston ko'chalarida yurgan kishi yurtimizni umrida ko'rmagan, biroq uning boshiga solingan ko'rgiliklarga asosiy sababchi bo'lgan kimsalarning katta-kichik haykallari, byustlari, suratlari, ko'cha va xiyobonlarga qo'yilgan nomlariga shu darajada ko'pduch kelardiki, da'atan qayerda yurganiga ham hayron bo'lardi. Hozirgi kunda butun insoniyat tomonidan dunyo tarixida qonli iz qoldirgan siyosatchilar sifatida qoralanadigan Lenin, Dzerjinskiy, Frunze, Stalin singari «dohiyalar» shaxsiga xalqni sig'intirish uchun o'ylab topilgan bu ma'naviy xurujlarning cheki-chegarasi yo'q edi. Holbuki, o'z yurtimizda tug'ilib o'sgan, uning nomini dunyoga taratgan ulug' bobokalonlari-

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 148–149-betlar.

mizning buyuk nomlari tuproqlarga qorishtirilib, yomonotliq qilinib, ularni xalq xotirasidan butkul o‘chirib tashlashga harakat qilinardi. O‘quv darsliklaridan tortib hamma ommaviy axborot vositalarigacha – barcha targ‘ibot minbarlarida xalqimizning g‘ururini uyg‘otishi mumkin bo‘lgan, unga o‘zligini tanishiga yordam beradigan buyuklarimiz to‘g‘risida g‘irt uydirma, tuhmat gaplar muttasil takrorlanardi. Shunchalar qadimiy va noyob madaniyatga ega bo‘lgan xalqimiz esa butun tarixi davomida go‘yo savodsiz, omi, qoloq millat bo‘lgani, faqat sho‘rolar davriga kelibgina madaniyat nimaligini bilgani to‘g‘risidagi bo‘htonlar ommaning ong-u shuurini zaharlashga yo‘naltirilgandi.

Yurtboshimiz mazkur g‘oyat tashvishli holatni 1990-yildayoq keskin tanqid ostiga olgan edi: **«Xalqning juda boy tarixi va madaniyatini, o‘lkaning o‘ziga xos noyob xususiyatlarini bilmagan va bilishni ham istamagan odamlar respublika hayotini bosib-yanchib, qing‘ir o‘zanga solishga kirishdilar.**

Xalqning ko‘p asrlik an‘analari, madaniyati, urf-odatlar va ma‘naviy qadriyatlarini mensimaslik elni juda ranjitti»¹.

Ayniqsa, Sohibqiron bobomiz Amir Temur to‘g‘risidagi uydirmalar hammasidan oshib tushgandi. Ul zotni «yovuz», «bosqinchi» sifatida ko‘rsatishga, xalqni ochiqdan ochiq aldash orqali u to‘g‘risidagi tarixiy xotirani el yodidan siqib chiqarishga zo‘r berib harakat qilinardi.

Shukrki, milliy mustaqillik bu bedodliklarning barchasiga uzil-kesil chek qo‘ydi. Yurtboshimizning bevosita tashabbusi va rahnamoligi bilan istiqlolning dastlabki yillaridanoq Amir Temurning pok nomini xalqqa qaytarish, uning insoniyat tarixiga, sivilizatsiyasiga qo‘shgan ulkan hissasini xolis baholash va hurmatini joyiga qo‘yish borasida qat‘iy sa‘y-harakatlar amalga oshirildi. Jumladan, Sohibqironning tarixiy siymosini yaratish borasida chuqur ilmiy izlanishlar olib borildi. Prezidentimiz tarixiy haqiqatni, adolatni tiklashdek murakkab bu jarayonda faqat xolislikka, ilmiylikka tayanilganini ta‘kidlar ekan, quyidagi fikrlarga alohida e‘tibor qaratadi:

¹ **Islom Karimov.** O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. –T.: «O‘zbekiston» NMIU, 2011-yil, 177-bet.

«Amir Temur saroyida yetti yil yashagan mashhur tarixchi Ibn Arabshoh bobomizning surati va siyratini shunday tasvirlaydi:

«Temur baland bo‘yli, tik qomatli, keng peshonali, kallasi katta, bag‘oyat kuchli va salobatli, oq-qizil yuzli, keng yelkali, qaddiqomati kelishgan, sersoqol, o‘ng qo‘li bilan o‘ng oyog‘i zahmdor, ikki ko‘zi bamisoli ikki shamday porlab turadigan, yo‘g‘on ovozli, ulug‘ligi o‘ziga yarashgan, qat‘iy azm-u qaror bilan so‘zlaydigan, haqgo‘y kishi edi. U zimdan qarash va ko‘z ishoratlarini sezadigan, idrokli, sinchkov, har qanday ishoratdan ogoh kishi bo‘lib, yuz berishi mumkin bo‘lgan hamma ishni oldindan ko‘rib-bilib turar edi».

O‘zingiz ayting, buyuk ajdodimizning aniq va haqqoniy portretini yaratmoqchi bo‘lgan musavvir uchun bunday ma‘lumotlar bebaho material bo‘lib xizmat qilmaydimi? Biz bu ishning tarix va kelajak oldidagi mas‘uliyatini har tomonlama chuqur his etib, turli manbalarda qayd etilgan ishonchli tarixiy dalillarga tayangan holda ish tutdik»¹.

Yurtboshimizning kitobida dastavval O‘zbekiston xalq rassomi Malik Nabiyeв ana shu fikrlar asosida Sohobqiron bobomizning mumtoz qiyofasi aks ettirilgan portretini yaratgani, aynan ana shu siymo keyinchalik yurtimizda Amir Temur bobomizga atab barpo etilgan barcha haykallar uchun asos bo‘lib xizmat qilgani ta‘kidlanadi. Bu haykallar esa badiiy ijodning monumental san‘at turiga mansubdir.

Monumental san‘at deganda, avvalo katta ta‘sir kuchiga ega bo‘lgan mahobatli haykallar va yodgorlik majmualarini tushunamiz.

Darhaqiqat, mustaqillik yillari milliy monumental san‘atimiz uchun ham chinakam yuksalish, milliy an‘analar ruhida rivojlanish davri bo‘ldi. Bu sohada yana qanday izlanishlar amalga oshirilgani, jumladan, Amir Temurning Samarqand, Toshkent, Shahrisabz shaharlarida savlat to‘kib turgan mahobatli haykallarining yaratilish jarayoni, shunday izlanish va tajribalar asosida keyinchalik Farg‘ona shahrida – Ahmad Farg‘oniy, Urganchda – Muhammad Muso Xorazmiy va Jaloliddin Manguberdi,

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma‘naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 150–151-bet.

Navoiy shahrida – Alisher Navoiy, poytaxtimizda – Gʻafur Gʻulom, Abdulla Qahhor, Zulfiya singari yozuvchi va shoirlarimiz haykallari, Termiz shahrida Alpomish, Qarshi shahrida «El-yurt tayanchi», Toshkent shahrining qoq markazida Mustaqillik va ezgulik monumenti, Motamsaro ona haykali, buyuk aziz-avliyolarimiz xotirasiga bagʻishlab oʻnlab yodgorlik majmualari barpo etilgani toʻgʻrisida «Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch» asarida gʻoyat ibratli hikoyalar oʻrin olgan¹.

Bu tarixiy saʼy-harakatlar muntazam davom ettirilib, keyingi yillarda Andijon shahrida – Mirzo Bobur, Choʻlpon, Toshkentda – Oybek, Said Ahmad va Saida Zunnunovaning muhtasham haykallari qad rostladi.

Yuqorida taʼkidlaganimizdek, bizning tabarruk zaminimizda tugʻilib voyaga yetgan, insoniyatning ilmiy va madaniy taraqqiyotiga katta hissa qoʻshgan mutafakkirlarning tabarruk qadamjolari shoʻro davrida tashlandiq holga solingan, ularni obod qilish, ziyoratgohlarga aylantirishga esa yoʻl qoʻyilmas edi.

Hozirgi kunda yurtimizning barcha viloyatlaridagi bunday moʻtabar maskanlar qayta taʼmirlanib, asl holiga keltirilmoqda. Nafaqat ziyoratgohlarning oʻzi, ularga olib boradigan yoʻllar ham kengaytirilyapti, atrofidagi aholi mavzolari obod etilyapti. Mamlakatimizga tashrif buyurayotgan rasmiy mehmonlar, koʻpdan koʻp sayyohlar qisqa davr ichida amalga oshirilayotgan bu savobli yumushlarni koʻrib, oʻz hayratlarini yashira olmayptilar. Masalan, Buxorodagi Abdulxoliq Gʻijduvoni va Bahouddin Naqshband, Samarqanddagi Imom Buxoriy va Imom Moturidiy, Margʻilondagi Burhoniddin Margʻinoniy, Toshkent shahridagi Hazrati Imom singari yodgorlik majmualaridan yil – oʻn ikki oy ziyoratchilarning qadami uzilmaydi.

Eng muhimi, sidqidildan qilinayotgan bu ziyoratlar xalqimizning maʼnaviy olamini boyitishda, oʻzining shavkatli tarixini bilish orqali oʻzligini anglashida, qalbida gʻurur hissining yuksalishida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Agar shoʻro davri tarixini sinchiklab oʻrgansangiz, poytaxtimiz Toshkentning bosh maydoni yuqorida aytganimiz bolsheviklar dohiysi Lenin nomi bilan atalganini, bu maydonda shu kimsaning oʻzi tugʻilib oʻsgan

¹ **Islom Karimov.** Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch. –T.: «Maʼnaviyat» nashriyoti, 2013-yil, 149–156-betlar.

yurtida ham uchramaydigan, dunyodagi eng katta tosh haykali o‘rnatib qo‘yilganini bilib olasiz. Maydonning o‘zi esa yirik, qo‘poldan-qo‘pol beton plitalar bilan qoplangandi. Har yili ikki marta bu maydon uzra sho‘ro armiyasining ajal urug‘ini sochuvchi tank, zambarak, raketa va boshqa harbiy texnikasining paradi – namoyishi o‘tkazilar edi. Bir so‘z bilan aytganda, bosh maydon inson haq-huquqlarini toptaydigan mustabid tuzumning temir-beton qorishmadan iborat sovuq ramziga aylangandi. Bugun-chi?

Poytaxtimizning qoq markazida – Mustaqillik va Xotira maydonlarida zamonaviy monumental san‘atimizning noyob namunasi bo‘lgan Mustaqillik va ezgulik monumenti hamda Motamsaro ona haykali bunyod qilindi. O‘zida insonparvarlikni, ezgulikni, ajdodlar xotirasi mo‘tabarligi va kelajakka sobit ishonchni mujassam etgan bu san‘at durdonalari ham yurtdoshlarimiz, ham bizga do‘st barcha insonlar qalbiga yorug‘ nur olib kirmoqda. Yurtboshimiz barchamizga g‘urur-iftixor bag‘ishlaydigan bu ezgu ishning ahamiyatini haqli ravishda shunday baholaydi:

«Men ishonaman, oradan yillar, asrlar o‘tadi, zamonlar o‘zgaradi, lekin o‘zining ma‘nosi va qiyofasi bilan bir-birini to‘ldiradigan bu ikki yodgorlik majmuasi nodir va o‘lmas badiiy obida sifatida xalqimiz ma‘naviyatining ajralmas qismi bo‘lib qoladi»¹.

Shu o‘rinda, badiiy san‘at asarlari o‘zining qaysi jihatlariga ko‘ra umrboqiylikka erishadi, degan savolga ham javob topishimiz mumkin. Demak, bu sifatlarning eng muhimlari – asarning milliyligi, ijodkorning samimiy orzu-armonlarini ifoda etishi, xalq diliga yaqinligi, haqqoniyligidir.

Yurtimizga xorijdan kelayotgan sayyohlar nimalarga ko‘proq qiziqishiga bir e‘tibor bering. Ular milliy ruh ufurib turgan tarixiy inshootlarni, osori atiqalarni hayratlanib tomosha qilishadi.

Nima uchun? O‘zbekistondagina bunday san‘at namunalari uchragani uchun!

Chunki, osmono‘par zamonaviy binolar dunyoning har yerida istagancha topiladi, biroq go‘dak maza qilib uxlaydigan, qo‘llarini chiqarib munchoqlarini o‘ynab yotadigan chiroyli beshikni faqat O‘zbekistonda ko‘rish mumkin. Misrliklar o‘zining sirli va mahobatli ehromlari bilan

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma‘naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 155-bet.

g'ururlanishsa, o'zbeklar devori bir-biriga tutashib ketgan, moviy gumbazli madrasalari bilan faxrlanishadi.

Aziz o'quvchi, albatta, hammaning ham shoir yo yozuvchi, rassom yoki haykaltarosh, aktyor yoxud bastakor bo'lishi qiyin. Chunki, bu sohalarda faqat o'qib-o'rganish, tinimsiz mashq qilish bilan ish bitmaydi. Badiiy ijod kishidan alohida iste'dodni talab qiladi. Agar e'tibor bersangiz, televizorga chiqib qo'shiq aytadiganlar juda ham ko'p. Lekin chinakam san'atkor nomiga sazovor bo'lganlar barmoq bilan sanarli.

Shuning uchun ham odamlarning noroziligiga sabab bo'ladigan soxta san'atkor bo'lgandan ko'ra, san'atni chuqur his qiladigan, go'zallikni sevib ardoqlaydigan chinakam muxlis bo'lish ming chandon yaxshidir. Bunday kishilarning qalbi go'zal bo'lib, ular nima ish qilmasin, bu ishining natijasi, albatta, chiroyli bo'ladi. Ona yurtni sevish, xalqni e'zozlash ham, aslida, buyuk san'atdir.

Savol va topshiriqlar

1. Monumental san'atning o'ziga xos jihatlari nimada?
2. Ulug' ajdodlarimiz qadamjolarining obod qilinishi kishilar ruhiyatida qanday ijobiy o'zgarishlarni paydo qiladi deb o'ylaysiz?
3. Poytaxtimizdagi Mustaqillik maydonini kelib ko'rgan bo'lsangiz, u sizda qanday taassurot qoldirdi?
4. Yurtimizdagi qanday mo'tabar qadamjolarini ziyorat qilgansiz? U yerlarda ko'proq e'tiboringizni tortgan nimalar bo'ldi?
5. O'zingiz yashaydigan shahar yoki qishloqdagi ko'cha va maydonlarning avval qanday nomlangani, hozirgi kunda esa qanday nomlanishini ota-onangiz yordamida tahlil qiling.
6. Amir Temur haykalini ko'rganingizda qalbingizdan qanday hislar kechishini sinfdoshlaringizga so'zlab bering.
7. Rasmlar uchun ajratilgan quyidagi orinlarga siz o'z tumaningiz yoki viloyatingizdagi qaysi madaniy obidalar suratini qo'ygan bo'lardingiz?

a

b

c

d

NAZORAT ISHI

Topshiriq: «San’at va adabiyotning inson ma’naviyatini yuksaltirishdagi roli» mavzusida referat tayyorlang.

Unda quyidagi masalalarni yoritishga harakat qiling:

- Yurtboshimiz Islom Karimovning «Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch» asaridagi mavzuga oid fikr va g’oyalar;
- mumtoz va zamonaviy adabiyotimiz hamda san’atimizning o’ziga xos jihatlari;
- san’at va adabiyotning umrboqiyligini ta’minlaydigan muhim xususiyatlar;
- insonga badiiy asarlar orqali ta’sir qilishning g’oyat samarali ekani;
- ijodkor bo’lishni orzu qilgan insondan talab qilinadigan muhim fazilatlar;
- dunyo jamoatchiligining xalqimiz san’ati va adabiyotiga bo’lgan katta qiziqishi sabablari, uning natijalari va boshqa masalalar.

FOYDALANISH UCHUN ADABIYOTLAR:

1. Islom Karimov. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, «Ma’naviyat», 2013-y.
2. Islom Karimov. Adabiyotga e’tibor – ma’naviyatga, kelajakka e’tibor. Toshkent, «O‘zbekiston», 2009-y.
3. Islom Karimov. O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. Toshkent, «O‘zbekiston» NMIU, 2011-y.
4. Milliy istiqlol g’oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. Toshkent, «O‘zbekiston», 2001-y.

IV bob

YUKSAK MA'NAVY MEZONLAR

INSONPARVARLIK – XALQIMIZNING EZGU FAZILATI

Aziz o'quvchi, insonparvarlik dunyo tarixidagi ezgu ta'limotlardan biri, bashariyatning yuksak va oliyjanob orzu-intilishlarining yorqin ifodasi hisoblanadi.

Insonparvarlik – odamzot qadri, uning erkinligi va qobiliyatlarining har tomonlama namoyon bo'lishi uchun kurashish, kishilarning baxt-saodati, teng huquqliligi, adolatli hayotini ta'min etishga intilishini ifodalaydigan g'oya va qarashlar tizimi.

Sharq xalqlari ijtimoiy tafakkurida insonparvarlik g'oyalari qadimiy ildizlarga ega. G'arbda esa u o'rta asrlarda minglab kishilarning qatl etilishiga sabab bo'lgan johil dindorlar va ularni qo'llab-quvvatlagan feodallarga qarshi kurash sifatida namoyon bo'la boshlagan.

Insonparvarlik keng ijtimoiy fikrni qamrab olib, adabiyot, falsafa, san'at va boshqa sohalarda namoyon bo'ldi va Yevropada «gumanizm» nomi bilan ataldi.

Ko'hna tarix o'zbek xalqining insonparvarlik xislatini juda ko'p sinovdan o'tkazgan. Bu o'rinda birgina Ikkinchi jahon urushi (1939–1945-y.) yillarini eslash kifoya. Bilasizki, bu urush bizning yurtimizdan juda uzoqda – asosan Yevropa qit'asida kechgan. Fashizmga qarshi urushga o'zbek xalqining ham minglab o'g'lonlari safarbar etilgan. Yurtimizda qolgan aholi – ayollar va bolalar, keksalar va nogironlar kun-u tun mehnat qilib, jangchilarga zarur narsalarni yetkazib berib turishgan. Mana shunday sharoitda urush bo'layotgan joylardan yuz minglab aholi O'zbekistonga ko'chirib keltirilgan. Ularning aksariyati ishga yaroqsiz

keksalar va yetim bolalar edi. O‘zbek xalqi ularning barchasiga uyining va qalbining to‘ridan joy berdi. O‘z bolalariga yetmayotgan nonidan ushatib, ularga tutdi, shuncha insonning hayotini saqlab qoldi.

Mashhur «Sen yetim emassan» filmini ko‘rgan bo‘lsangiz kerak. O‘n to‘rtta yetim bolani oq yuvib, oq taragan film qahramonlari hayotda ham oddiy temirchilar oilasi edi. Ularning ortiqcha boyligi ham, uy-joyi ham yo‘q edi. Yana bir narsani bilingki, bu filmdagi voqealarni kimdir xayolida to‘qib-bichgan emas. O‘nlab norasida bolalarni boqib katta qilgan oilalar yurtimizda juda ko‘p bo‘lgan.

Ularni bu ishga birov majbur ham qilgan emas. Chunki, bag‘rikenglik, o‘zgalar dardiga sherik bo‘lib, ularga shafqat ko‘rsatishdek insonparvarlik tuyg‘ulari xalqimiz tabiatiga azaldan xosdir.

Yurtimizga kelib ketgan aksariyat xorijliklar o‘zbek xalqining mehmondostligini ko‘p gapirishadi. Buni siz televizordan ham, radiodan ham eshitgansiz. Endi bir mulohaza qilib ko‘raylik: bu mehmondostlikning zamirida qanday xislat yotibdi?

Bu savolga javob berish uchun avval boshqa bir savolga javob topishimiz lozim: xo‘sh, qaysi yurtidan kelmasin, qachon kelmasin, mehmon deganimiz kim o‘zi?

Inson!

Demak, mehmonga mehr ko‘rsatish, e‘tibor qaratish, uning ko‘ngliga qarash – Insonga mehr, Insonga e‘tibor, Inson ko‘nglini e‘zozlash degani ekan-da! O‘zbek xalqining mehmondostligi insonparvarlikning yana bir go‘zal ko‘rinishi ekan-da!

Albatta, insonparvarlik kimgadir ko‘z-ko‘z qilinadigan, ortida qandaydir tama yashirin bo‘lgan narsa emas. Zinapoyadan chiqishga qiynalayot-

gan keksa odamni qo‘ltiqlab olish ham, bezori bolalar xafa qilib yig‘latayotgan kichkinagina qizaloqni himoya qilish ham, otasi yoki onasidan ajrab qolgan sinfdoshimizning ko‘nglini ko‘tarib, uning qayg‘usini yengillatishga harakat qilishimiz ham aslida insonparvarlik deganidir.

Islom dinida kishilarni insonparvarlik ruhida tarbiyalashga alohida e‘tibor beriladi.

Jumladan, hadisi shariflarning birida «O‘zingiz yaxshi ko‘rgan narsani birodaringizga ravo ko‘rmaguningizcha hech biringiz chinakam mo‘min bo‘la olmaysiz», deyilgan.

Demak, o‘zimiz yaxshi ko‘rgan narsani boshqa birov so‘raganida berishgina emas, balki hech kim aytib so‘ramasa ham, chin ko‘ngildan shuni boshqalarga ravo ko‘rishimiz lozim ekan. Inson esa juda ko‘p narsani yaxshi ko‘radi. Bular orasida – tinchlik va omonlikda yashash, samimiy do‘stlar qurshovida bo‘lish, baxtli umr kechirish singari istaklar bor. Shular bizga yoqar ekan, boshqalarga ham ularni ravo ko‘rishimiz chinakam fazilat – insonparvarlik hisoblanadi.

Adolat – odillik tuyg‘usiz insonparvarlikka erishib bo‘lmaydi. Har qanday ishda adolatli bo‘lish insonning barkamolligini ko‘rsatuvchi muhim belgidir.

Amir Temur bobomizning uzuk-muhrida «Kuch – adolatdadir», deb bejiz yozib qo‘yilmagan edi. Sohibqironning misli ko‘rilmagan darajada ulkan saltanat qurishi, bu saltanatning uzoq yillar davomida gullab-yashnashiga ham aynan adolatli ichki va tashqi siyosat yurgizilgani sabab bo‘lgan, desak, aslo xato bo‘lmaydi.

Mamlakatimiz Prezidenti Islom Karimov: «Biz shunchaki demokratik jamiyat emas, demokratik odil jamiyat qurmoqchimiz. Adolat va haqiqatga intilish esa xalqimiz tabiatining muhim fazilatlaridan biridir», deb ta‘kidlaydi.

Adolatli muhit biror jamiyatda o‘z-o‘zidan paydo bo‘lib qolmaydi. Buning uchun o‘sha jamiyat a‘zolari har qanday ishda adolatli bo‘lishga intilmog‘i lozim.

Demak, biz yashaydigan jamiyatda qanday muhit hukmron bo‘lishi har birimizga va hammamizga birdek tegishli masaladir. O‘zi yashaydigan

jamiyatni muntazam sog‘lomlashtirishga ongli harakat qilishi bilan ham inson hayvondan farqlanib turadi. Hayvonot olami to‘g‘risidagi hujjatli filmlarni ko‘proq va diqqat bilan tomosha qilishga harakat qiling. Shunda siz hayvonlar hayotida «changalzorlar qonuni» amal qilishini ko‘rasiz. Bu hayvonot olamida kuchlilar ojizlarni mahv etish evaziga hayot kechiradi, deganidir. Adolat, shafqat, mehr-muruvvat, atrofdagilarga e‘tibor bu muhit uchun mutlaqo yot, deganidir.

Agar jamiyatning har bir a‘zosi shuni anglamasa, o‘z hayotini o‘zi o‘nglashi lozimligini his qilmasa, odamlar turmushida ham mana shunday yovuz muhit paydo bo‘lishi mumkin. Chunki, jamiyat hayotining sog‘lomligi unda yashaydigan har bir insonning ma‘naviy-ruhiy sog‘lomligiga chambarchas bog‘liqdir.

Sog‘lom fikrlaydigan inson esa atrofidagi voqealarga «menga nima?» degan munosabatda bo‘lolmaydi. «Menga nima?» deyish, aslida, «men hech kim emasman, mening qo‘limdan hech narsa kelmaydi, men – bor-yo‘g‘i tirik jasadman» deyish bilan barobardir. Chinakam insonlar uchun bunday hayotning qizig‘i ham, ma‘nosi ham bo‘lmaydi. Avvalgi darslarimizda Yurtboshimizning «Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch» kitobida shunday qarash bilan yashaydigan loqayd kishilar tufayli kelib chiqishi mumkin bo‘lgan ma‘naviy falokatlar to‘g‘risida so‘zlashganimizni eslang.

Darhaqiqat, mustaqil fikrlaydigan, inson degan yuksak nomga munosib yashashni maqsad qilib olgan kishilar o‘z taqdirini xalqi va millati taqdiridan ayri holda tasavvur qilolmaydi. O‘zini shu katta xalqning bir vakili, uning taqdiri uchun mas‘ul deb his qiladi.

Demak, yurtimizning buguni va ertangi kuni qanday bo‘lishi bizning qanday bo‘lishimizga uzviy bog‘liq ekanini chuqur anglasakkina, shu yurtga munosib farzand bo‘la olamiz.

Insonparvarlikning muhim ko‘rinishlaridan biri mehr-muruvvatdir. Suhbatimizning mehr va muruvvat tuyg‘usiga bag‘ishlangan bu qismini bir she‘riy asarni o‘qish bilan boshlasak. Bu O‘zbekiston Qahramoni, xalq shoiri Abdulla Oripovning 1979-yilda yozilgan «Samoviy

mehmon, besh donishmand va farrosh kampir qissasi»dir. Harqalay, siz ushbu asar asosida tayyorlangan multfilmni koʻrgan boʻlsangiz kerak.

Bu ajoyib qissa shunday hodisa tasviri bilan boshlanadi:

Xabar keldi Fan shahriga

Olis Jungli tomondan.

Oʻtgan kecha allanarsa

Yonib tushmish osmondan.

Yulduz desa yulduz emas,

Yo yoʻldoshmi bir daydi.

Harholda u shov-shuv solgan

Tarelkaga oʻxshaydi.

Darhaqiqat, dunyoning hali u, hali bu joyiga tushibdi, deya shov-shuv boʻlayotgan uchar tarelka bu safar Yerga aniq tushgan edi. Tushganda ham, zamonaviy biror shaharga emas, balki olis Jungli oʻrmonlari oʻrtasiga qoʻngandi. Butun dunyo ilm ahli bu xabarning rost-yolgʻonligini tekshirish, samoviy mehmonlarni oʻrganishga kelishadi. Besh qitʻadan besh nafar eng oʻtkir olim yigʻilib, Jungli tomon yoʻl oladi. Ular suv qilib ichib yubormagan ilmning oʻzi yoʻq – «Dunyodagi barcha ilm shul beshovda mujassam». Olimlarga xizmat qilib turishi uchun bir farrosh kampirni ham oʻz qatorlariga qoʻshib oladilar.

Donishmandlar borib koʻrsalar, rostdan ham oʻrmonning oʻrtasida ulkan bir uchar likopcha yotgan emish. Olimlar avval uning atrofini aylanib obdon tekshiradilar. Goh u, goh bu yoniga oʻtib, bosh qashlab turadilar. Nihoyat, «likopcha»ning eshigini bir amallab ochadilar ham. Shunda...

Ichkariga qarab birdan

Angrayishib qolishdi.

Yotar edi oʻrindiqda

Allaqanday bir maxluq.

Bir koʻzi bor... manglayida,

Ikkinchisi mutlaq yoʻq.

Ana endi olimlarga ish topiladi. Bu ajabtovur mehmonning kim va qayerdan ekani, Yerga qanday kelib qolgani, maqsad-u muddaosini bilish uchun qilmagan ishlari qolmaydi. Olamda borki ilmiy usullarni qoʻllab, uning sirini bilib olishga harakat qiladilar.

Lekin sirli mehmondan sado chiqmaydi. U yagona koʻzini katta ochib, bir nimalar deb atrofida kuymalanayotgan olimlarga hissiz qarab turardi, xolos.

...O'sha payt deng farrosh kampir
Kirib keldi tentirab.

Farroshda u, uni-buni	Voy bechora bolaginam,
Yig'ishtirmoq unga tan.	Dard zabtiga opti-ku!
O'rindiqda yotgan zotni	Holdan toyib boshqa ko'zi
Ko'rdi kampir daf'atan!	Yumilib ham qopti-ku!

Farrosh kampirning qo'lida odamni tekshiradigan biror asbob tugul ko'zida oddiygina ko'zoynak ham yo'q edi. Kampir bu g'alati mavjudotni tekshirib ko'rishni, uni so'roq-savolga tutishni xayoliga keltirmaydi ham. U «mehmon»ning

Azbaroyi mehr bilan
Boshginasin siladi.
Tikandayin tikka o'sgan
Sochginasin siladi...

Chinakam mo'jiza ana shunda ro'y beradi. Bir emas, besh nafar donishmandning barcha urinishlariga «miq» etib javob qaytarmagan, Yerni ham, unda yashaydigan odamlarni ham birinchi marta ko'rib turgan samoviy mehmonda o'zgarish paydo bo'ladi:

O'shanda deng, haligining	Jon kirgandek bo'ldi birdan
Qon chopdi-ya yuziga.	Oyoq-qo'li qimirlab.
Duvva-duvva yosh ham keldi	Jilmayganday bo'ldi hatto
Bittagina ko'ziga.	Gapirganday shivirlab.

Endi olimlarni o'zga sayyoradan tushgan samoviy mehmon siri emas, balki uning yuziga qon, ko'ziga yosh keltirgan farrosh kampirning harakatlari ko'proq qiziqtirib qoladi. O'ylab-o'ylab, bu oddiy mo'jizaning sababini, nihoyat, anglaydilar:

Olimlarning xizmatlari
Yo'q, bekorga ketmapti.
Shuncha ishni qilishibdi,
Faqat Mehr yetmapti.

Aziz bolalar, hazilnamo yozilgandek tuyuladigan bu rivoyatning zamirida juda muhim haqiqat, ibrat yotibdi. O‘zingiz ko‘rib-bilib turganingizdek, bugungi kunda insonning aql kuchi bilan yaratilayotgan texnika mo‘jizalarining son-sanog‘i yo‘q. Ilmiy-texnik taraqqiyot odamlar hayotining barcha jabhalariga kirib kelyapti. Ularning dunyoqarashi, axloqi va tushunchalarida keskin o‘zgarishlar yasayapti. Bir paytlar odam tabiatning bir bo‘lagi sifatida aksariyat umrini uning quchog‘ida o‘tkazardi. Tabiat bag‘rida mehnat qilardi, uy-joy qurardi, tabiat go‘zalliklaridan bahramand bo‘lardi. Insonning tabiatida ham samimiylik, soddalik, his-tuyg‘ularning tozaligi ustunlik qilardi.

Bugungi insoniyat esa umrining asosiy qismini murakkab mashinalar, asbob-uskunalar, temir va beton orasida o‘tkazishga majbur. U tobora tabiatdan uzoqlashib, unga yotlashib borayotgandek. Shunga mos ravishda insonning bir-biriga bo‘lgan munosabati, e‘tiborida ham jiddiy o‘zgarishlar yuz beryapti.

Yuqorida fikr yuritilgan she‘riy qissada ham shoir aynan shu achchiq haqiqatni bayon qilmoqda. Boyagi besh donishmandning bilmagan fani, o‘qimagan kitobi qolmagan hisob. Galaktikada qancha sayyora borligi-yu inson tanasidagi har bir hujayra, har bir to‘qima qanday vazifa bajarishigacha biladi ular. Lekin shuncha ilm, shuncha fan nega birgina mavjudotning ruhiyatini bilishga, uni namoyon bo‘lishiga yordam berolmadi? Nega yig‘layotgan ukangizni professor (o‘qituvchi, agronom, muhandis va hokazo) otangiz yupata olmaydi-yu qo‘shnining bolasini ko‘rishi bilan u chopqillab o‘ynab ketadi?

Xalqimizda «Qush tilini qush biladi» degan maqol bor. Xuddi shuningdek, odam dilini bilmoq uchun boshqa insondan ham dil, ko‘ngil talab qilinadi. Inson ko‘ngliga malham bo‘ladigan eng tansiq ne‘mat esa mehrdir. Mumtoz shoirlarimiz asarlarida quyosh nuri «mehr nuri» deb atalgani bejiz emas. Chunki, inson hayotida quyosh nuri qanchalar muhim o‘rin tutsa, boshqalardan mehr ko‘rmoqlik ham shu qadar muhim ta’sirga ega.

Oliy o‘quv yurtlarida o‘qimagan, minglab kitoblardagi ilmni suv qilib ichib yubormagan farrosh kampirning ko‘ngli mana shu mehr nuriga limmo-lim edi. Shu mehr nuri boyagi bir ko‘zli maxluqning ichini yoritdi, ko‘nglini eritdi, ko‘zlariga yosh keltirdi. Donishmandlardan cho‘chib, ularga ishonmasdan turgan samoviy mehmon kampirning qo‘lidan yomonlik kelmasligini, o‘ziga ziyon-zahmat yetmasligini angladi. Til bilan emas, dil bilan ilg‘adi.

2004-yil mamlakatimizda «Mehr va muruvvat yili» deb atalgan edi. Bundan ko‘zlangan maqsad – xalqimiz orasida mehr-muruvvat tuyg‘ularini yanada kuchaytirish, yordamga muhtoj keksalar, nogironlar, boquvchisini yo‘qotgan oilalar, yetim-yesirlarga har tomonlama yordam berish, fuqarolarning o‘zaro munosabatlarida insoniy qadriyatlar ustuvor bo‘lishini ta‘minlash edi. Umuman, yurtimizda keyingi davrda e‘lon qilingan har bir yil – u «Mustahkam oila yili» bo‘ladimi, «Sog‘lom bola yili»mi yoki «Keksalarni e‘zozlash yili»mi – barchasining tub zamirida chinakam insonparvarlikka yo‘g‘rilgan maqsad-muddaolar mujassam ekani «Bu muqaddas Vatanda azizdir inson» degan ezgu g‘oyaning amaldagi ifodasi hisoblanadi.

Savol va topshiriqlar

1. O‘zbek xalqining insonparvarlik xislatlarini yorqin namoyon etgan qanday voqealarni bilasiz?
2. Qaysi badiiy asarlarda insonparvarlik tuyg‘usi ulug‘lanadi, unga zid hodisalar esa qoralanadi?
3. Adolatga amal qilinmasa, jamiyatda qanday salbiy holatlar yuzaga kelishi mumkin, deb o‘ylaysiz?
4. «Samoviy mehmon, besh donishmand va farrosh kampir qissasi» asari asosida suratga olingan multfilmni ko‘rgan bo‘lsangiz, taassurotingizni sinfdoshlaringizga so‘zlab bering? Fikringizni dalillashga harakat qiling.
5. Xalqimizning mehr-muruvvatli, saxovatli ekanini ko‘rsatadigan hayotiy dalillarni eslab ko‘ring.

MA'NAVIYATNING SHAKLLANISHIDA OILANING O'RNI

Aziz o'quvchi, Yurtboshimiz o'zining «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» kitobida bir necha marta ulug' adibimiz Abdulla Qodiriyning «O'tkan kunlar» romanini yodga oladi. Chunki, mazkur asarda xalqimizga azaldan xos bo'lgan o'lmas qadriyatlarimiz, ruhiy-ma'naviy boyliklarimiz ta'sirli ifoda etilgan. Yusufbek hojidek donishmand, ko'pni ko'rgan inson qo'lida tarbiya olgan Otabek ham, Oftob oyimdek andishali, ma'rifatli ona mehriga qongan Kumushbibi ham o'zining aql-u hushi, farosati, odobi va boshqa barcha insoniy fazilatlarini oilasi bag'rida o'zlashtirishadi. Otabekning ham yaqinlari bilan, ham begonalar bilan qiladigan muomala-muloqotlarida qanchalar yuksak madaniyat, insoniylik barq urib turadi. Yosh boshiga olamcha tashvish, murakkab sinovlar tushadigan Kumushbibi esa biror marta qizlik, ayollik mavqeini, hayosini qo'ldan bermaydi. Aksincha, ismi jismiga hech mos kelmaydigan Jannat xolaning qo'lida katta bo'lgan Sodiq, bir necha ayolning baxtiga zomin bo'lgan, oila nomli muqaddas go'shani nazar-pisand qilmaydigan Homid singari kimsalar qilmishi har qanday insonning nafratini qo'zg'atadi.

Agar bu asarni sinchiklab o'qisangiz, Otabek va Kumushbibi o'sgan muhit – oiladagi saranjom-sarishtalik, muomala-munosabatdagi o'zaro hurmat va andisha havasingizni keltiradi. Shunga mos tarzda bosh qahramonlarning qalb go'zalliklari ularning yuzlariga balqib chiqqan – Kumushbibi va Otabek ko'rgan kishini mahliyo etadigan chiroyli insonlardir. Bunga teskari tarzda Sodiqdek qotil yetishib chiqqan hovlidagi ivirsiganlik, farishtasizlik, nopoklik ko'zingizga tikandek qadaladi. Shu farishtasizlik, xunuklik va pastkashlik bu oiladagi ona va bolaning ham, ularga homiylik qilmoqni va'da bergan Homidning ham tus-u turqiga urib ketgan.

Bularning barchasi inson tarbiyasida, uning ma'naviy kamolotida oila muhiti qanchalar muhim o'rin tutishini ko'rsatadi. Bu muhitning sog'lom va pok bo'lishi esa ko'plab omillarga bog'liq.

Avvalo, ota-onaning bir-biriga munosabati samimiy, o'zaro hurmat asosida qurilsagina bunday oilada musaffo ma'naviy muhit vujudga keladi. Aksincha, ularning bir-biriga qo'pol muomalasi, hayotiy qiyinchiliklarni yengishda, bolalar tarbiyasida, oilaning moddiy ta'minotidagi kelishmovchiliklari uydagi o'zaro munosabatlarga zarar yetkazadi.

Har narsada sabrlik, oilaviy muammolarni o'ylab, aql-zakovat bilan hamkorlikda hal etish, o'zaro mehribonlik, farzandlarga shirin muomala, har ikkala tomonning qarindosh-urug'lariga, qo'ni-qo'shnilariga mehr-muhabbat bilan qarash, haqiqatni axloq-odob me'yorlaridan chiqmasdan gapirish esa oila muhitini poklaydi.

Shuningdek, ichish, chekish, yolg'onchilik, maishiy nopoklik, dimog'dorlik, manmanlik va boshqa shu kabi illatlardan xolilik ham oila madaniyatining yuksalishiga so'zsiz ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Jumladan, ota-onalarning bir-biriga «siz»lab gapirishi, yo'lga otlanganida «eson-omon borib keling», «safaringiz bexatar bo'lsin», kutib olganda «hormang», «yaxshi borib keldingizmi?» kabi lutflarni ishlatishi farzandning ota-onaga nisbatan hurmatini, mehr-muhabbatini oshiradi, ota-ona ular uchun ibrat bo'lib qolishini ta'minlaydi.

«Chunki, insonning eng sof va pokiza tuyg'ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oila bag'rida shakllanadi... Bolaning ongi asosan 5–7 yoshda shakllanishini inobatga oladigan bo'lsak, aynan ana shu davrda uning qalbida oiladagi muhit ta'sirida ma'naviyatning ilk kurtaklari namoyon bo'la boshlaydi. Xalqimizning «Qush uyasida ko'rganini qiladi», degan dono maqoli, o'ylaymanki, mana shu azaliy haqiqatni yaqqol aks ettiradi»¹.

Yuqorida keltirilgan fikrlar oilaning kattalariga, uning mustahkamligiga mas'ul bo'lmish ota-onalargagina tegishlidek tuyulishi mumkin.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 52–53-betlar.

Lekin, bir narsani unutmangki, hozir siz ham shu mas'uliyatning bir qismini yelkangizga oladigan yoshga yetib qoldingiz. Boshqacha aytganda, oila mustahkamligiga yordam beradigan uncha-muncha ish sizning ham qo'lingizdan keladi.

Albatta, o'zini hurmat qilgan ota-onalar ro'zg'orni moddiy tomondan ta'minlash, yangi imorat qurish yoxud mashina sotib olish singari og'ir yumushlarni hech qachon voyaga yetmagan bolalari gardaniga tashlab qo'yishmaydi. Lekin bu oila ishlarini, uning tashvishlarini faqat kattalar tortishi kerak, degani emas.

Oilada, agar sinchiklab qarasangiz, hammaga ish topiladi.

Yana ham to'g'rirog'i, oila ishlarining yurishishi, uning sog'lom va mustahkam bo'lishi, oila ma'naviy muhitining musaffoligi uning har bir a'zosi xatti-harakatiga bog'liqdir. Jumladan, sizga ham.

Masalan, ukangiz yoki singilchangiz uy vazifasining ayrim joylariga tushunmasdan, yordamga muhtoj bo'lib qolishi mumkin. Endi ayting-chi, shu oila a'zolari ichida ayni paytda unga ko'mak bera oladigan, ko'mak berishi lozim bo'lgan odam kim? Albatta, siz. Yoki shu paytda oshxonada idish-tovoq yuvayotgan onangiz yoxud xizmatdan charchab kelganiga qaramasdan, ishdan chiqqan biror ro'zg'or buyumini tuzatayotgan otangiz yumushini tashlab uning oldiga kelishi kerakmi?

Eng muhimi, mana shu yumushlarni birgalikda bajarish davomida maktabda, ko'chada sodir bo'lgan qanchadan qancha qiziq voqealar eslanadi, hayotiy latifalar aytiladi, hazil-huzul qilinadi. Bu faqat qo'limiz emas, aqlimiz ham, qalbimiz ham harakat qilyapti, toblanyapti, deganidir.

Qilayotgan mehnatimiz natijasida faqat hovli-joyimiz, deraza-oynamizgina poklanib, yarqirayotgani yo'q, ko'nglimiz, dilimiz ham obod bo'lyapti, ruhimiz o'syapti.

Shuni ham aytamizki, bu jarayonda kattalar bilan biron yumush haqida maslahatlashmoqchi bo'lsangiz, ularning kayfiyatiga, vaqtiga qara-

shingiz, aytiladigan fikrni o‘ylab, ularni ranjitmaydigan tarzda gapirishga harakat qilishingiz lozim. Qiz bola ko‘proq onasi bilan, o‘g‘il bola esa otasi bilan maslahatlashgani maqsadga muvofiqdir. Bunda onaga ham, otaga ham duch kelgan gaplarni aytishni odat qilmasligimiz kerak. Shuni unutmangki, biz Sharq kishilarimiz, O‘zbekiston farzandlarimiz.

Bugungi kunda televizor ekranlaridagi ko‘plab xorijiy filmlarda ko‘rsatilayotgan ayrim oilaviy munosabatlar, kishilar o‘rtasidagi muomala usullari hech qachon siz-u bizga namuna, ibrat bo‘la olmaydi.

Biz aynan ularga o‘xshamaganimiz, o‘zimizga xos va o‘zimizga mos yuksak muomala madaniyatiga, go‘zal oilaviy munosabatlar tizimiga ega bo‘lganimiz tufayli ham o‘zligimizni, milliy qiyofamizni saqlab kelmoqdamiz. Bu an‘anani kelgusi avlodlarga sog‘-omon yetkazish sizning zimmangizdagi mas‘uliyatli yukdir!

Kishi kundalik hayotining asosiy qismi mehnat qilish, o‘qish va boshqa zarur yumushlarni bajarish bilan o‘tadi. Har bir odamning oilasi bag‘riga xursandchilik bilan qaytishining, oxir-oqibat uzoq umr ko‘rishining garovi – rahbar bilan xodimning, o‘qituvchi bilan o‘quvchining, kasbdoshlar, tengdoshlarning o‘zaro muomalasi, muloqotiga chambarchas bog‘liqdir. Ayrimlarning manmanligi, qo‘pol muomalasi, o‘zini bilimdon ko‘rsatib baland tutishi, boshqalarni nazarga ilmasligi ko‘pchilikning asabiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ishxonada, oilada, sinfda, do‘stlar orasida nosog‘lom muhitni vujudga keltiradi. Bunday joyda ishlash yoki o‘qish kishi salomatligigagina emas, balki bir qaraganda bu joyga aloqasi bo‘lmagan yuzlab oilalarning ma’naviy sog‘lomligiga ham putur yetkazadi.

Mustaqillik yillarida yurtimizda oilalarni har jihatdan mustahkamlash borasida ulkan sa’y-harakatlar amalga oshirildi.

Nima uchun «har jihatdan» demoqdamiz? Shuning uchunki, oilaning mustahkamligi juda ko‘p omillarga bog‘liq. Avvalo, har bir oila moddiy jihatdan ta‘minlangan bo‘lishi kerak. Buning uchun esa oiladagi ishga yaroqli kattalar o‘z kasbi, iqtidoriga mos mehnat qilishi, bolalarining to‘q va farovon hayot kechirishi uchun harakat qilmog‘i lozim.

Mamlakatimizda yosh oilalarga har tomonlama ko‘mak berish, jumladan, ularni uy-joy bilan ta‘minlash masalasiga alohida e‘tibor qaratilgan. Yosh oilalar uy-joy qurmoqchi yoki sotib olmoqchi bo‘lishsa, ularga banklar tomonidan ko‘p yillik imtiyozli kreditlar berish tizimi joriy etilgan.

Oila mustahkamligining yana bir sharti, yuqorida ta‘kidlanganidek, unda hukmronlik qiladigan ma‘naviy muhit bilan bog‘liq. Bu muhitning sog‘lomligiga erishish uchun mamlakatimizda juda katta ishlar olib borilyapti. Jumladan, yoshlarni ham jismonan,

ham ma‘nan sog‘lom voyaga yetkazish masalasiga barcha davlat hamda nodavlat tashkilot va muassasalarining diqqat-e‘tibori qaratilgan. Hamma shahar va qishloqlarimizda faoliyat ko‘rsatayotgan sport inshootlari, maktabgacha tarbiya muassasalari, umumta‘lim maktablari, madaniyat va san‘at dargohlari siz – bolalarning kamolga erishishingiz yo‘lida xizmat qilmoqda. Bu dargohlarda ta‘lim-tarbiya olgan yoshlarimiz erishayotgan yutuqlar esa faqat o‘zlari tug‘ilib voyaga yetgan oilaninggina emas, butun xalqimizning, yurtimizning yutug‘idir.

Savol va topshiriqlar

1. «Qush uyasida ko‘rganini qiladi» degan maqolni hayotiy misollar yordamida qanday sharhlaysiz?
2. Mamlakatimizda oila mustahkamligiga bunchalik katta e‘tibor qaratilayotganining asl sababi nimada, deb o‘ylaysiz?
3. Mahallangizda sizning havasingizni keltiradigan oilalar bormi? Shu oilalar to‘g‘risida so‘zlab bering.
4. Oila, oilaviy qadriyat va an‘analarni aks ettiradigan maqol, matal va iboralardan to‘rttasini topib quyidagi kataklarga qalam bilan yozing.

a

b

c

d

AXLOQ-ODOB – MA’NAVIYAT NEGIZI

Aziz o‘quvchi, bu hayotda ko‘rgan-bilganlaringiz asosida bir haqiqatni yaxshi tushunib olgan bo‘lsangiz kerak: insoniyat hayotini odamlarning o‘zaro muomala-munosabatisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Eslab ko‘ring, o‘zi yolg‘iz kimsasiz orolga tushib qolgan Robinzon Kruzo eng ko‘p nimadan qiynaladi?

U oroldagi daraxtlar mevasini terib yeb, ov bilan shug‘ullanib, qornini to‘yg‘azadi. Yirtqich hayvonlardan himoyalaniş uchun o‘ziga boshpana tiklaydi. Ikki yog‘ochni bir-biriga ishqab, olovga ega bo‘ladi. Xaltasida qolib ketgan bug‘doy donalarini uch-to‘rt yil qayta ekib, nonga ham og‘zi tegadi... Demak, yolg‘izlikdagi hayotning moddiy tomonini u bir amallab epaqaga keltiradi. Biroq u o‘zi bilan gaplashadigan, dardini eshitadigan hamroh topa olmasdan, aqldan ozay deydi. Avvaliga ichida o‘ziga o‘zi gapirib ovunib yuradi – bo‘lmaydi. Keyin o‘zi bilan o‘zi ovoz chiqarib gaplashishga o‘tadi. Qarasa, bunaqada chindan aqldan ozish hech gap emas. Keyin u echki bilan, turli qush va hayvonlar bilan gaplashib, o‘zini ovutishni o‘ylab topadi...

«Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch» kitobida mintaqamizning tabiiy-geografik tuzilishi biz va atrofimizdagi xalqlarni qadimdan jamoa bo‘lib yashashga undagani ta’kidlanadi:

«O‘rta Osiyo hududida aholi azaldan vodiylarda, katta suv manbalari – daryo va anhorlar bo‘yida yashab keladi. Atrofi cho‘l va sahrolar bilan o‘ralgan, tabiati, iqlimi g‘oyat murakkab bo‘lgan mintaqa sharoitining o‘zi ana shu elat va millatlarning ming yillar davomida bir-biriga moslashib, yaqin yelkadosh bo‘lib, bir-birining og‘irini yengil qilib yashashini taqozo etib keladi»¹.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 9-bet.

Modomiki, odam tabiati jamoa bo‘lib yashashga ko‘nikkan ekan, bunday hayot tarzining o‘ziga yarasha ichki tartiblari, qoidalari bo‘lishi ham tabiiydir. Bizning xalqimizda o‘sha qoidalarning asosi – poydevorini axloq-odob me‘yorlari tashkil etadi. Ya’ni, insonlar insondek yashash uchun shu me‘yorlarga amal qilishlari kerak bo‘ladi. Agar shu qoidalarning chegarasi buzilsa, ularga amal qilinmasa, qayerda bo‘lmasin, insonning hayvondan farqi qolmasligini tasavvur qila olsangiz kerak.

Har bir insonning ma’naviy qiyofasi, avvalo, uning xulqi va odobida ko‘rinadi.

Xulq va odob esa o‘z ichiga juda ko‘p narsani qamraydi. Yurish-turishimiz, odamlar orasida va yolg‘iz qolganimizda o‘zimizni tutishimiz, muomala madaniyatimiz, atrofdagilarga diqqat-e’tiborimiz – bularning bari bir bo‘lib bizning xulq-odobimiz qanday ekanini ko‘rsatadi.

Masalan, insonni bezaydigan, uni atrofdagilarga chiroyli ko‘rsatadigan belgi – uning tili hisoblanadi.

Shunday do‘stlaringiz borki, ularni eshitib charchamaysiz, tinglab maza qilasiz. To‘g‘ri, ular sizga ashula aytib bermaydi, masxarabozlik qilib kuldirmaydi. Gaplari ham tushunarli – oddiygina. Lekin, o‘ylab ko‘ring: nega ularni eshitgingiz, ularga o‘xshagingiz kelaveradi? Chunki, bu do‘stlaringizning gaplari mazmunga to‘la, kuzatishlarga boy. (Agar o‘xshatish qiladigan bo‘lsak, ularning gaplari ichi to‘la mag‘izli yong‘oqqa o‘xshaydi. Bog‘dan shunaqa yong‘oqni topib olganda qanchalik suyunib ketsak, bunday bolalarni ko‘rib, eshitib shunchalar quvonamiz.) Bu bolalar hatto biror voqeani tahlil qilib, unga baho berishga ham harakat qilishadi. Gaplarining tekis, quloqqa yoqimli tuzilishi-chi? Ularning gapida boshqa tillardan kirib qolgan keraksiz so‘zlar, qo‘pol va beparda iboralar mutlaqo uchramaydi.

Xo‘sh, bu belgilar nimadan dalolat? Shundan dalolatki, bu do‘stlaringiz mustaqil fikrlay oladi, o‘zini boshqara biladi. Ular tilining tozaligi – qalbining tozaligidan, fikrlashining ravonligidan, ona tilimizga hurmatidan darak beradi.

Endi boshqa bir manzarani ko‘z oldimizga keltiraylik.

Avtobusga siz tengi besh-oltita bola bir-birini itarib-turtib chiqib kelishadi. Go‘yo atrofda ulardan boshqa hech kim yo‘qdek, tovushlarini baland qo‘yib o‘zaro hazillashishga tushadilar. Ora-sirada uyatli so‘zlarni, hatto haqoratli iboralarni ishlatishdan ham toyishmaydi. Tilga olinayotgan so‘zlarning pala-partishligi, qo‘polligi, «mayib-majruh» qilinganini esa qo‘yaverasiz. Holbuki, ularning bu shovqinli suhbatida tuzukroq mazmunning o‘zi yo‘q. (Yuqorida ichi to‘la mag‘izli yong‘oqni eslagan bo‘lsak, endi sizning umid bilan qo‘lingizga olib ko‘rgach, hafsalangiz pir bo‘lgan ichi qorayib-chirib yotgan yong‘oqni tasavvur qiling.)

Nima deb o‘ylaysiz: tengdoshlaringizning bu qiliqlari avtobus ichidagi odamlarning birortasiga yoqadimi? Axir, ularning ba‘zisi ishdan toliqib kelayotgan, boshqa birining asablari charchagan bo‘lishi mumkin-ku. Balki ular ichida boshiga biror tashvish yoki g‘am tushgan odam ham bordir. Tengdoshlaringizning og‘zidan chiqayotgan uyatsiz so‘zlarni eshitgan ayollar «Tarbiyasizlar!» deya ulardan yuz o‘girishlarini tasavvur qila olamizmi-yo‘qmi?

Alisher Navoiy «Tilga ixtiyorsiz – elga e‘tiborsiz» der ekan, o‘z tilini tiya olmaydigan mana shunday kimsalardan odamlarga ko‘p ozor yetishini nazarda tutgan. Bir narsani aniq bilishimiz kerakki, elga e‘tiborsiz qaraydigan har qanday kishini ana shu el ham e‘tiborsiz qoldiradi. Bu – inson o‘zining badfe‘lligi bilan el nazaridan qoladi, deganidir.

Bugun barchamizning uyimizda radio va televizor, ko‘pchiligimizda kompyuter ham bor. Qayerga qaramaylik, turfa xil axborotga ko‘zimiz tushadi. Bunga katta ko‘chalarga osilgan, avtobus va metro vagonlari ichiga, yana ko‘plab boshqa joylarga yopishtirilgan e‘lonlar va reklamlarni ham qo‘shish mumkin. Dam olish kunlari televizorning o‘nlab kanallarida namoyish etiladigan yuzlab ko‘rsatuv va filmlarni, istaymizmi-yo‘qmi ko‘ramiz, ulardan ta’sirlanamiz. Bu qadar kuchli axborot oqimini to‘xtatish yoki jilovlashning imkoni yo‘q, albatta. Shunday ekan, (masalan, televizor misolida) biz nimani ko‘rishni, qachon ko‘rishni, qancha ko‘rishni o‘zimiz uchun aniqlab olishimiz juda ham muhimdir.

Ta'kidlaganimizdek, biz Sharq xalqlari sirasiga kiramiz. Ota-bobolarimiz odob-axloq, uyat, iffat, hayo singari chinakam insoniy fazilatlarini ulug'lovchi va insonlardan talab qiluvchi islom diniga e'tiqod qilib kelganlar. Ajdodlarimiz ming yillar davomida hayot tarziga singdirgan bu qadriyatlarga sadoqatli bo'lish barchamizning burchimiz hisoblanadi. Modomiki shunday ekan, dunyoning hamma yerida, har xil qarashlar asosida yaratilgan barcha tomoshalar ham bizga to'la foydali deb bo'lmaydi. Bu tomoshalar (kinofilmlar, videofilmlar, spektakllar, konsertlar,

ko'rsatuvlar, turli xil shoular) shakli va mazmun-mohiyatida milliy hamda diniy qadriyatlarimizga zid keluvchi o'rinlar ham ko'plab topiladi.

Inson xulq-atvorida uning tili qanchalik ahamiyatga ega ekani to'g'risida gapirdik. Endi G'arb mamlakatlarida suratga olingan kinofilmlardagi ayrim qahramonlarning tili, muomala usuliga ahamiyat bering. Agar bu qahramonlar salbiy, axloqsiz odamlar sifatida ko'rsatilsa ham tushunish mumkin edi. Yo'q, aksariyati ijobiy – boshqalar o'rnak olishi lozim bo'lgan qahramonlarning aytayotgan gap-so'zlarini eshitib, hayron qolamiz. Nega? Chunki, biz bu borada boshqacharoq qarashga egamiz.

Bizda qachon va qayerda bo'lmasin, beparda so'zlarni ishlatish uyat, andishasizlik hisoblanadi. Faqat hisoblanmaydi, balki shu yozilmagan qoidalarga amal qilishni har bir odam o'zining insoniy burchi deb biladi.

Yana boshqa bir misol. Aksariyat xorijiy filmlarda bir-ikki soat ichida o'nlab, yuzlab odam «o'lib ketaveradi». Ayrim filmlarda shu qadar ko'p qon oqiziladiki, beixtiyor «insonning umri yerdagi qumursqaning umrichalik ham qimmatga ega emas ekan-da», degan fikrga borib qolasiz.

Endi o‘ylab ko‘ring: bunday «beozor tomoshalar» kishi ruhiyatiga qanday ta’sir ko‘rsatadi?

Ular, avvalo, insondagi shafqat, mehr-muruvvat tuyg‘ulariga raxna soladi. Bu go‘zal tuyg‘ular o‘rnini shafqatsizlik, yovuzlik hislari egallashiga yo‘l ochadi. Kuni kecha oyog‘i ostidagi chumolini bosib ketmaslik uchun aylanib o‘tayotgan bola bunday filmlarni ko‘rib diydasi qotib borgach, endi mushukning bo‘yniga sim boylab daraxtga osib qo‘yishdan ham qaytmaydigan berahmga aylanadi.

Bunday tomoshalar domiga tushgan odamning yuzidan uyat, andisha pardasi ko‘tariladi. Uning gap-so‘zlari, yurish-turishi dag‘allashadi, atrof-dagilarning g‘ashini keltiradigan qiyofa kasb etadi. Bir so‘z bilan aytganda, odamning ruhiyati, axloqida keskin o‘zgarish, aynish vujudga keladi.

Bir narsani unutmaslik kerakki, og‘zaki targ‘ibot-tashviqotdan ko‘ra san‘at orqali qilinadigan ta’sir nihoyatda kuchli va samarali bo‘ladi. Negaki, san‘at va adabiyot obrazlar orqali ish ko‘radi, ularning ta’siri insonning ongiga, tuyg‘ulariga, hislariga to‘g‘ri-dan to‘g‘ri yetib boradi.

Yuqorida tilga olganimiz filmlarda esa bularga qo‘shimcha ravishda zamonaviy kino san‘atining texnik effektlari ham qo‘llanadi. Qarabsizki, siz o‘zingiz bilmagan holda bu filmlarda olg‘a surilayotgan g‘oyalar, qarashlar, tushunchalar ta’siriga tushib qolasiz. Bu ta’sir qanchalik ko‘p va surunkali davom etsa, ruhiyatingizdagi o‘zgarish ham shunchalar ko‘p bo‘ladi. Keyin esa bu o‘zgarishlar o‘zingizni tutishingiz, gap-so‘zlaringiz orqali yuzaga ham chiqadi.

Yuqoridagi mulohazalar bilan nima demoqchimiz?

Insonning xulqi va odobi unga ta’sir etadigan tashqi omillar bilan chambarchas bog‘liq.

Xalqimizda «Qozonga yaqin yursang, qorasi yuqadi» degan gap bor. Dunyoda yashar ekansiz, unda kechayotgan voqea-hodisalar, gap-so‘zlar sizga o‘z ta’sirini o‘tkazmasligining iloji yo‘q. Hamma gap nimadan ta’sirlanishda, qanday ta’sirlanishda qolgan. Demak, har birimiz qanday muhitda yashayotganimiz, atrofimizdagi odamlar kimlar ekani, ulardan

qanday yaxshi narsani o‘rganish mumkin-u, qanday salbiy ishlarga qo‘shilmasligimiz lozimligini doimiy nazorat qilishimiz kerak ekan-da.

Yurtboshimiz 2000-yilda «Fidokor» gazetasi muxbiri savollariga javob berar ekan, mustaqil yurt farzandlaridan talab etiladigan fazilatlarni quyidagicha izohlaydi:

«Toki ular milliy ildizlari baquvvat, dunyoni chuqur anglaydigan, zamon taraqqiyoti bilan barobar qadam tashlaydigan insonlar bo‘lib yetishsin. Ana shunda johil aqidaparastning «da’vati» ham, axloqni rad etadigan, biz uchun mutlaqo begona g‘oyalar ham ularga o‘z ta’sirini o‘tkaza olmaydi»¹.

Shu o‘rinda odob-axloqning o‘z milliy me‘yorlari mavjud ekanini ham aytib o‘tish lozim. Unga amal qilish, bu me‘yorlarni buzib chetga chiqmaslik nihoyatda muhimdir. Gapimiz quruq bo‘lmasligi uchun yana bir bor «O‘tkan kunlar» asariga murojaat qilaylik.

Mashhur adib Abdulla Qodiriyning bu romanini xalqimiz o‘rtasida yetti yoshdan yetmish yoshigacha — barcha sevib mutolaa qiladi. Kitob asosida suratga olingan badiiy film namoyish qilinsa, barchamiz televizor qarshisidan ketolmasdan qolamiz. Buning sabablari juda ko‘p, albatta. Asar badiiy jihatdan mukammal ekani, qahramonlari xarakterining o‘ziga xos talqini, asar tili va yozuvchi uslubining jozibasi uning mashhurligiga sabab bo‘lgan. Lekin bu romanning xalqimiz orasida sevimli bo‘lishining boshqa sabablari ham bor. Unda o‘zbek xalqining azaliy tabiati — xakteri bor mohiyati bilan aks etgan. Bu fikrni romanining istalgan qahramoniga batafsil razm solib, isbotlash mumkin. Xoh salbiy bo‘lsin, xoh ijobiy, bu asarda ishtirok etadigan barcha odamlar o‘zbekcha fikrlaydi, o‘zbekcha harakat qiladi, o‘zbekcha sevadi va o‘zbekcha nafratlanadi. Ota-onalar bilan farzandlarning (Yusufbek hoji, O‘zbek oyim — Otabek; Mirzakarim qutidor, Oftob oyim — Kumush), er bilan xotinning (Yusufbek hoji — O‘zbek oyim; Mirzakarim qutidor — Oftob oyim; Otabek — Kumush; Otabek — Zaynab), quda bilan qudaning (Yusufbek hoji — Mirzakarim qutidor; O‘zbek oyim — Oftob

¹ **Islom Karimov.** Donishmand xalqimizning mustahkam irodasiga ishonaman. «Fidokor» gazetasi. 2000-yil 8-iyun soni.

oyim), Otabek va Homid, Kumush va Zaynab munosabatlari juda tabiiy, haqqoniy tasvirlangan. Bunday muvaffaqiyatga esa hamma yozuvchi ham, hamma asar ham sazovor bo‘la olmaydi.

Masalan, Kumushbibi bilan bog‘liq birgina epizodni yodga olaylik. Bilasiz, u – toshkentlik savdogar yigit Otabekning Marg‘ilonga borganida tasodifan ko‘rib, yoqtirib qolib uylangan suyuqlik xotini. Otabek ota-onasining qistovi bilan Toshkentda ikkinchi marotaba uylanishga majbur bo‘ladi. Garchi Zaynabxon ham juda chiroyli, kamtarin qiz bo‘lsa-da, Otabekning ko‘ngli faqat ko‘z ochib ko‘rgani Kumushbibini deydi. Kumush Toshkentga, qaynona-qaynotasining uyiga keladi. Qaynonasi avval ko‘rmagani tufayli uni juda yomon ko‘rib yurardi. Kumushni ko‘rgach esa, O‘zbek oyim kichik kelini Zaynabni butunlay unutadi. Kumushni yer-u ko‘kka ishonmasdan, uning atrofida girdikapalak bo‘lib qoladi. Albatta, bu holat, qolaversa, eri Otabekning yanada o‘zidan uzoqlashuvi Zaynabga og‘ir ta‘sir qiladi. Nima qilarini bilmay qolgan Zaynab, afsuski, opasi Xushro‘yning gapiga quloq tutib, noma’qul ishga qo‘l uradi...

Endi vaziyatni ko‘z oldingizga yaxshilab keltiring: Kumushbibining birovga yomonligi tekkani yo‘q. Ne umidlar bilan endigina birinchi farzandini ko‘rish arafasida turgandi. Bu xonadonga qachondan beri kutilayotgan chaqaloq yig‘isini, shodlik va baxtni olib kelayotgan edi. Qarangki, uni shu xonadonda zaharlashdi, umrini xazon qilishdi. Kumush jon talashyapti, bir necha daqiqadan so‘ng bu dunyodan abadiy ko‘z yumadi. Uning butun vujudi o‘t bo‘lib yonyapti, nafasi bo‘g‘ziga tiqilib, joni xalqumiga kelib qolgan. To‘lg‘onib yotgani tufayli sochlari to‘zgi‘igan, usti-boshi parishon. Shu paytda uning oldiga qaynotasi –

Yusufbek hoji kirib keladi. U ming xijolat va pushaymonlik bilan kelinining peshonasiga asta kaftini qo‘yadi. Holsiz yotgan Kumush bezovtalanib ko‘zini ochadi va qarshisida qaynotasi turganini ko‘rib... uyalganidan kiyim-boshini tuzatmoqqa, o‘rnidan turmoqqa urinadi...

Bunga o‘xshash misollarni faqat adabiy asarlardan emas, balki hayotdan ham juda ko‘p keltirish mumkin.

Yurtimizning har bir xonadonida Kumushbibidek qizlar, Otabekdek yigitlar ko‘plab topiladi. Ularning xulqi, axloq-odobi boshqalarning havasini keltirishi aniq.

Tabiiyki, bunday go‘zal xulqli insonlar osmondan tushmaydi. Ular ham siz-u bizga o‘xshash oddiy odamlar. Faqat ular inson degan buyuk unvonga munosib bo‘lish lozimligini, kishi atrofdagilarga malol keladigan qiliqlari bilan faqat xunuklashishi mumkinligini ichdan his qilishadi. Shunga ko‘ra, o‘zlarini tarbiyalab, go‘zallashtirib boradilar.

Kumushbibini fazilatlarini eslash va yuqorida bayon etilgan mulohazalar bilan nima demoqchimiz?

Modomiki, biz shu xalq vakili, uning tarixiy vorisi ekanmiz, bu noyob an‘analarni ko‘z qorachig‘idek asrashimiz, ularga sodiq qolishimiz, hech qachon o‘zligimizni yo‘qotmasligimiz talab etiladi. Chunki, bizning ma‘naviy qiyofamiz xuddi oynadagi singari odob-axloqimizda yaqqol aks etadi.

Savol va topshiriqlar

1. Kishi odobining shakllanishida u yashaydigan muhitning qanday ta‘siri bor, deb o‘ylaysiz?
2. Xalqimizning «Odobni odobsizdan o‘rgan» degan iborasini sharhlab bera olasizmi?
3. Tengdoshlaringiz xulqi va odobida sizga ma‘qul bo‘lmaydigan qanday kamchiliklarni kuzatyapsiz?
4. «Odobsizlik ko‘proq o‘g‘il bolalarga xos bo‘ladi» degan fikrga qanday qaraysiz?
5. Xorijiy filmlar, turli tomoshalarning ijobiy va salbiy jihatlari to‘g‘risida sinfdoshlaringiz bilan munozara uyushtiring.

6. Rasmlarda aks etgan asarlar voqealari asosida o‘tilgan mavzuni yoritib bera olasizmi?

a

b

d

e

NAZORAT ISHI

T o p s h i r i q: Sinfdoxlaringiz bilan birga «**Insonparvarlik nima?**» mavzusida bahs-munozara o‘tkazing.

Unga tayyorgarlik ko‘rish jarayonida quyidagi masalalarga alohida e‘tibor bering:

- Yurtboshimiz Islom Karimovning «Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch» asaridagi shu mavzuga oid fikr va g‘oyalar;

- insonparvarlik odamni boshqa mavjudotlardan ajratib turadigan muhim fazilat ekani;

- azal-azaldan milliy adabiyotimiz hamda san’atimizda insonparvarlik g‘oyalarining ilgari surilgani;

- tarixda yuz bergan insonparvarlikka zid voqea va hodisalar, ularning odamzot boshiga solgan ulkan fojialari;

- dunyoning ayrim nuqtalarida inson qadr-qimmatini toptaydigan, hayoti va kelajagini xavf ostida qoldirishi mumkin bo‘lgan hodisalarning yuz berayotgani;

- insonparvarlikni targ‘ib etishda ommaviy axborot vositalarining, san’at va adabiyotning roli va boshqalar.

MUNDARIJA

<i>Kirish</i>	3
<i>I bob. Mustaqillik va milliy g‘oya</i>	7
Milliy g‘oya – ezgu orzu-intilishlar ifodasi	7
Ma’naviyat va uning ta’rifi	11
Fikr va g‘oya	15
G‘oyaning asosiy xususiyatlari va turlari	20
Jamiyat rivoji va bunyodkor g‘oyalar	26
Bilim va ma’naviyat (<i>Amaliy mashg‘ulot</i>)	32
<i>Takrorlash</i>	35
<i>II bob. G‘oyaga qarshi go‘oya, fikrga qarshi fikr</i>	36
Zararli g‘oyalar	36
Hushyorlik va ogohlik	42
Milliy o‘zlik va an’analar	48
Tarixiy yodgorliklar (<i>Amaliy mashg‘ulot</i>)	55
<i>Nazorat ishi</i>	57
<i>III bob. Ma’naviyatga tahdid – o‘zligimizga tahdid</i>	58
Ko‘zga ko‘rinmas xatarlar	58
Shaxs tarbiyasi	66
Jamiyatga xavf soladigan illatlar	74
Inson qalbiga yo‘l	80
Tarixiy xotirani tiklashda san’atning ahamiyati	89
<i>Nazorat ishi</i>	95
<i>IV bob. Yuksak ma’naviy mezonlar</i>	96
Insonparvarlik – xalqimizning ezgu fazilati	96
Ma’naviyatning shakllanishida oilaning o‘rni	104
Axloq-odob – ma’naviyat negizi	109
<i>Nazorat ishi</i>	117

MURTAZO QARSHIBOYEV, SANOBAR NISHONOVA,
OYNISA MUSURMONOVA, RAHMON QO‘CHQOROV

**MILLIY ISTIQLOL G‘OYASI VA
MA‘NAVIYAT ASOSLARI**

7-sinf

To‘ldirilgan va qayta ishlangan 5-nashri

Toshkent «Ma‘naviyat» 2015

Muharrir *B. Umarov*

Rassom *M. Aglyamov*

Texnik muharrir *S. Shuhrat*

Musahhihlar: *O. Pardayev, Sh. Hakimova*

Komputerda tayyorlovchi *Sh. Sohibov*

Litsenziya AI №189, 2011-yil 10-mayda berilgan. Bosishga 20.04.2015-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70×90 $\frac{1}{16}$. Tayms garniturasi. Ofset bosma usulida bosildi. Shartli bosma tabog‘i 8,77.
Nashr tabog‘i 6,96. Adadi 366597 nusxa. Buyurtma №15-302.

«Ma‘naviyat» nashriyoti. Toshkent, Taraqqiyot 2-berkko‘cha, 2-uy. Shartnoma № 41–15.

O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligining «O‘zbekiston» nashriyot-matbaa ijodiy uyida chop etildi. 100129. Toshkent, Navoiy ko‘chasi, 30-uy, 2015.

Ijaraga beriladigan darslik holatini ko'rsatuvchi jadval

T/r	O'quvchining ismi va familiyasi	O'quv yili	Darslikning olingandagi holati	Sinf rahbarining imzosi	Darslikning topshirilgan-dagi holati	Sinf rahbarining imzosi
1						
2						
3						
4						
5						

Darslik ijaraga berilib, o'quv yili yakunida qaytarib olinganda yuqoridagi jadval sinf rahbarlari tomonidan quyidagi baholash mezonlariga asosan to'ldiriladi:

Yangi	Darslikning birinchi marotaba foydalanishga berilgandagi holati.
Yaxshi	Muqova butun, darslikning asosiy qismidan ajralmagan. Barcha varaqlari mavjud, yirtilmagan, ko'chmagan, betlarida yozuv va chiziqlar yo'q.
Qoniqarli	Muqova ezilgan, birmuncha chizilib chetlari yedirilgan, darslikning asosiy qismidan ajralish holati bor, foydalanuvchi tomonidan qoniqarli ta'mirlangan. Ko'chgan varaqlari qayta ta'mirlangan, ayrim betlariga chizilgan.
Qoniqarsiz	Muqova chizilgan, yirtilgan, asosiy qismidan ajralgan yoki butunlay yo'q, qoniqarsiz ta'mirlangan. Betlari yirtilgan, varaqlari yetishmaydi, chizib, bo'yab tashlangan. Darslikni tiklab bo'lmaydi.